

CEP ÜNİVERSİTESİ

Özyönetim

HENRI ARVON

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

CEP ÜNİVERSİTESİ

Özyönetim

L'autogestion

HENRI ARVON
Paris X Üniversitesi'nde Öğretim Üyesi

Çeviren
FİKRET BAŞKAYA

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

CEP ÜNİVERSİTESİ

Genel Yayın Yönetmeni: Murat Belge
Yayın Koordinatörü: Taha Parla
Yayın Danışmanı: Ahmet İnsel
Yayın Yönetmeni: Erkan Kayılı

Yayın Kurulu:
Fahri Aral, Murat Belge, Tanıl Bora, Ahmet İnsel,
Erkan Kayılı, Taha Parla, Mete Tunçay.

Görsel Tasarım: Ümit Kıvanç
Dizgi ve Sayfa Düzeni: Hüsnü Abbas - İsmail Abbas
Baskı: Şefik Matbaası (iç) / Seda Matbaası (kapak)
Dağıtım: Hür Basın Dağıtım A.Ş.

İletişim Yayıncılık A.Ş. · Cep Üniversitesi 13 · ISBN 975-470-088-5

1. Basım · İletişim Yayınları, Ocak 1991.

Nisan 1985 Tarihli 2. Baskısından Çevrilmiştir.

© Que sais-je?, Presses Universitaires de France, 1980
108, Boulevard Saint-Germain, 75006, Paris-France
© İletişim Yayıncılık A.Ş., 1991
Klodfarer Cad. İletişim Han. No:7 34400
Cağaloğlu-İSTANBUL, Tel: 516 22 60 - 61 - 62

Önsöz

Günümüzde bilgi bir yandan en önemli değer haline gelirken diğer yandan da artan bir hızla gelişiyor, çeşitleniyor. Ama katlanarak büyüyen bilgi üretiminden yararlanmak, özellikle gündelik yaşam kaygılarının baskısı altında, zorlaşıyor. Her şeye rağmen bilgiye ulaşma çabasını sürdürenler için de imkânlar pek fazla değil.

Ayrıca, özellikle Türkiye gibi ülkelerde bir konuda kendini geliştirmek ya da sırf merakını gidermek için herhangi bir konuyu öğrenmek isteyenlerin şansı çok az. Üniversitelerimiz, toplumumuzun yetişkin bölümüne katkıda bulunmak için gerekli imkânlardan yoksun.

Cep Üniversitesi kitapları işte bu olumsuz ortamda, evlerinde kendilerini yetiştirmek, otobüste, vapurda, trende harcanan zamandan kendileri için yararlanmak isteyenlere sunulmak üzere hazırlandı.

20. yüzyıl Fransız kültür hayatının en önemli ürünlerinden olan, bugün yaklaşık 3000 kitaplık dev bir dizi oluşturan "Que sais-je" (Ne Biliyorum?) dizisini İletişim Yayınları Türkçe'ye kazandırıyor. İletişim'in Cep Üniversitesi, bu büyük diziden seçilmiş,

Türkiyeli okurlar için özellikle ilgi çekici olabilecek eserlerin yanısıra, Avrupa'nın başka yayınevlerinin benzer bir çerçevede yayımladığı kitapları da içeriyor.

Ayrıca, Türkiye'nin siyaset, kültür, ekonomi hayatıyla ilgili konularda özel olarak bu dizi için yazılmış telif eserler "üniversite"nin "öğrenim programını" tamamlayacak.

Cep Üniversitesi'nin her kitabı alanının öndegelen bir uzmanı tarafından yazıldı. Kitaplar, hem konuya ilk kez eğilen kişilere hem de bilgisini derinleştirmek isteyenlere seslenebilecek bir kapsam ve derinlikte. Bilginin yeterli ve anlaşılır olması, temel kıstas. Cep Üniversitesi kitaplarını lise ve üniversite öğrencileri yardımcı ders kitabı olarak kullanabilecek; öğretmenler, öğretim üyeleri ve araştırmacılar bu kitaplardan kaynak olarak yararlanabilecek; gazeteciler yoğun iş temposu içinde çabuk bilgilenme ihtiyaçlarını Cep Üniversitesi'nden karşılayabilecek; çalıştığı meslek dalında bilgisini geliştirmek isteyen, evinde, kendi programlayabileceği bir meslekî eğitim imkânına kavuşacak; ayrıca, herhangi bir nedenle herhangi bir konuyu merak eden herkes, kolay okunur, kolay taşınır, ucuz bir kaynağı Cep Üniversitesi'nden temin edebilecek.

Cep Üniversitesi kitapları sık aralıklarla yayımlandıkça, benzersiz bir genel kültür kitaplığı oluşturacak. İnsan Hakları'ndan Genetik'e, Kanser'den Ortak Pazar'a, Alkolizm'den Kapitalizm'e, İstatistik'den Cinsellik'e kadar uzanan geniş bir bilgi alanında hem zahmetsiz hem verimli bir gezinti için ideal "mekân", Cep Üniversitesi.

İletişim Yayınları

İçindekiler

GİRİŞ 7

BİRİNCİ KISIM

Özyönetimin İdeolojik Temelleri 9

I. BÖLÜM

Anarşizm 11

Proudhon (1809-1865) ve 1848'de Dernekçi Sosyalizm 11

Özyönetimci Federalizm 12

Mülkiyet ve Zilyedlik 13

El İşine Yeniden Saygınlık Kazandırmak 14

Bakunin ve Federalist Kuram 15

Ekonomik ve Politik Federalizm 17

II. BÖLÜM

Marksizm 19

Marx ve Özyönetim 20

Lenin ve Özyönetim 21

Kendiliğindenlik ve Bilinç 23

III. BÖLÜM

Özyönetimci Sosyalizm 25

Sosyalizm ve Özyönetim 25

Özyönetim ve Mayıs 1968 27

CFDT ve Özyönetim 29

Özyönetim ve Sosyalist Parti 31

Komünist Parti ve Özyönetim 35

İKİNCİ KISIM

Özyönetim Deneyleri 38

I. BÖLÜM

İşçi Konseyleri 38

İtalya'da Fabrika Konseyleri 42

Almanya'da İşçi Konseyleri 43

Halk Demokrasilerinde İşçi Konseyleri 44

1956 Macar Devrimi 44

1956 Polonya Olayları 45

1968 Çekoslovakya Olayları 46

Konseyciliğin Kuramcısı Antoon Pannekoek (1873-1960) 46

II. BÖLÜM

İspanyol Özyönetimi 49

Siyasal İktidarın Ortaya Çıkışı 51

Sosyalizasyona Karşı Devletleştirme 52

İspanyol Özyönetiminin Tarihçesi 54

III. BÖLÜM
Yugoslav ve Cezayir Özyönetimleri 57
Yugoslav Özyönetimi 57
Cezayir Özyönetimi 62

IV. BÖLÜM
Afrika Sosyalizmi 66
Kırsal Cemaatler 66
Uygulamalar 68
Fokonolona'lar 69

V. BÖLÜM
Kibboutzim 72
Kollektif Bir İdealin Gerçekleşmesi 72
Kibboutz'da Yaşam 73
Kibboutz Hareketinin Aşamaları 75
Kibboutzlar'ın Üçlü İddiası 76

VI. BÖLÜM
İşbirliği 78
Kooperatifçiliğin Tarihçesi 79
Ortaklaşmacılık 80
Kooperatifçiliğin Teorisyenleri 82

VII. BÖLÜM
Almanya'da İkili Karar 84
Emekle Sermaye Arasındaki Uzlaşma 85

VIII. BÖLÜM
Fransa'da Katılım 90
Örgütsel Katılım 90
Mali Katılım 92
Katılımcı Yönetim 93

IX. BÖLÜM
Anglo-Sakson Özyönetimi: Self Management 95
Sanayi Örgütlenmesi 95
Tersinden Taylorizm 97
Amaca Göre Yönetim 98

SONUÇ
Özyönetim: Dünün Ütopyası veya
Yarının Toplumsal Gereği 101
Sosyalist Model 103
Liberal Model 106
Sosyal Demokrat Model 109

BİBLİYOGRAFYA 111

GİRİŞ

Özyönetim kavramı, Fransa'ya, ademi merkeziyetçi ve anti-bürokratik bir girişim olan Yugoslav deneyimini adlandırmak üzere, 1960'ların sonlarına doğru sokuldu. Yine de pek uygun bir kavram seçilmiş sayılmazdı. Yönetim (gestion) sadece ekonomik verimliliği çağrıştıran bir kavram olduğu için, özyönetim (autogestion) *a priori* "bir işletmenin, bir kollektivitenin çalışanları tarafından yönetimiyle" sınırlanmış oluyor (Robert'in tanımı).

Oysa, kavramın Anglo-sakson eşdeğeri, özgül insanî alanda yer alıyor. "Self-government", bir yandan insanı iktidardan uzaklaştıran mesafeyi mümkün olduğu ölçüde ortadan kaldırarak, vatandaşların demokrasiye aktif katılım isteğinin, diğer yandan da "self-management", karar verme yetkisinin kısmen veya tamamen işletmenin tüm çalışanlarına bırakma isteğinin ifadesidir. Sözkonusu ikili içeriği nedeniyle özyönetim, hem siyasal hem de ekonomik veçheleri kapsar.

İktidarın tepeden tabana aktarılması, herkes tarafından kullanılabilmesi, önemli değişiklikleri gerekli kılar. Bu yüzden özyönetim, birçok başka alanda, örneğin, eğitenlerle eğitilenler arasındaki ilişkilerin otoriter karakterinin ortadan kalktığı eğitim alanında, kişisel yaratıcılığı üretim sürecine sokmaya, buyuran-uygulayan ilişkisinin yabancılaştırıcılığıyla mücadele etmeye olanak vererek, işin organizasyonunda da uygulama alanı bulabilir.

Değişik uygulamaları dikkate alan iki özyönetim

tanımı verilebilir:

"Özyönetim, sadece ekonomik değil, aynı zamanda (bir politikacılar kastının yönetim tekeli olarak anlaşılan) politika kavramını ortada kaldırarak, her aşamada insanların işlerini kendi ellerine almalarına olanak verecek biçimde ona yeni içerik kazandıran radikal bir dönüşümdür." (*)

"Özyönetim, her şeyden önce toplulukların-belediyeler, işletmeler, bölgeler-kendi düzeylerine tekabül eden ve devlet işi niteliği taşıyan görevlerin taban tarafından yönetimidir. Fakat aynı zamanda siyasi kararları uygulayıp denetleyen bir iktidar biçimidir." (**)

(*) Y. Bourdet ve A. Guillerm, *L'autogestion*, Seghers, 1975, s.3.
(**) Denis de Rougemont, *L'avenir est nôtre affaire*, Stock, 1977.

BİRİNCİ KISIM
ÖZYÖNETİMİN İDEOLOJİK TEMELLERİ

Süreklilik gösteren insan umudunun bir yansıması olan ve kişisel özerklik hakkı isteğini içeren özyönetimin, belirli bir doktrine, belirli bir siyasal ve sosyal deneye gönderme yapmadan genel çizgilerini saptamak mümkündür. Bununla birlikte, fabrikalar atölyelerin yerini aldıkça, her şeylerini kaybeden ve farklı yönetimler altında ezilen işçilerin bu durumlarının bilincine vardığı Batı'da, derin bir insanî istek olan özyönetim, açıkça formüle edilmiş acil bir talep haline dönüştü. Tarihsel bir düzlemde ele alındığında, özyönetimin bütünüyle 19. yüzyıl kaynaklarından esinlendiği görülecektir. Günümüzün sınırsız çeşitlilikte ortaya çıkan özyönetim doktrinlerini kavrayabilmek için, bir döküm yapmakta yarar vardır.

Günümüzün özyönetim hareketinin ortaya çıkmasında Papa XIII. Léon'un toplumsal girişimlerinden esinlenen, JAC (Hıristiyan Tarımsal Gençliği) ve JOC'un (Hıristiyan İşçi Gençliği) oynadıkları tartışmasız militan rolün önemi büyüktür. Papa XIII. Léon yayımladığı genelgelerde, özellikle de *Rerum novarum*'da (1891) işçilerin, işletmelerin yönetimine katılmalarına imkan veren korporatist bir temel üzerinde örgütlenmeleri halinde, kapitalizmin aşırılıklarından kaynaklanan sınıf mücadelesinin ortadan kalkacağını ileri sürüyordu.

İnsan kişiliğine değer veren böyle bir sosyal doktrinin varlığı, "özyönetimin, akılcı metafizikten ve komünistlerin, Jakobenlerin, Combistlerin otoriter

devletçiliğinden arındırılmış,... devlet-toplum ilişkileri konusundaki Katolik düşünceyle zenginleştirilmiş bir laiklik olarak ortaya çıkmasına olanak veriyor." (*Esprit*, Nisan-Mayıs 1977 s.139).

Aynı şekilde, özyönetimi düzeltilmiş ve genişletilmiş temel düşüncesi istikametinde sonuna kadar gitmeye hazır, liberalizmin normal gelişme sürecinin bir uzantısı saymak da mümkündür. Demokrasi bir kere sosyal planda gerçekleşince, vatandaşlık haklarının meslekî, kamusal, özellikle de liberalizmin açıkça ilan ettiği insan haklarıyla, vahşi orman yasalarının çeliştiği ekonomik alana yaygınlaştırılması da doğaldır. Liberalizm, endüstriyel ilişkileri acımasız bir sınıf mücadelesi alanı haline getirmek yerine, demokrasinin temellerini sanayi alanına sokarak kendisiyle tutarlılığını ortaya koyuyor.

Devletçi ve bürokratik zorbalığın sorumlusu saydığı bilimsel sosyalizmi atlayarak, kimi özyönetimci açıklamalar, özyönetimci proje gibi, nicelikten çok niteliğe yönelik ütopik sosyalizme başvurmayı yeğliyorlar. Özyönetimci hareketin "arkeolojisi", Charles Fourier (1772-1837)'nin geliştirdiği yöntemde ilk teorik kaynaklarından birini bulabilir. Fourier'ye göre insanların birinci görevi, uygulandığı tarımsal veya sanayi birliğinin ötesine geçmemek kaydıyla, üretim alanında sosyalist bir yönetim denemesine girişmek olmalıdır.

Ne var ki, özyönetimin Fransa'da aldığı az çok ideolojik biçim dikkate alındığında -sola özgü bir şeydir-, kabullendiğinde olduğu gibi reddettiğinde de, karşıt iki sistem olan 19. yüzyılın yükselen kapitalizmiyle, anarşizm ve Marksizm'den esinlendiği söylenebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM
ANARŞİZM

Proudhon (1809-1865) ve 1848'de Dernekçi Sosyalizm - 1848 Devrimi işçiler arasında bir dernekleşme patlamasına neden oldu. İşçilerin kendi öz-olanaklarıyla dernekleşme isteği, Proudhon'a göre üst düzeyde "devrimci bir olaydı". Ne var ki, sözkonusu dernekler Proudhon'un Jakobenlikle suçladığı, Robespierre'in "sıska gölgesi altındaki" Louis Blanc'ın *Emeğin Örgütlenmesi*'nden esinlendiği için, yönetimleri devletçe sağlanıyordu. Proudhon'un temel kusur saydığı da işte bu idi. Ona göre, devlet otoritesinin özgür bir yönetimle uyuşması olanaksızdır. Bu yüzden yukarıdan empoze edilen her türlü sosyal örgütlenmeye, bireysel özgürlük adına karşı çıkıyordu.

"Dernekleşmiş veya dernekleşme yolundaki üreticiler olarak bizim, diyordu, 1848'deki *Seçim Manifestosu*'nda, devlete ihtiyacımız yok (...) Devlet tarafından sömürü her zaman monarşidir, her zaman ücretliliktir. (...) İnsanın insan tarafından sömürülmesini istemediğimiz gibi, insanın insan tarafından yönetilmesini de istemiyoruz. Sosyalizm hükümetçiliğin karşıtıdır. İstiyoruz ki bu dernekler, şirketlerin ve kumpanyaların büyük federasyonundan oluşan demokratik ve sosyal cumhuriyetin ilk çekirdeği olsunlar."

Devletçi sosyalizmle, özyönetimci sosyalizm karşıtlığı, Proudhon'un rakibi ve siyasi muhalifi Louis Blanc'dan farklılığını ortaya koyma çabasında açıkça görülüyor.

"Louis Blanc, diyordu *Bir Devrimcinin İtirafları*'nda, (1849) devlet sosyalizmini, iktidar tarafından devrimi temsil ediyor, ben de demokratik sosyalizmi, halk tarafmdan devrimi temsil ediyorum."

Özyönetimci Federalizm - Proudhon 1848 dernekçiliğinin başarısızlığı üzerinde durarak -ki Proudhon'a göre hakimiyet ilişkilerinden, toplumun devlete başeğmesinden kaynaklanıyordu,- otoriteyle özgürlüğü dengeleme avantajına sahip olacak, geleceğin federalist örgütünün ana çizgilerini oluşturmuştu.

Kutsal hukukun otoritesine olduğu kadar, Rousseaucu tehlikeli düşsel sosyal uzlaşmasına da aynı derecede karşı, siyasal planda olduğu gibi ekonomik yaşam için de geçerli karşılıklı sözleşme ve yardımlaşmaya dayalı bir sistem öneriyordu. Böylece onda, biri ekonomik, diğeri politik bir yapının eş zamanlı olarak gerçekleştiğini görüyoruz ki, her birinin özerkliği, çoğulcu bir bütünlüğün dinamizminin de ön koşuludur. Üretici toplum, siyasal ilişkiler toplumundan ayrı ama, bu aralarında tamamlayıcılık olmadığı anlamına gelmez. Bu karşılıklı uyum, zorunlu olarak her ikisininde tepeden değil tabandan, yukarıdan aşağı değil, aşağıdan yukarı örgütlenmelerinin sonucudur.

Üretim toplumu "işçi kumpanyalarına" dayanıyor. Proudhon bu genel kavramdan hareketle, tarım ve sanayi için ayrı ve ikiz örgütlenme biçimi tasarlıyor ki bu da tarım ve sanayiye dayalı federasyonun yapıcı unsurlarını oluşturuyor. Bir taraftan tüm üreticilerin ve tüketici birliklerinin katılımıyla, diğer taraftan federatif ilkelerin diğer ülkelere yayılmasıyla, uluslararası planda "ortaklaşmacı bir konfederasyon" oluşur. Üreticiler arasında ve üreticilerle tüketiciler arasındaki karşılıklı uzlaşmaya dayalı ekonomik toplumun genel yönetimi, sadece

ulusal düzeyde değil uluslararası plan da da gerçekleşir. Proudhon daha ileri giderek, başlangıçta, ekonomik alanın bütünüyle politik alanın yerini alacağını iddia ediyor. Saint-Simoncu eşyanın yönetimini açımlıyarak "atölyenin devletin yerini alacağını" söylemekten bile çekinmiyor.

Federatif siyasi demokrasi, ortaklaşmacı ekonomik demokrasinin zorunlu tamamlayıcısıdır. Mutlak iktidarı, dışarda savaş, içerde vatandaşlarına baskı yapan sınırsız yetkilere sahip merkezî hükümetlere karşı çıkarak, bunların daha küçük boyutlara indirgenmesini öneriyor. Kendi kendilerini yöneten bölgeler birleşerek federal devletleri, federal devletler de konfederasyonları oluştururlar.

Mülkiyet ve Zilyedlik - Proudhon'un mülkiyet-karşısındaki tavrı, *Mülkiyet Nedir* (1840), başlığını taşıyan ilk incelemesinde açıkça görülür. Mülkiyet nedir, sorusuna hemen "mülkiyet hırsızlıktır" diye cevap veriyor. Oysa, görünüşün aksine, onun gerçek niyeti mülkiyeti inkâr değil, fakat yeni bir temel üzerine oturtmaktır. Onun mahkum ettiği mülkiyet, "çiftçilik kirası, kira, rant, faiz, kâr, kazanç, yarar gibi üretilen şeylere göre değişik adlar alan" ve adil olmayan özel mülkiyettir. *Blanqui'ye Mektup*'ta (1841) ifade ettiği gibi, onun karşı olduğu şey mülkiyetin "kötüye kullanılmasıdır."

Özel mülkiyetin yerini kollektif mülkiyet almalı mıdır? Proudhon bu soruya olumsuz cevap veriyor. Zira ona göre kamusal mülkiyet de aynı derecede adalete aykırıdır. "Cemaat diyor baskı ve kölelik-tir." Mülkiyetin yerini alması gereken sosyal düzen zilyedlik olmalıdır. Aynı derecede ezici olan, iki ezici aşırılık olan mülkiyet ve cemaat arasında orta yol zilyedliktir.

Proudhon, kötüye kullanma ve istismara olanak veren mülkiyete karşı göreli bir mülkiyetin yararla-

rı üzerinde duruyor. Ona göre böyle bir göreli mülkiyet biçimi, toplumun sıkı denetimine tabi olacağından, her türlü kötüye kullanma ve istismara da olanak vermez. Eğer mülkiyet hırsızlıksa, zilyedlik, özgür ve yaratıcı çalışmanın devamı ve gelişmesi için zorunludur.

Proudhon, "Onun, çalışmanın sürekli uyarıcısı olarak, insanın kalbinde kalması gerektiği, yokluğu durumunda emeğin atalete ve ölüme mahkum olacağını" söylüyor.

Yazar, aynı nedenle rekabete dayalı bir pazar ekonomisinin korunmasından da yanadır. Ancak bu sayede çoğulcu toplumun dinamizmini korumak mümkündür. Rekabet orada uyarıcı bir rol oynar ve "toplumsal kendiliğindenciliğin ifadesi" olan dernekleşme "özgürlüğünün" de garantisidir. Devlet sosyalizminin savunucusu Louis Blanc'a karşı, "dernekçiliği rekabet üzerine yamamak zavallı bir düşüncedir. Bu, hadımın, erselikliğin yerini alması olur" suçlaması karşısında Proudhon, rekabetin, sosyal süreçteki işlevi ve sürükleyici bir unsur olduğuna işaret ediyor.

"Rekabet kalkarsa (...) toplum kendini hareket ettiren motor gücünden mahrum olur ve zembereği gevşemiş bir saat sarkacı gibi durur..."

El İşine Yeniden Saygınlık Kazandırmak - Proudhon'a göre işi yabancı arzuların despotizminden kurtarmak yeterli değildir. Gerçek özünden mahrum oldukça, işin yaratıcılığını yüceltmek, görünürde güzel kabuğun çekirdeğin yokluğunu gizlediği bir yerde, işin özgürleşmesinin bir anlamı var mıdır?

Toplumu temelden başlayarak yeniden kurmak, yani üretken faaliyeti, çalışmayı, bireysel özerkliğin de kaynağı yapmaktır. Her halûkarda işçinin kararlarında ve hareketlerinde bağımsızlaşması, ça-

lışmasında kişiliğin ve yaşamın anlamını bulması gerekir. Proudhon aynı zamanda işin insani değerini de göz önüne sermiştir. *İnsanlık Düzeninin Kurulması* (1843) adlı eserinde verdiği tanım klasikleşmiştir. "Çalışma insanın madde üzerindeki bilinçli eylemidir. Çalışma iktisatçının gözünde insanı hayvandan ayırır. Bu yüzden çalışmayı öğrenmek bizi dünyada değerli yapandır."

Sanayi toplumuna özgü işin parçalanmışlığına karşı Proudhon, işçiye çalıştığı sanayi dalındaki üretimin tüm aşamalarındaki işlemlere katılmasını önerir.

"Böylece, diyor *19. Yüzyılda Genel Devrim Düşüncesinde* (1851) işbölümü işçi için bir gerileme nedeni olmamalı, tam tersine eğitimin bir aracı ve güvenliğinin de teminatı olmalıdır."

Anlık amacın dışına çıkarak işçi, işin yaratıcılığının bilincine vararak, üretim süreci hakkında bütünsel bir görüşe ulaşır.

Amaçların zenginleşmesi, işgünü boyunca aynı anlamsız hareketi tekrar etmekten bitkin düşen işçiyi yoksunluk duygusundan da kurtarır. Çalışma gerçek değerine kavuşup itibarına yeniden kavuşunca, kişisel değerin de katıksız güvencesi haline gelir. İşçinin yabancılaşmadan arınması da bizzat çalışmada gerçekleşir." Herhangi bir meslekte uzmanlaşma ve seri üretim sözkonusuysa, özünde metafiziği de içerir."

Bakunin ve Federalist Kuram - Bakunin'in bazen, ayrıntılarına varıncaya kadar Proudhon'un federalist görüşlerini benimsediği görülür. Bakunin, Enternasyonal'in 1867'deki Cenevre Kongresi'nde, Proudhon'un *Federatif İlkeler*'deki (1863) görüşlerini adım adım izleyerek, büyük ulus devletleri temel alan bir "Birleşik Avrupa Devletleri" kurmanın olanaksızlığını ilan eder.

Sözü Fransa'ya getirdiğinde, merkeziyetçiliğin mahkum edilişi çok çarpıcı ve günceldir.

"İnanıyoruz ki, eğer Fransa iki farklı dönemde özgürlüğünü kaybetmişse, cumhuriyetinin diktatörlüğe ve askeri demokrasiye dönüştüğüne tanık olmuşsa, bunun sorumlusu halkının karakteri değil, kralları ve devlet adamları tarafından uzun zamandır oluşturulagelen siyasi merkeziyetçiliğidir. Eğer, büyük kral olarak kişiselleştirilen, utanç verici kargaşalıklarla çökmüş bir monarşinin uçuruma ittiği bu ülkeyi, devrimin güçlü elleri çekip çıkarmasaydı, çirkef içinde yok olup gidecekti. Evet, garip ama bu büyük devrim, insanlık tarihinde ilk defa sadece yurttaşın değil, insanın özgürlüğünü ilan ettiği halde, öldürdüğü monarşinin mirascısı olarak, aynı zamanda her türlü özgürlüğün inkârı demek olan merkeziyetçiliği ve devletin mutlak iktidarını yeniden canlandırdı."

Merkeziyetçiliğin reddi ve federalizm tercihi, Bakunin'in görüşlerine zanaatsal ve komünal gelenekten kaynaklanan Proudhoncu yapı ile pozitivist düşünce arasında kurduğu bağ sayesinde, kaçınılmaz bir bilimsellik ve sağlam dayanaklar sağlamıştır.

Şeylerin iç düzeninin sağlayıcı yasa kavramından hareketle Bakunin, merkezî devletin özgün belirleyiciliklere değil, yukarıdan aşağı örgütlenme biçimini empoze eden bir mutlağa bağlı olduğunu söyler. Buna karşılık, teolojinin ve metafiziğin yolunu şaşırtmadığı, kendi yolunu izleyen özgür bir toplum doğal olarak federalizme doğru yol alacaktır. Hareketi ve karşılıklı etkileşimi atomlar gibi sonsuza dek ayarlanan bir federalizm...

Böylece, yukardan aşağıya doğru empoze edilen birlik, aşağıdan yukarıya doğru yapılaşma sürecinin değişmez çeşitliliğiyle çelişir. Bu, doğanın, yasa

tanımayan bir düzensizlik ve bozgun olduğu anlamına mı gelir? Şüphesiz ki değil. Oysa doğayı henüz böyle bir tek yasaya indirgemeyi başaramadık ve hiç bir zaman da başaramayacağız. Yine de salt soyutlama sonucu benimsetilen birlikle, organik olarak doğanın tüm belirtilerinin sonucu ortaya çıkan bir birlik arasında esaslı farklar vardır. Bunlardan birincisi tüm yaşamı boğan bir zincir, ikincisi ise, açıkça fiziki olguların sınırsız çeşitliliğini yansıtan, tüm varlıkların gelişmesine olanak veren ve ona evrenin eğilimlerine uygun bir anlam kazandıran bilimsel bilgidir.

"Büyük bilimsel birlik, diyor Bakunin, somuttur. Bu, sonsuz çeşitliliğin birliğidir. Teolojik ve metafizik birlik ise soyuttur ve boşlukta bir birliktir."

Bakunin doğa bilimleri sayesinde gerçeğin yolunu bulduğu inancındadır. Maddenin basitten karmaşığa, aşağıdan yukarı hareketine önem veren çağının evrimciliğinden esinlenerek, gerçek bir insan toplumu için federalizmin savunuculuğunu yaptığından emindir. Ekonomik ve politik alanda da aşağıdan yukarı bir evrim, doğa yasalarını aşağılayan metafiziğin ve teolojinin tepeye yerleştirdiğini, tabana yerleştireceğinden kuşku duymuyordu.

Ekonomik ve Politik Federalizm - Siyasal plana uygulandığında Bakunin'in federalizmi komünal özgürlüklerle yeniden bağ kurmak anlamına geliyordu. Bakunin sözkonusu özgürlüklerin, yeniden canlandırıp, monarşi hukukçularınca öngörülüp, Fransız Devrimi Jakobenlerince güçlendirilen, devlet sosyalistlerinin, daha da ağırlaştırdıkları merkeziyetçiliğe karşı, sonuna kadar savunulmasından yanadır.

Ekonomik olana uygulandığında ise, Bakuninci federalizm, daha çok kumpanya ve işçi derneklerine dayanır. Bunlar hem birbirine bağımlı, hem de ka-

rarlarında özgür ve bağımsızdırlar. Burada, tepenin onları mahrum ettiği iktidarı tabandaki işçi örgütleri aracılığıyla iade etme amacı sözkonusudur.

Mülkiyet sorununa gelince, Bakunin'in toplumsal projesinde mülkiyet, ne komünist ne de yardımlaşmacı (mutuelliste)'dir. Kollektivisttir. Ya yerel düzeyde taban tarafından, komünlerin dayanışması yoluyla, ya da mesleki temelde işçi kumpanyaları tarafından çözümlenir. Bu sonucu noktada Bakunin, kişisel zilyedliğin savunucusu Proudhon'dan ayrılır. Buna karşılık Bakunin bu noktada özel mülkiyetin ilgasından yana olan Marx'la buluşur.

Sözkonusu federasyonlar nasıl işliyecektir? Üyelerinin karşılıklı sözleşmeye ve komünal ilkelere uygun hareketiyle. Nitekim, her üye kendi istek ve arzusuyla dahil olduğuna göre, sözkonusu birlik göreli bir istikrara da sahip olur. Burada insanlar, kendiliklerinden, sürekli ileriye doğru değişim halindeki kendi koydukları kurallara uymaktadırlar.

Esnek ve açık nitelikleri sayesinde federasyonlar sınırsız değişme ortamında çoğulcu bir düzenin devamını sağlarlar. Böylece, hayvanlıktan insanlığa doğru süreklilik gösteren bir ilerici hareket insan doğasına giderek daha uygun bir geleceğin güvencesidir.

İKİNCİ BÖLÜM
MARKSİZM

I. Enternasyonal ve Özyönetim - Özyönetimci sosyalistlerin arzusu Marksizmle özyönetim arasındaki sıkıntılı ilişkilerin ötesinde, Marksizm'le özyönetim arasındaki temel uzlaşma dayanağını I. Enternasyonal'in kabul ettiği bir metinde bulur. Gerçekten, işçilerin kendi kendilerini kurtarmaları Enternasyonal'in 1864'de, kuruluş yılında kabul edilen tüzüğünün girişinde açıkça formüle edilmiştir.

"İşçi sınıfının kurtuluşu onun kendi eseri olacaktır. İşçilerin kendi kurtuluşu için verdikleri mücadele, yeni ayrıcalıkların oluşmasına değil, fakat herkes için eşit haklar ve ödevler demektir."

Bununla birlikte, I. Enternasyonal düzeyindeki bu kabul tartışmalıdır ve tarihsel gerçeğin garip bir yanlış anlaşılmasının sonucudur. Haklı olarak ileri sürüldüğü gibi, I. Enternasyonal "Paris atölyelerinde doğup Londra'da süt anneye verilmiş bir çocuktu." Gerçekten yeni işçi örgütünün tüzüğünün oluşturulmasında, Fransız delegasyonunun yaptığı sunuş konuşması temel oluşturmuştur. Sözkonusu sunuş konuşmasını yapan da, henüz Marx'ı bile tanımayan ama, Proudhoncu düşünceyi özümlemiş Tolain adlı Parisli bir zanaakârdı.

Tolain'in Proudhon'dan ne ölçüde esinlendiği, işverenlere işçilere özgürlüklerini vermeleri için yalvardığı bir makalesinde açıkça görülür.

"Bir tek çözüm var. Bize desinler ki; özgürsünüz. Örgütlenin ve kendi işlerinizi kendiniz yapın. Biz güçlük çıkarmayacağız."

Başlangıçta Proudhoncu ortaklaşmacılığın etkisi altındaki I. Enternasyonal'de özyönetim, uzun geçmişi olan bir Marksist gelenekte yer almaktan çok, geçici olarak yenilgiye uğratılmış anarşizmin geç kalmış bir rövanş denemesiydi. Ama asıl kesin zafer Marksizm'in olacaktı.

Marx ve Özyönetim - Marx, Engels ve Lenin tarafından süreç içinde oluşturulan Marksist doktrin, özyönetim konusunda şaşırtıcı bir kararsızlık sergiler. Akla dayanarak tarihe egemen olma iddiasındaki aşırı kesinlikte bir "bilimsel sosyalizmle", tepkileri önceden kestirilemeyen bir proletaryanın eyleminden çıkarılacak dersler arasında bocalarken, iktidarı ele geçirmek üzere, kendi keşfettiği sosyal evrim yasalarının empoze ettiği aşırı merkeziyetçilikle, proletaryanın kurtuluş yolunu bulacağı kendiliğinden eylemine tam destek verme arasında, sınıf bilincinin merkezinde yer alan, yukardan aşağıya işleyişe sahip parti ile aşağıdan yukarıya doğru devrimci etki yaratan kitlelerin kendiliğindenliği arasında sallanır durur.

Kral Marx gençlik yazılarında çok açık bir biçimde anti-devletçidir. Devlete Fuerbachcı dinî yabancılaşma şemasını uygular. Genç Marx'a göre, Fuerbach'ta birey için Tanrı ne ise, toplum için de devlet aynı şeydir. Başka bir deyişle devlet yabancılaştırıcı bir yansıtmadır. Ondan kurtulmanın yolu da devlet konusunda bir bilince sahip olmaktır.

Daha sonraları Marx, anti-devletçi yaklaşımından uzaklaşsa da, yaşadığı dönemde tanık olduğu olayların tahlilinde, çeşitli aralıklarla anti-devletçiliği tekrar tekrar su yüzüne çıkar.

III. Napoléon'un darbesi sonrasında -ki Marx söz konusu darbenin mekanizmasını *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire*'i adlı eserinde ortaya koymuştur.- Özellikle de "göğü fethetmeye yönelen" coşkulu Pa-

ris Komünü deneyine ilişkin değerlendirmesinde, devleti toplum üzerine yamanmış, memurları aracılığıyla sömüren bir iktidar olarak görür. "İflah olmaz parazit gövde". Asıl *Fransa'da İç Savaş* adlı eserinde, ulusal düzeyde bir merkezî iktidara yer vermediği için Komün'ü kutlar ve eski devlet aygıtının parçalanmasından duyduğu hayranlığı da gizlemez.

Lenin ve Özyönetim - Lenin'in düşüncesi de yaşanan deneylerin etkisiyle az çok aynı yolu izler. Dogmatik *a priori*'lerinden geçici olarak uzaklaştığı zamanlar olur. Parti tarafından kullanılan merkezileşmiş bir iktidarın gerekliliğine dayalı ortodoks Marksist doktrine inanan Lenin, 1917 deneyinden sonra yeni devrimci unsurların varlığını farkeder. Saint-Petersbourg fabrikalarında kendiliğinden bir genel grev sonucunda hiçbir sendikal hareket sözkonusu olmadan, grevdeki fabrikaların koordinasyonunu sağlamak amacıyla Sovyetler ortaya çıkar.

Her zaman devrimci hareketin yukardan aşağı gelişeceğine inanıp savunduktan sonra, karşı yönde bir eğilimin aniden etkin çıkış yaptığını farketti. Usta bir taktisyen olarak, yeni bir tarihsel gerçeklik olan Sovyetleri genel düşüncesine dahil etti. Oysa, sözkonusu hareket, devrimci özünü sürekli inkar ettiği kendiliğindenliğin sonucu ortaya çıkmış bir hareketti. *Devlet ve Devrim* (1917) adlı eserinde iktidarı ele geçirmenin benzer bir versiyonunu sergiler. Ve onu proletarya diktatörlüğü kavramına ustaca bağlayarak, "tüm iktidar Sovyetler'e" sloganını benimser.

Lenin, her türlü parazit ve baskıcı bir bürokrasinin oluşmasına olanak vermeyecek işleyişin Sovyetler'le sağlanacağı bir Sosyalizmi tasarlar.

"Şüphesiz, diyor Lenin *Devlet ve Devrim*'de işçi milletvekillerinden oluşacak bir çeşitli parlamento

çalışma düzenini belirleyip aygıtın işleyişini denetleyebilir. Ama bu aygıt bürokratik olamaz."

Lenin yukardan aşağıya doğru, Bakanlıklar aracılığıyla işleyen eski siyasal iktidar anlayışını reddediyor. Bu Bakanlıkların yeri "tam yetkili ve bağımsız işçi ve asker milletvekilleri tarafından oluşturulan uzmanlık komisyonlarınca doldurulamaz mı?" diye soruyor.

"Paris Komünü veya İşçi-Asker Sovyetleri Cumhuriyeti'ni" anımsatan Lenin, Paris Komünü'nde bürokratlara karşı alınan önlemleri, her türlü devlet saldırısına karşı bir güvence oluşturacağı düşüncesiyle, önermekten çekinmez.

"1. Her zaman sadece göreve seçimle gelmek değil aynı zamanda her an görevden alınabilme.

2. Ücretin bir işçi ücretini aşmaması.

3. Herkesin denetim ve gözetim görevlerine gelebilmesine olanak verecek bir düzenlemenin yapılması, ki; bu sayede herkesin belirli bir süre "bürokrat" olabilmesi, dolayısıyla hiç kimsenin bürokrat olmaması."

Aslında Lenin, özyönetimci Ütopyayı sadece uzun vadede gerçekleştirebilecek bir şey olarak görüyordu. Bu yüzden, bunu, uzak geleceğin sosyalist toplumunda olası görüyordu. Fakat, onun, kapitalizmin başlattığı zorunlu bir eğilim olduğuna da inanmıştı.

"*Devlet ve Devrim*'de, hemen ve her yerde bürokrasiyi bütünüyle ortadan kaldırmak sözkonusu olamaz, diyordu. Böyle bir şey ütopyadır. Fakat, eski idari makineyi ilk fırsatta tahrip edip, aşama aşama her türlü bürokrasiyi ortadan kaldıracak olan yeniyi oluşturmaksa ütopya değildir. Bu Komün'ün deneyiydi. Devrimci proletaryanın da doğrudan ve acil hedefidir. Kapitalizm devletin idari işlevlerini basitleştiriyor. "Hiyerarşiyi" dışlıyor ve her şeyi bir

proleterler örgütü haline getiriyor. (Egemen sınıf olarak) tüm toplum adına işçileri, denetçileri, muhasebecileri çalıştırıyor."

Ne var ki, Lenin'in *Devlet ve Devrim* adlı eserinde ortaya attığı görüşler, daha önceki eserlerinde geliştirdiği doktrinle uyumlu değildi. Lenin bir liberter değildi. Doğal olarak otoriter bir iktidar kavramına bağlıydı. Ona göre, devlet tekelleri için öngördüğü yönetim biçimi, üretim araçlarının sosyalizasyonu sürecinde önemli bir aşamaydı. Bu haliyle sözkonusu kuruluşları sosyalizmin bekleme odası olarak görüyordu. Bunların başlangıçta ekonomik yaşama yaygınlaştırılmasını da öneriyordu. Öyle ki, "tüm ülke büyük bir bürodan ve büyük bir atölyeden başka bir şey olmasın". *Devlet ve Devrim* öncesinde disiplinin herkese özgü ve başlı başına bir ideal olması gerektiğini bile savunur. Böyle bir şeye ise, sadece burjuva bireyciliği hastalığına yakalanmış aydınların yanaşmadığını söyler. Sonuç olarak görüşleri, bütünüyle özyönetim karşıtıdır.

1917 Devrimi'nin kendiliğindenciliği, onu her türlü sosyalizmin kaynağına götürüyor ki, bu, insanın özgür gelişme arzusudur. Lenin'e göre, kölelik modeline uygun olarak oluşturulmuş fabrika sosyal yaşamı mahkum edebilir olsa da, zorunlu bir ara aşamadır.

Kendiliğindenlik ve Bilinç

Son tahlilde iç tutarlığa sahip bir doktrin olan Leninizm'in özyönetim karşısındaki konumu nedir? Lenin'in kendilerinden esinlendiği Marx ve Engels, proletaryanın kendi kaderini kendi eline almasına olanak veren kendiliğindenlikle, ona dışardan taşınacak sınıf bilinci arasında gider gelir. *Komünist Manifesto* işçi sınıfının kendiliğinden devrimci mü-

cadelesine tam bir inancı ilan ediyor, komünizmin amaçları "gözümüzün önünde cereyan eden sınıf mücadelesinin genel koşullarının ifadesinden başka bir şey değildir" diyordu.

Bununla birlikte, aynı metinde sınıf bilincinin kendiliğindenliğin önüne geçtiğinden ve komünistlerin tüm proletaryaya yol göstermeleri gereğinden söz ediliyordu.

"Pratikte diyor Marx, komünistler işçi partilerinin en kararlı fraksiyonudurlar... ve partileri hep ilerletirler... Teorik düzeyde ise proletaryanın geri kalanına göre proleterya hareketinin koşullarını ve genel sonuçlarını anlama avantajına sahiptirler."

Benzer bir anlam belirsizliği Lenin'de de vardır. *Ne Yapmalı* (1902) adlı eserinde, proletaryanın kendiliğinden mücadelesinin ancak güçlü bir devrimci örgüt tarafından yönetildiğinde gerçek bir sınıf mücadelesi niteliği kazanabileceğini yazar. Fakat başka bir yerde, kendiliğindenlik bilinci dışlar, kendi haline bırakıldığında da burjuvazinin yardımcısı haline dönüşür diyor.

"İşçi hareketinde kendiliğindenliğin yüceltilmesi ve sosyal demokrasinin bilinçli rolünün hafife alınması, istensin veya istenmesin işçiler üzerinde burjuvazinin etkisini arttırmaktan başka bir işe yaramaz."

Bilince verilen önem de kesin değil. Lenin'in düşüncesi esas itibariyla taktik bir ihtiyaca cevap veriyordu. Kapitalist toplumun yıkılıp, burjuva ideolojisinin saldırıları artık tehlike oluşturmaktan çıktığında, proleterya, tarihin itici gücü haline gelir. Sınıfın *kendiliğindenliği* sosyalizmin inşasında önemli rol oynar ve sosyalizmin kemikleşip köhneleşmesini de önler. "Yaşayan ve yaratıcı sosyalizm" diyor Lenin, "kitlelerin kendi eseridir."

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÖZYÖNETİMCİ SOSYALİZM

Sosyalizm ve Özyönetim - Özyönetimci sosyalizm kavramı, özyönetimin sosyalizmin tarihinin bir parçası olduğu anlamına gelir. Oysa Marx'ın ana çizgilerini belirlediği ve yine bizzat kendisinin kaleme aldığı *Gotha Programı*'nda (1875) açıkça ortaya konulan gelenekselleşmiş şemada, üç aşamalı bir süreç sözkonusu edilmektedir. Birinci aşama, sınıf mücadelesinin en yüksek noktasını temsil eden kapitalist dönemdir. Onu komünizmin alt-aşaması olan sosyalizm izler. Bu aşama, sınıf kalıntıları, yani henüz bütünüyle yok olmamış burjuvaziye karşı kullanılacak ve bolluk toplumunu oluşturacak üretim araçlarını geliştirecek baskı araçlarıyla donatılmış bir siyasal iktidarın varlığını gerekli kılar. Ve nihayet dünyadaki cennet olan komünist aşamada, her türlü siyasal ve ekonomik baskı ve zora gerek kalmaz. Artık, "herkes yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar" ilkesinin tüm insanlık için geçerli olacağı dönem sözkonusudur.

Böylece üçlü bir şemanın varlığı dönemin seçeneklerini sınırlayarak, özyönetimin sosyalizmin tarihi ile bütünleşmesini engellemiştir. Aslında özyönetim geleceğin ilk döneminde yer alabilir: Özyönetimin komünizmin son aşamasıyla özdeşleştirildiği durumda, gerçekleşmesi çok uzak bir tarihe ertelenmiş olur. Her iki durumda da çok sınırlı bir uygulama alanı bulabilir. Nitekim üç aşamalı şemada özyönetim ancak sınırlı bir ara dönemde bir işleve sahip olabilir.

Özyönetim kapitalizmle sosyalizm arasında da yer alabilir. Bu durumda tüm ekonomik yaşamın sosyalist temel üzerine kurulduğu bir toplumsal düzene giden yolda bir aşamayı temsil eder. İşçilerde yeni sorumluluk bilincini geliştiren, genel çıkarlar adına ekonominin yönetimini işçilerin üstlenmesine olanak veren ve sosyalist bir ahlâkın yaratılmasına katkıda bulunan aşamadır.

Bu yaklaşım sözkonusuyken, özyönetim nihai amaç olan sosyalizmin hizmetinde, sadece devrimci dönemle sınırlı geçici bir çözüm olmaktadır. Özyönetim, sosyalist bir rejimde "yönetim özerkliği" biçiminde de varlığını koruyabilir. Merkezî organların ekonomiyi emperatif bir planlamaya tabi kıldığı genel bir çerçevede, işletmelerin bir iç işleyiş modeli olarak varolabilir.

Özyönetim olgusunun ikinci sosyalist açıklaması ise, ona sosyalizmle komünizm arasında bir işlev yüklemektedir. Bu durumda, özde kaderci, uyuşturucu, sosyalizmin aşamalı olarak gerçekleşeceği tezine karşı, özyönetimin iyileştirici işlevi vurgulanıyor. Belirli dozda şırınga edilen özyönetim genç sosyalizmin çocukluk hastalığı sayılan bürokratik yozlaşmaya, köhneleşmeye ve devletin yeniden yerleşmesine karşı bir çözüm olarak görülür.

"Tarihsel evrim", diyor Marksist teorisyen, Svetozar Stojanovic, Yugoslav özyönetim deneyini tahlil ettiği *Sosyalizmin Eleştirisi ve Geleceği* (Paris 1971 s.54) adlı eserinde, "Marksistleri, sosyalizmle komünizm arasındaki birinci ayrıma, devlet sosyalizmini özyönetimci sosyalizmden ayırarak, sosyalizmin içinde de ikinci bir ayrım yapmaya zorladı. Bunun sonucunda 'geçiş dönemi' denilen aşamanın görüntüsü de karmaşıklaştı. Sosyalizm sadece kapitalizmle komünizm arasında bir geçiş dönemi olmakla kalmaz, devlet sosyalizmi özyönetimci sosyaliz-

min yerini alabilir. Yine de bu otomatik bir süreç değildir. Zira, yeni bir sınıflı topluma, devletçiliğe doğru yozlaşma tehlikesi vardır. Eğer işçi hareketi, devlet sosyalizminin, sosyalizmin bir ilk aşaması olduğunun bilincinde değilse, her halûkarda devletçiliğin boy göstermesi kaçınılmazdır."

Özyönetim ve Mayıs 1968 - Fransa'da ifadesini bulduğu biçimiyle özyönetimci sosyalizm, tartışmasız Yugoslav deneyinde somutlaşan ikinci versiyona yönelir. Sol, iktidarı ele geçirme zamanının uzak olmadığı düşüncesiyle Doğu Avrupa'da sosyalizmin içine düştüğü devletçi ve bürokratik sapmaların dışında kalmayı umuyordu.

Özyönetim, neden birdenbire harekete geçirici bir tema haline geldi? Neden daha 1970'lerin başında sol partiler arasında tartışma ve kavga konusu olan şey, bütün solun üzerinde birleştiği bir kavram haline geldi?

Fransa'da özyönetim kavramının ani ortaya çıkışı, genellikle, 1950'lerden sonra Yugoslavya'nın Doğu Avrupa'nın uysal, uydu devletleri yumağından ayrılıp, gözü pek bir özyönetimci sürece giderek, beklenmedik bir gösteri sunmasına yorulur. Sözkonusu varsayımda gerçek payı varsa da, özyönetimin 1950'lerin başında ortaya çıkan bir süreç olduğu düşünüldüğünde, bir Avrupa ülkesindeki yeni bir sosyalist deneyin Fransa'da farkedilip ilgi uyandırması için 20 yıl gerekeceği görüşü tartışma götürür.

Daha çok, o zamana kadar inceleme düzeyini aşmayan çalışmalarla yetinilirken, 1968'de tüm otoriter yapıların çatlaması, dışardaki bütünüyle antiotoriter bir sürece ilgi uyanmasının asıl nedenidir. Jakoben kökenli baskıcı merkeziyetçilik ve geleneksel sosyalizme özgü güçlü bürokrasiyi ademî merkeziyetçi yapılarla değiştirmeyi amaçlayan 1968'in bulanık özlemleri, herkesin yeniden bütünsel varlı-

ğına kavuşup, kaderini eline alacağı, kısaca her düzeyde saçma hale gelmiş yaşamı anlamlı kılacak ve onu anlaşılır kavramlarla ifade edebilecek genel bir doktrin arayışına yönelmişti. İşte bu amaç için özyönetim biçilmiş kaftan olabilirdi.

Özyönetimci sosyalizmi vaftiz kurnasından alan CFDT'nin tarihi de, doğuşun gerçek tarihinin Mayıs 1968 günlerine rastladığını ortaya koyuyor. Gerçekten, daha 1968'den başlıyarak, o sıralarda Kimya İşçileri Sendikası militanı olan Edmond Maire, özyönetim fikrini ortaya atmıştı. Ne var ki, o dönemde CFDT yönetimi Edmond Maire'in önerisini reddedip geleneksel "demokratik sosyalizm" kavramını yeğlemişti.

CFDT 16 Mayıs 1968'de, daha sonraki dönemde Fransa'da özyönetimin amentüsü haline gelecek olan bir metin yayınlayarak özyönetimci düşünceye katıldığını ilan etti.

"Öğrenci eylemlerini destekleyen CFDT, hareketin derin gerekçelerinin de bilincindedir.

Öğrenciler bu eylemleriyle sadece gelecek kaygısı ya da maddi mülahazalarla hareket etmediler. Gerçek sorumluluklarını gerçekleştirme olanağı vermeyen boğucu, köhneleştirici sınıflı toplumu değiştirmeyi hedef almışlardır.

Üniversitelerdeki özgürlüğe işletmelerdeki ayni özgürlük tekabül eder. Bu yüzden, öğrencilerin verdiği mücadele, sendikacılığın ortaya çıktığı günden beri işçilerin verdikleri mücadelenin bir parçasıdır.

Yönetsel ve endüstriyel monarşinin yerini, özyönetime dayalı demokratik yapılar almalıdır. Sendikal özgürlükler alanının genişlemesi, işletmelerde sendika şubelerinin kurulması, çalışma güvencesi, işçilerin işletmeleri ve ekonomiyi yönetme hakkı, her zamankinden daha güçlü bir biçimde ifade edilmelidir. Kendilerini ilgilendiren konularda işçilerin

en geniş bir biçimde kararlara katılmasını ısrarla savunan CFDT, bu gün onları sendikal örgütleriyle özgürlük ve demokrasiye saygıyı gerçekleştirmek üzere tüm iş yerlerinde tartışmaya, örgütlenmeye ve eyleme geçmeye davet eder. Mevcut eylemlerin kapsam ve derinliğinin bilincinde ve Fransız işçi hareketinin geleneklerine bağlı olan CFDT, işçilerin demokratik bir toplumsal düzen için giriştikleri tüm eylemleri desteklediğini ilan eder."

CFDT ve Özyönetim - CFDT, Mayıs 1970'deki XXXV Ulusal Kongresi'nde, geleneksel "demokratik sosyalizm" projesine özyönetim kavramını dahil ediyordu. Benimsenen tanım da şöyleydi: "Demokratik sosyalizm, özyönetim, üretim ve mübadele araçlarının toplumsal mülkiyeti ve demokratik planlama olmak üzere, üç temel üzerinde kurulur."

Oysa, bu üç temelin biraradalığıyla ilgili bir hatırlatma yapmak gerekiyor. İlk bakışta, özyönetim demokratik sosyalizmin üç temel direğinden biri gibi gözüküyorsa da, asıl temeli oluşturur. Zira, diğer iki temel olan, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti ve demokratik planlama zaten özyönetim ilkelerinden esinlenir.

"Özyönetimin, işçilerin kendi kendilerini yönetip yönlendirdiği" bir süreç olduğu vurgulandıktan sonra, CFDT sözkonusu üçlü ilkenin işçi yaşamına nasıl uygulanacağıyla ilgili olarak da şunları sıralıyordu:

Özyönetimde;

- İşletmelerde sorumlular her düzeyde (işyeri, işletmenin tamamı) işçiler tarafından seçilir.
- Işin örgütlenmesi ve çalışma koşullarının düzenlenmesi işçiler tarafından kararlaştırılır.
- Demokratik plan çerçevesinde, üretimle ilgili işletme politikası, yatırımların dağılımı, ücretlerin seviyesi işçilerce belirlenir.

CFDT'nin birinci önerisi, bir ikilemi ortadan kaldırma amacı taşır. Bilindiği gibi, özyönetimin geçerli olduğu bir sistemde iktidar tüm işçilere aittir. Oy sandığı aracılığıyla yinelenen seçimler ve genel kurullarla doğrudan demokrasinin yaşama geçirilmesiyle işçiler iktidarı kullanır. Bununla birlikte, ani ve hızlı kararların alınmasını gerektiren ekonomik alanda, genel kurul yönetimi daha az elverişlidir. Hiç değilse daha yavaştır. Delegasyon sistemi temsili demokrasiyi zorunlu kılar ki, bu, özyönetime pek uygun düşmez. Bu yüzden doğrudan demokrasiyle birlikte yürümesi gerekir. Geçici bile olsa, iktidarı devretmenin neden olduğu olumsuzluğu gidermenin değişik yolları bulunabilir. CFDT, Paris Komünü ve birçok başka özyönetimci deneyin başvurduğu önlemler olan, yetki devrinin belirli bir süreyle sınırlandırılması, seçilenlerin her an görevden alınabilmeleri, tabanın sürekli denetiminden söz etmiyor.

Bununla birlikte CFDT delegelerin yetkileriyle ilgili iki sınırlama öngörüyor. Birincisi; işletme sorumlusu, işçilerin tamamı tarafından değil, her seviyedeki işçiler tarafından seçiliyor. "Her aşamada" seçilenlerle seçenler biraradadırlar, aynı çıkarlara sahiptirler ve benzer kaygıları paylaşırlar. İkincisi; sorumlular sadece uygulamaya dönük bir yetki kullanabilirler. Gerçek karar verme yetkisi işçilerin tamamına aittir.

Özyönetimin ikinci uygulama biçimi, işçilerin karar verme yetkisini ellerinde bulundurmalarıyla ilgilidir. Öncelikle işletmenin yönetiminde kendini gösterir. Metinde işin organizasyonunun ve çalışma koşullarının nasıl düzenleneceğinden söz edilmiyor. Bununla birlikte, metnin, özyönetimci bir yaklaşımda işin insani değerine kavuşması gerektiğini doğal olarak içerdiği söylenebilir.

Üçüncü uygulama, yerel düzeyde alınan kararların, "demokratik plana" dahil olmak kaydıyla, işçilerin işletmenin genel stratejisini belirleme yetkisini genişletiyor.

"CFDT üretim araçlarının toplumsal mülkiyetini ne özel, ne kollektif ne de "işletmenin işçilerinin oluşturduğu" küçük bir gruba vermez. Onu, özel mülkiyette olduğu gibi değişik ayrıcalıklar olarak değil, mülkiyetin parçalanması olarak yorumlar. Bunun doğal sonucu olan iktidar bölünmesi, özyönetimci mantığa göre iktidarın onu kullananlara yakın olmasını gerektirir.

Gerçekten özyönetimci bir sistemde, sahip olana değişik iktidarlar veren nitelik, plan, bölge ve işletme olmak üzere değişik karar merkezleri arasında dağılır. Bugün bizim bildiğimiz biçimiyle mülkiyet kavramı dönüşüme uğratılmalıdır.

Temel ilke, ilgili faaliyete yakın olanların karar verici durumda olmalarıdır. Demokratik planlama, çevresinde, bunlar, işletmede işçiler, mahallede sakinler, kamu hizmetlerinden yararlananlar vb. karar verme, seçim yapma, sorumluluk alma konumunda olacaklardır."

"Demokratik planlama", karar verme yetkisinin çoğalmasının sonucudur. Aşırı merkezileşmiş bir bürokrasi tarafından hazırlanan emredici planın tersine, demokratik planlama yerel düzeyde bağımsız gruplarca alınan kararların, teorik düzeyde yumuşak ve danışılmış bölgesel ve ulusal plandaki eşgüdümüdür. Bir planı demokratik yapan sadece sosyal sonuçları değil, aynı zamanda planlamanın da nasıl yapıldığıdır.

Özyönetim ve Sosyalist Parti - Sosyalist Parti özyönetimci bir doğrultuya belirli bir gecikmeyle girdi. Biri demokratik idealden kaynaklanan, diğeri sosyal gerçeğin çatışmalı karakterinin zorladığı ve

her şeyden önce siyasal iktidarı ele geçirme gereğini yansıtan iki kültür arasında bölünmüş sosyali parti, Mart 1972'de özyönetimi programına alsa da, özyönetimi ancak Birleşik Sosyalist Parti'nin (PSU), özellikle de Michel Rocard'ın etkisiyle Ekim 1974'deki "Sosyalizmin Dayanakları"yla gerçekten benimsediğini gösterdi. Özyönetim projesi nihai biçimini Sosyalist Parti'nin 21-22 Haziran 1975'deki ulusal konvansiyonunda değiştirilip benimsenen *Özyönetim Üzerine Onbeş Tez*'le aldı. Son anda CERES tarafından Sosyalist Parti'nin yürütme kuruluna sunulan *Hükümet faaliyetleri ve kitle hareketi, sosyalizme geçişte özyönetimci dinamik* başlığını taşıyan 16'ıncı tezse kabul edilmedi. Sözkonusu ek değişiklik reddedilmekle birlikte, sanıldığı kadar da önemli değildi. Bu durum Sosyalist Parti'de reformist eğilimi temsil eden sosyal demokrat gelenekle, devrimci çizgiyi temsil eden Marksist eğilimin çatışmasından kaynaklanıyordu.

Özyönetim üzerine onbeş tez üç bölümden oluşuyordu. İlk dört tez mevcut durumun tahliline ayrılmıştı ve *kapitalizmin krizine karşı* başlığını taşıyordu. Onu izleyen altı tez *özyönetimci perspektif*'i içeriyordu. Son beş tez de *özyönetimci projenin stratejik sonuçları*'na ayrılmıştı

Birinci bölümde özyönetim tarihsel bir düzlemde ele alınıyordu. Önce Mayıs 1968 olaylarına zorunlu bir gönderme yapıldıktan ve teknokrasinin eşitsizlikleri ve hiyerarşik ilişkileri daha da pekiştirdiği vurgulandıktan sonra, üçüncü tez de, "İşte Batı Avrupa'nın belli başlı ülkeleri işçilerinin tepkisi bu durumladır" deniyordu. Dördüncü tez, Fransız sosyalizmiyle Marksizm arasındaki ortak yanları vurgulayarak, kökleri gerilere uzanan bir geleneğe gönderme yapıyordu. Bütün bunlardan da bağdaşmacı niteliği ağır basan bir özyönetim projesi tanı-

mına varılıyordu.

"Özyönetim projesi belli başlı üretim araçlarının kollektifleştirilmesi ve planlamayla gerçekleşir. Oysa sanayi toplumlarının evrimini belirleyen mantık bunun ters yüz edilmesidir."

İkinci bölümde özyönetim genel hatlarıyla belirtiliyor. Altıncı tez, yönetimci projenin amaçları ve hayata geçirilmesinin koşullarıyla ilgili. Bunlar "sosyalist politikanın yani üretim araçlarının *toplumsallaştırılması*, demokratik *planlama* devletin dönüştürülmesinin dayanması gereken üç temelden hareketle oluşurlar."

Üç temelin zikrediliyor olması CFDT'nin benzer formülünü anımsatıyor. Her ne kadar ilk iki *temel* arasında özdeşlik varsa da, üretim araçlarının toplumsal mülkiyetiyle ilgili olarak CFDT bir adım daha ileri giderek, değişim araçlarını yani ticareti de toplumsallaştırmaya dahil ediyor. Buna karşı Sosyalist Parti, devletin dönüştürülmesini yani iktidarın ele geçirilmesini gündeme getirerek CFDT'den ayrılıyor. Ekonomiyle politika arasındaki ilişkiyi iki farklı kategori olarak mı algılamak gerekir, yoksa sadece sendikal hareketi politik eylemden ayıran mesafenin bir yansıması olarak mı?

Bir cevap niteliğindeki onuncu tez, devleti dönüştürme sürecinin özerk devrimci işçi hareketinin desteği ve katılımıyla gerçekleşmesi gereğini vurguluyor. Bilinçle kendiliğindenlik, bilimsel sosyalizmle işçilerin hiçbir dış zorlama olmaksızın kendilerini kurtarma isteği arasında geleneksel olarak sallanan Sosyalist Parti, kendi özyönetim projesinde bu iki çelişik eğilimi bağdaştırmaya çalışıyor.

"Sosyalist Parti devlet yönetimiyle ilgili olarak iki hatadan kaçınmalıdır. Birincisi hata, Epinay Kongresi'nde de bir önergeyle mahkum edilen, hakim sınıfların oluşturdukları biçimiyle, mevcut dev-

let aygıtının sosyalist politikaları uygulamak için de kullanılabileceği görüşüdür. İkinci hata da, mücadelenin belirli bir aşamasında işçi sınıfının kendiliğinden hareketiyle oluşturduğu, 1905 ve 1917 Rus Sovyetleri, I. Dünya Savaşı sonrasında Macaristan, İtalya ve Almanya'daki Konseyler, 1936 Fransız grev komiteleri ve daha yakın bir tarihte, 1956 Polonya ve Macar Konseyleri, Allende Şilisi'nin "Cordon Industriel"leri ve *Juntas de vecinos*'ları gibi, her şeyi bağımsız örgütlerden beklemektir."

Nihayet üçüncü bölümde, özyönetim Sol Birlik açısından ele alınarak "Ortak Program" çerçevesinde sözkonusu ediliyor. Bu yüzden stratejik içerik geçmişe dönük bir nitelik kazanıyor. Bununla birlikte, iki itiraz sözkonusu; birincisi: Sosyalist Parti kapitalist düzenin reddini sürdürüyor ki, bu bazı özyönetimci hedefleri işleyişine dahil etmek anlamına geliyor. Gerçekten on ikinci tez şöyle der: "İşçi sınıfının giderek artan tepkisi karşısında, sermaye sınıfı kendi çıkarları yönünde çözüm önerileri üretmeye yöneliyor: Yönetime katılma formülü, ikili yönetim (Cogestion), amaçlara göre katılımcı yönetim, insani ilişkiler, işin çeşitlenmesi, değişken çalışma saatleri vb. İşçi sınıfının deneyleri, kapitalizmin geri alamıyacağı ne bir mücadele biçimi ne de hedef olamayacağını ortaya koymuştur."

Öte yandan Sosyalist Parti, ister sendikaları partinin bir uzantısı haline getiren Leninist biçimiyle olsun, ister partiyi sendikaların hizmetine sunan Anglo-Sakson veya İskandinav versiyonuyla olsun, siyasal mücadele ile sendikal mücadelenin birleştirilmesine karşıdır. Partiyle sendikaların birbirinden bağımsız ama birbirinin tamamlayıcısı olması gerektiği görüşü 13. maddede dile getiriliyor: "Temel sorun, hiç kuşkusuz işletmelere müdahale ve işçi sendikalarıyla ilişkilerdir. Bu alanda Sosyalist

Parti, Sendika-Parti ilişkisinde oldukça yeni bir kavram ve deney oluşturmalıdır. Özellikle sendikayı partiye bağlayan Leninist biçimi de dahil sendikaların partiye her türlü bağımlılığını her zaman reddeden Sosyalist Parti, partiyi işletmelerde sendikal mücadelenin bir uzantısı haline getiren, İngiliz İşçi Partisi veya İskandinav Sosyalist Partileri'nin yaklaşımını da aşmaya yönelmiş bulunuyor."

Komünist Parti ve Özyönetim - Komünist Parti özyönetim düşüncesine katılan sonuncu siyasal formasyon oldu. 1968 olaylarında tüm devletçi bürokratik yapıları, siyasal sendikal yapıları, özellikle de Stalinizmi mahkum eden, bunları merkeziyetçi komünizmin kaçınılmaz canavarsı uru olarak görüp mahkum eden goşizm karşısında Komünist Parti, kendiliğindenci bir devrimciliğin sonucu olan özyönetimi demokratik merkeziyetçilik adına reddedip dikkate almayacak, üstelik kınayacaktı...

CGT'nin genel sekreteri ve Komünist Parti'nin merkez komitesi üyesi Georges Séguy'ya göre özyönetim" kof bir düşünceydi". 1972'de Ortak Program'ın imzalanması aşamasında Komünist Parti özyönetim kavramının metne dahil edilmesine karşı çıkmıştı. 1973'de düzenlenen ve "demokratik yönetim ve işçilerin işletmelere müdahalesi" sorunlarının tartışıldığı bir toplantıda, sözde" demokratik özyönetimci sosyalizmle" "merkeziyetçi bürokratik" sosyalizm karşıtlığının düşsel, asılsız olduğu vurgulanmıştı. Ekim 1974'de Sosyalist Parti'nin özyönetimi benimsediğini ilan ettiği *Sosyalizmin Dayanakları*'nın yayımlanmasından sonra Komünist Parti, iki yıldan beri ortağı olan Sosyalist Parti'yle sert bir polemiğe girmekten kaçınmadı. Özyönetimi reformizmin nesebini gizleyen bir şey olarak nitelendirerek, *demokratik yönetime* bağlılığını ifade ediyordu. Ona göre, işletmelerin yönetimi için devletle işçiler

arasında zorunlu uyum üzerinde kafa yormak boşunadır. Zira her halûkarda Komünist Parti'nin gerçekleştirmeyi arzuladığı, mümkün olduğunca çok millileştirmeler sayesinde siyasal iktidarı ele geçiren işçiler, devlet aracılığıyla işletmenin de sahibi olacaklar ve aralarından seçtikleri delegeler aracılığıyla da yöneteceklerdir.

1976'da yeni stratejinin oluşturulduğu XXII. Kongre, Komünist Parti'nin yüz seksen derecelik dönüş yapmasına tanık oldu; Proletarya diktatörlüğünün reddi. Proletarya diktatörlüğü "Fransız renklerine sahip bir sosyalizm"le uyuşması olanaksız, bürokratik merkeziyetçi sosyalizmin reddiyle uyum halindedir. Dolayısıyla, adem-î merkeziyetçi bir özyönetimin gerekliliği Komünist Parti tarafından açıkça ilan edildi. Bu son andaki katılma Sosyalist ve Komünist Partiler arasındaki sınırı kısmen de olsa ortadan kaldırırken, Komünist Parti, özyönetimin gerçekten devrimci karakterinin tek savunucusu olduğunu bile söyleyecekti.

23 Ekim 1978 tarihli *Humanité*'de yayımlanan ve "Özyönetim: Reformizm veya sosyalizme yürüyüş" başlığını taşıyan bir makalede; "bizim özyönetim anlayışımız şu ya da bu örgütün mevzilerini ele almak değildir. XXII. Kongre'de atılan adım doğrultusundaki tercihimizin doğal sonucudur.

Dahası, bizim özyönetim anlayışımız, Fransa siyasal yaşamında tamamen yeni bir şeydir. Artık bundan sonra, reformist, daha doğrusu pseudo-yönetimci reformist söylem karşısında, devrimci sosyalizm yolunda devrimci bir özyönetim kavramı var" deniyordu.

Komünist Parti'nin özyönetimci projeye katılması, 7 Kasım 1977'de CFDT delegelerine verilen ve daha sonra *Yöl Göstericimiz Özgürlük* başlığını taşıyan metinle açıklığa kavuşturuldu.

Artık her alanda demokrasinin gerçekleşmesi, Komünist Parti'nin politikalarının esin kaynağıydı. "Demokrasinin kesin ilerlemesi" başlığını taşıyan giriş, "partinin XXII. Kongresi Fransa için otoriter ve merkeziyetçi bir ön aşama düşüncesini bir kenara bıraktı. Sosyalizme geçiş, mücadelenin her anında demokrasinin derinleşmesi olacaktır" demekteydi.

Bildiri, sırasıyla sosyal demokrasiden, ekonomik demokrasiden ve siyasal demokrasiden söz ediyor. Böylece özyönetim yelpazesi en geniş biçimiyle açılmış oluyor. Sayısız istekleri Komünist Parti'nin geliştirdiği geleneksel temaları da zenginleştirilip güncelleştiriyor. Aynı zamanda, her zaman içi çelişkilerden muaf olmayan, bir bağdaştırmacılık oluştu. Sosyal demokrasi konusunda metin şöyle diyor: "Parti nicel ve nitel talepler olarak bilinenler arasında her türlü karşıtlığı reddeder." Bunların belirli ölçüler içinde birinin diğerini dışlamasını önemsemez. Eğer ekonomik demokrasi "kör bir prodüktivizme" sırtını dönerse, sıfır büyümeyle istikrarı bütünleştirerek ülkeyi daha derin bir krize sürükleyen mevcut politikanın karşıtı oluşturulamaz. Asıl siyasi demokrasi özyönetim idealine yaklaşır. Ruhsalı içerecek biçimde hiç bir kısıtlama tanımaz. Bildirinin sonuç paragrafı da şöyle: "Böylece siyasal yaşamın demokratikleştirilmesi ne sadece vatandaşların biçimsel temsil alanının genişlemesiyle ne de sadece merkeziyetçiliğin ve bürokrasinin düzeltimleriyle mümkündür. İşçilerin, yurttaşların kendi işlerini doğrudan ellerine almaları yeni bir esinti, yeni bir soluk olacaktır."

İKİNCİ KISIM
ÖZYÖNETİM DENEYLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM
İŞÇİ KONSEYLERİ

Sovyetler - Sosyalizm, Parti tarafından yönlendirilip eşgüdümü sağlanan, eylemiyle sosyal yapıları kapsamalı bir biçimde dönüştürecek bir proletaryanın varlığı düşüncesine dayanır: Ulusal ve uluslararası planda geçerli bu eğilimin yanında, devrimci hareket içinde daha az kapsamlı eğilimler de mevcuttur. Bu yüzden sosyalizmi, toplumun tabanındaki küçük birimlerden hareket ettirmek ve sosyalizmi krizlerin de etkisiyle kendiliğinden ortaya çıkan işçi konseyleri eylemine dayanılarak kurmak mümkündür.

Bu bağlamda, işçilerin işletmeleri ele geçirip kendi olanaklarıyla çalıştırmaları demek olan İşçi Konseyleri, sosyalist özyönetimin en basit ve en radikal biçimini oluşturur. Her ne kadar "konseyciliğin" ilk el yordamı uygulaması, Parti Komünü'ne kadar gerilere giderse de, asıl 1905 Devrimi ile Rusya'da ortaya çıkmıştır. Sosyal demokrat militanların insiyatifiyle mahallelerden ve işletmelerden seçilen delegeler, İşçi Konseyleri'nin nihai biçimini oluşturmuştur. Oynadıkları devrimci rolün bilincinde olan İşçi Konseyleri, sadece işletmeleri ve ekonomik yaşamı yönetmekle kalmayıp, tüm ulusal ekonominin "doğrudan yönetimini" amaçlar.

1905'de kendiliğinden ortaya çıkan İşçi Konseyleri, Rusya'da Şubat 1917'de yeniden oluştu. 18 Şubat 1917'de Petrograd'daki Putilov fabrikasında başlayan grev birkaç gün içinde tüm sanayi işletmelerine

yayıldı. Birdenbire İşçi Konseyleri ortaya çıktı. Sözkonusu konseyler kendilerini, sadece denetimleri altında bulundurdukları işletmelerin yönetimiyle sınırlı saymıyor, aşağıdan yukarıya doğru seçtikleri delgelerin oluşturduğu, yerel, bölgesel ve merkezî Sovyetler, aracılığıyla toplumsal yapının tamamını yeniden kurmayı amaçlıyorlardı. Sovyetler'in ekonomik iktidarı, Ekim 1917'den 1918 baharına kadar, geçici siyasi iktidarla birarada varoldu.

Ekim Devrimi sonrası bu kısa dönemde Lenin ve Troçki'nin tüm çabaları, ekonomik, politik, sosyal ve askerî iktidara sahip olmasını istedikleri konseylere dayandı. Böylece İşçi Konseyleri fabrikalarda, semtlerde, köylerde, mahallelerde, askerî birliklerde, değişik faaliyetleri yönlendiren siyasal iktidarın organları haline geldi. Kasım 1917 Kararnamesi, işçi konseylerinin ekonomik iktidarını onaylayıp, patronlara özgü ticari gizliliği ortadan kaldırarak işletmelerin yönetiminde işçilerin sözsahibi olma haklarını yasallaştırıyordu.

Lenin'in Sovyetler'e desteği tamdı. 1918 baharında Sendikalar Kongresi'nde, Sovyetler'i, "üretici ve tüketicilerin kendi kendilerini yönettikleri Komünler" olarak tanımlıyordu. 6-8 Mart 1918'de toplanan parti kongresinde, üretimin işçi örgütleri, sendikalar ve fabrika konseyleri vb. tarafından yönetilmelerine dair tezler kabul edildi.

Bununla birlikte, Lenin'in Finlandiya'da sürgündeyken uzak olmadığını düşündüğü devrimi sabırsızlıkla beklediği günlerde kaleme aldığı ünlü *Nisan Tezleri*'nin tahlili, yazarın, proletaryayı, analizinin merkezine yerleştirmesine ve siyasal iktidarı ona bırakmasına rağmen, teknokratik yönetim altındaki ekonomide, işçilerin ekonomik yetkilerini sınırlayıp sadece üretimde işçi kontrolüne indirgediğini gösteriyor.

5 Aralık 1917'de başlayarak, sınırlayıcı bir yasal düzenlemeyle, Sovyetler'in ekonomik iktidarına set çekilip, sanayi işletmeleri, işlevi otoriter tarzda tüm üretim ünitelerini düzenlemek olan, Yüksek Ekonomik Konsey'in denetimine verildi. 28 Mayıs 1918 tarihli Kararname, kollektivizasyonu sanayinin tamamına yaygınlaştırarak, devrimin ilk aylarında işçiler lehine gerçekleşen "vahşi" sosyalizasyonu millileştirmelere dönüştürerek, bunları giderek otoriter karakteri ağır basan bürokrasinin denetimine terkediyordu.

Böylece kollektifleştirilen işletmelerin hiyerarşik yapıları yeniden kuruldu veya muhafaza edildi. Yöneticiler ve teknik kadrolar yerlerini korudular. Devlet tarafından tayin edilme süreci başladı. 26 Mayıs-4 Haziran tarihleri arasında eş zamanlı olarak toplanan Ekonomi Konseyleri Kongresi, işletme yönetimlerini kurumsallaştırdı. Bunların sadece üçte biri ilgili işletmelerin işçilerinden, geri kalan üçte ikisiyse, Bölge Konseyleri veya Yüksek Ekonomik Konsey gibi üst kademelerce atanıyordu. Birkaç ay sonra, Yüksek Ekonomik Konşey'in ikinci Kongresi'nde, fabrikaları yönetmede fabrika konseyleri değil, idari konseylerin yetkili kılındıkları belirtiliyordu.

İşçi Konseyleri'nin dışlanması 1920'de tamamlandı. O zamana kadar Konseyler tarafından yapılan "denetim", devlet tarafından atanan bir organ olan İşçi ve Köylü Teftiş Kurulu'na verildi. Sendikaların Nisan 1920'deki ikinci kongresinde raportör Lozovsky, Ekim Devrimi sonrasındaki işçi iktidarının yerini siyasal iktidarın aldığını açıklarken: "Biz İşçi Kontrolü gibi eski metodları reddediyoruz ve sadece devletçi ilkeleri koruyoruz" diyordu.

Kuşkusuz, kendiliğinden sosyalizasyonunun terk edilmesi, Leninizm'in aşırı merkeziyetçi ve otoriter

özüne uygun düşüyordu. Zaten dönemin askerî ihtiyaçları da böyle bir uygulamayı zorunlu kılıyordu. Mayıs 1918'den 1920'ye kadar süren iç savaş, ekonomik kaos, idari yönden karmaşaya itilmiş genç Sovyetler Birliği'ni daha çok ve planlı silah üretimine zorluyordu. Bu da hiyerarşik, sıkı bir çalışma yönetimini ve karar merkezlerinin merkezileştirilmesini gerektiriyordu.

Kızıl Ordu'nun örgütleyicisi Troçki ile Sovyetler Birliği'nin kurucusu Lenin'in yeni devlette sendikaların rolü konusundaki tutumları farklıydı. Sanayide aşırı merkeziyetçiliğin ve katı disiplinin ateşli taraftarı Troçki, daha önceden devletleştirilmiş sendikalar aracılığıyla fabrikalara askeri disiplini sokma yanlısıydı. Buna karşılık Lenin, politik faaliyetle sendikal faaliyet ayrımını koruyup, sendikaların devlet karşısında bağımsızlığını sürdürmesinden yanaydı. "Sovyetler Birliği gibi bürokratik deformasyona uğramış bir işçi ve köylü devletinde, işçilerin sendikaları tarafından eğitilip savunulmaları gerekir" diyordu.

Rus poroletaryasının gerçekten devrimci arzusunun ürünü olan son konseyci sıçrayışı, partinin 1921'deki X. kongresinde ortaya çıktı. Eski metalürji işçisi, Birinci Halk Çalışma Komiseri olan A. Şliapnikov ile Alexandra Kollontay'ın başını çektiği *İşçi Muhalefeti*, ekonominin ve üretimin işçi birliklerine bırakılmasını, tek başına yönetimin yerini de ortak yönetimin almasını öneriyordu. Ne var ki, halen aşılmış bir durumu yeniden canlandırmaya yönelik bu tezler sert bir biçimde reddedildi. Ateşli tartışmalar sırasında Troçki, böyle bir iktidar ikiliğinin devleti nasıl tehlikeye attığını, yakın tarihteki Cronstadt ayaklanmasını hatırlatarak, Sovyetler iktidarının Sovyet Hükümeti'ne karşı harekete geçebileceğini söylüyordu.

İtalya'da Fabrika Konseyleri - Birçok Avrupa ülkesinde savaş boyunca, özellikle de savaş sonrasında Fabrika Konseyleri ortaya çıktı. Bunlar basit işçi kontrolü aşamasından işçi yönetimine geçerken, 1917 Sovyet modelinden esinlendiler. Fakat bu deneylerin azçok hızlı yenilgisi genel bir durumdu. Zira, burjuvazi derinden gelen bu dalganın istilası karşısında yeniden harekete geçerken, işçi konseylerinin beklenmedik ortaya çıkışı, işçiler arasındaki geleneksel kurumsal ve reformist zihniyetle de çatışmaktaydı.

Özellikle İtalya'da sosyal patlama çok şiddetliydi. 1916'da Metalurji İşçileri Federasyonu, her işletmede "İç Komisyonlar" seçilmesine ilişkin bir anlaşma sağladı. Karşı konulmaz derecede güçlü Sovyet örneğinden hareketle oluşan bu işçi temsil örgütleri, süratle yönetim gücüne sahip Fabrika Konseyleri'ne dönüştüler. Giderek radikalleşen hareket, fabrika işgalleri ve çoğu kanlı grevlerle devam etti.

1917'de Sovyetler Devrimi'yle bağlantılı olarak, Torino proletaryası Komün'ü yeniden canlandırmaya yöneldi. Kanla bastırılan ayaklanmanın bilançosu 500 ölü, 2000 yaralı ve çok sayıda tutuklu ve sürgündü. İşverenlerin lokavt ilan etmesi üzerine Fabrika Konseyleri Eylül 1920'e son bir defa ortaya çıktı. Metalürji işçileri fabrikaları işgal edip, çalıştıkları alanları silahla savunarak kısa bir süre üretimi sürdürdüler.

Antonio Gramsci (1891-1936) tarafından sistemleştirilip genelleştirilen Fabrika Konseyleri özel bir öneme sahiptir. İlk sayısı 1 Mayıs 1919'da yayımlanan *Ordine Nuove* gazetesinin yöneticisi olan Gramsci, işçi sınıfının siyasi yeteneğinin, insiyatif alma ve devrimci yaratıcılığının bir kanıtı olarak gördüğü Fabrika Konseyleri'ne sınırsız destek veriyordu. Sovyetler Birliği'ndeki bürokratik ve devletçi

örgütlenmeye muhalif olan ve sözkonusu örgütlenmenin ölümcül sonuçlarını farkeden Gramsci, proletarya diktatörlüğünün güçlü parti aracılığıyla değil, proletaryanın kendiliğinden oluşturduğu organlar aracılığıyla gerçekleştirilebileceğini umuyordu. Ona göre, Fabrika Konseyleri ekonomik alt-yapıyla siyasal üst-yapıya uygun düşüyordu.

Almanya'da İşçi Konseyleri - 15 Kasım 1918'-de Alman İmparatorluğu'nun yenilgisi ertesinde, Alman sendika yöneticileri sanayici temsilcileriyle, sanayi çalışanları ve mesleki branşlar (işverenler) arasında "Çalışma Birlikleri" kurulmasıyla ilgili bir anlaşma imzaladılar. Aşırı çalkantılı bir siyasal dönemde sermayeyle emek arasında sağlanan böyle bir uzlaşma, Alman proletaryasının geleneksel reformist eğiliminin de bir göstergesiydi. Bununla birlikte bu geçici bir zaferdi. Zira, iktidar işçi ve asker konseylerinin elindeydi. Bu ruh haliyle uyumlu, Alman sosyal demokrasisi ve sendikalar Bolşevik modelini esas alan bir mücadeleye girmek yerine, ikili mekanizmalar aracılığıyla sınıf-işbirliğini geçerli kılmaya çalışıyorlardı.

Buna karşılık Alman işçi hareketinin aşırı solunu temsil eden Spartakist Birlik, I. Dünya Savaşı sonrasında İmparatorluk'un çökmesiyle hemen her yerde mantar gibi biten İşçi Konseyleri'ni devrimci amaçlar için kullanmaktan yanaydı. Her fabrikada programı İşçi Konseyleri'yle uyumlu olan işletme konseyleri seçilmesini öngörüyordu. Bu konseyler, çalışma koşullarını düzenlemek, işletmenin iç işleri de dahil; işletmelerin yönetimini ele alacaklardı.

Her ikisi de Spartakist Liga'nın yöneticisi olan Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un ölümüyle sonuçlanan kanlı 5-12 Ocak 1919 günleri, işyerlerinde ikili bir sosyal ve politik iktidar oluşturmaya yönelik Spartakist umutların sonu oldu. Spartakist

serüven 7 Nisan 1919'da Bavyera gibi tutucu bir bölgede bile kısa ömürlü Konseyler Cumhuriyeti'nin aniden ortaya çıkarak küçük bir azınlığa dayanması nedeniyle aynı yılın Mayıs başlarında ezilmesiyle son buldu.

Halk Demokrasilerinde İşçi Konseyleri - II. Dünya Savaşı sonrasında Kruşçev'in Stalin'in cinayetlerini açıkladığı Komünist Parti'nin XX. Kongresi sonrasında "Stalin'den arınmanın" başlamasıyla, birçok halk demokrasisinde o zamana kadar bilinmeyen biçimlerde İşçi Konseyleri ortaya çıktı.

Ancak, harekete geçirici dürtüler değişikti. I. Dünya Savaşı sonrasının İşçi Konseyleri, kurtarıcı olarak görülen sosyalizm adına savaşın, sömürünün ve otoritenin sorumlusu olarak gördükleri kapitalizme karşı mücadele ederken, halk demokrasilerindeki İşçi Konseyleri, sosyalist ideali, sosyal adaleti ve tam eşitliği benimseyerek, bürokratik ve merkezci sapmalara, devletçi hale gelmiş bir sosyalizme karşı mücadeleye girişmişti. Sanki Ekim Devrimi bu sefer ters yönde gerçekleşiyordu. 1917'de kendiliğindenlik bilincin önüne geçmiş, parti Sovyetlere ayak uydurmuştu. Halk demokrasilerinde ise kendiliğindenlik bilincin arkasından geliyordu. Zira kendiliğinden oluşan İşçi Konseyleri, Komünist Parti tarafından oluşturulan ve ekonomik yöneticilerin ve işletme müdürlerinin merkezileşmiş bürokrasisine karşı harekete geçmişlerdi.

1956 Macar Devrimi - 1953'deki Doğu-Berlin işçi ayaklanmasının örgütlenmeye vakit kalmadan ezilmesinden üç yıl sonra, Macar Devrimi patlak veriyordu; bu devrimin temel özelliği eş-zamanlı olarak İşçi Konseyleri'nin ortaya çıkmasıydı. 24 Ekim 1956 genel grevinin ardından, ülkenin tüm büyük fabrikalarında İşçi Konseyleri seçilmişti. Bu konseyler süratle grev komiteleri halini almışlardı.

31 Ekim'deki bir toplantıda, Budapeşte'nin 24 büyük işletmesinin delegeleri; "Fabrikalar İşçilerindir" sloganını ortaya atmışlardı. Yanılsama çabuk yok oldu. 4 Kasım'da Rus tanklarının saldırısıyla, devrimci hareketin göreve getirdiği Nagy hükümetinin yerini, Moskova'ya itaatle kusur etmeyen Kadar Hükümeti aldı.

21 Kasım'da Büyük -Budapeşte İşçi Konseyi, bir "İşçi Parlamentosu" oluşturmak üzere, tüm taşra İşçi Konseyleri'nin de katılacağı bir meclisi toplayarak tepkisini ortaya koydu. Hükümetin karşı saldırısı çok aniydi. Budapeşte'deki tüm İşçi Konseyi yöneticileri, taşradan gelenlerin ise büyük çoğunluğu tutuklandı. Böylece, gerçekten devrimci bir iradeyle oluşan özyönetimci atılım, yerini şiddetli bir karşıdevrimci merkeziyetciliğe bıraktı.

1956 Polonya Olayları - Aynı yıl Polonya'da da benzer olaylar yaşandı. Hemen her yerde İşçi Konseyleri oluşturuldu. Bazı fabrikalarda daha önceden varolan bürokratik sendikaların ve iktidarın aracı durumundaki devletçe tayin edilmiş işletme konseyleri bile işçilerin çıkarlarının sözcüsü durumuna geldiler. Parti hemen harekete geçip gerekli emri verdi. Bununla birlikte işçilerin özgürlük özlemlerinin bastırılması Macaristan'daki kadar şiddetli değildi. Polonya işçilerinin kısa bir süre hayata geçirebildikleri özyönetim, özellikle 1957'den sonra tedrici olarak himaye altına alınacaktı...

Gomulka partinin Mayıs 1957'deki olağanüstü kongresinde yaptığı konuşmada, özyönetimin, Doğu-Avrupa'da uygulandığı biçimiyle sosyalizmle bağdaşmasınm mümkün olmadığını kuşkuya yer bırakmayacak bir açıklıkla ifade ediyordu. Hem politik hem de ekonomik işlevlere sahip özyönetim, ekonomik iktidarı ele aldığında, zorunlu olarak kendi çıkarlarını ön plana çıkararak genel çıkara

zarar verebilirdi.

"Ulusal ekonominin tüm sektörlerinde aşağıdan yukarıya dikey olarak oluşturulan İşçi Konseyleri diyor, Gomulka, merkezî bir üst organ tarafından denetlenmelidir. İşçi Konseyleri'nin oluşturduğu sosyal organizasyonlar için hükümet bir üst organ olamaz. O halde doğrudan veya dolaylı seçimlerle başka bir merkezî organ oluşturmak gerekir. Birden bire farkediyoruz ki, bu kavram bizi yanlış bir yola sürüklemektedir. Bundan, hükümetin ulusal ekonomiden elini çekmesi gerektiği sonucu çıkıyor. Bu bütünüyle anarşist bir ütopyadır. Sanırım bu konuda daha fazla tartışmanın bir yararı da yoktur."

1968 Çekoslovakya Olayları - Çekoslovakya işçilerinin 12 yıl sonra güçlü merkezî idareye karşı başlattıkları isyan, daha önce Polonya ve Macaristan'da yaşanan olayların bir benzeriydi. Hemen her yerde, özellikle de atamayla gelen memurların olduğu ve devlet vesayetinin ağırlıklı olarak hissedildiği, millileştirilmiş sanayi kuruluşlarında *Yönetim Komiteleri* oluşturuldu. İşçilerin programlarının ana eksenini bürokrasiye karşı mücadele oluşturuyordu. Aslında yapılmak istenen, her şeye kadir yönetimin ve çatık kaşlı partinin haksız yere ellerinden aldığı yönetim ve müdahale hakkını işçilere yeniden kazandırmaktı. Geniş çaplı bir askeri müdahaleyle özyönetimci taleplere son verildi.

Konseyciliğin Kuramcısı Antoon Pannekoek (1873-1960) - I. Dünya Savaşı sonrası Alman-Hollanda devrimci solunun yöneticilerinden Antoon Pannekoek, henüz belirsiz Ekim Devrimi deneyinden alınan dersler çıkaran ender Marksist teorisyenlerden biridir. *Komünist Taktik ve Dünya Devrimi* başlığını taşıyan, 1920'de III. Enternasyonal'in II. Kongresi vesilesiyle kaleme aldığı bir broşürde,

Rus versiyonuyla Marksizm'in uğradığı devletçi bürokratik sapmaya karşı alarm çığlığı atıyordu. Rus komünizminin ancak gerçek sosyalizmin karşı -modeli olabileceğini ilk ortaya koyan şüphesiz odur. Bir dünya devriminin gerçekleşmediği durumda Rusya'nın geriliğinin, işletmelere ve devlete bürokrasinin musallat olmasının kaçınılmazlığına dikkat çekmişti. Ona göre III. Enternasyonal Moskova'nın her türlü "yönetimini" reddetmelidir.

Modern üretimin, işçilerin öz-örgütlenmesini doğurduğuna inanan Antoon Pannekoek, 1950'de Melbourne'da yayımlanan, Workers Councils başlığını taşıyan (1974'de *İşçi Konseyleri* başlığıyla Fransızcaya çevrildi) eserinde tutarlı ve ayrıntılı bir özyönetimci doktrin geliştirdi. Pannekoek, *Fransa'da İç Savaş*'ın yazarı ve Paris Komünü deneyinden teorik dersler çıkaran özyönetimci bir Marx'ı, her yerde Leninist ve Troçkistlerin devrimci eylemlerine yön veren, tarihsel olarak geçerliliğini yitirmiş bir doktrinin, *Manifesto*'nun yazarı otoriter bir Marx'ın karşısına koyarak, sadece İşçi Konseyleri tarafından gerçekleştirilen özyönetimin gerçek ve yaşayan bir Marksizm'e uygun düştüğünü iddia eder.

"Burada sözkonusu edilen sosyal sistemde, diyor Antoon Pannekoek, Komünizm kavramı sadece Komünist Parti'nin dünya ölçeğindeki propagandası amacıyla ve aslında bir partinin diktatörlüğü altındaki toplumu belirtmek için kullanılabilir. Kendi kendini yönetme tarzını benimseyen İşçi konseyleri ise gelecekte, eski dünyanın yönetim biçimlerinin yerini alacaktır."

Antoon Pannekoek için İşçi Konseyleri, sosyalizmi her türlü örgütsel köhneleşme ve kemikleşmenin dışında tutmada tahmin edilemiyecek avantajlara sahiptir. Kendiliğinden doğan Konseyler, tarihin sürekli değişen hareketi karşısında, Marksizm'-

in de sürekliliğini sağlayacak güvenceyi oluştururlar. Gerçekten İşçi Konseyleri herhangi sabit, değişmez, ilk ve son olarak oluşturulmuş ve sadece ayrıntılarının geliştirilmesi gereken bir örgütlenme biçimi değildir. Sözkonusu olan bir ilkedir. İşletmelerde ve üretimde özyönetim ilkesidir. (...) İşçi Konseyleri demek, sınıf savaşı (kendi adına kardeşlik), devlet iktidarına karşı devrimci eylem demektir.

Özetle, Antoon Pannekoek'a göre İşçi Konseyleri I. Enternasyonal'in Tüzüğü'nde yüceltilen, işçilerin kendi kendilerini kurtarmalarını gerçekleştirecektir. "Konseyler sisteminin temel düşüncesi şöyle özetlenebilir diye yazıyor: Üreticiler üretim araçlarının sahibi olmalıdırlar. Eğer bunun bilincine varılırsa, kendiliklerinden ne yapılması gerektiğini de anlayacaklardır."

İKİNCİ BÖLÜM
İSPANYOL ÖZYÖNETİMİ

İspanyol Özyönetiminin Geçici Başarısı - Cumhuriyetçi İspanya'nın 1936-1939 yıllarındaki özyönetim deneyi, örnek bir değer taşır. Hem yaygınlığı, hem de süresi bakımından çarpıcıdır. Bir kere, özyönetimin genellikle sınırlı bir ekonomik alanda uygulanabilir olduğu görüşüne karşılık, İspanya'da özyönetim, Franco'nun denetimi dışında kalan çok geniş bir alana yayılmıştı. Diğer yandan bazı yerel gerileme ve çöküşlere rağmen, 33 ay süren iç savaş boyunca varlığını sürdürmeyi başardı.

Göreli başarısı iki temel nedene dayanıyordu: Bunlar 1936'de devlet aygıtının ani çöküşü ve İspanya'da güçlü bir devrimci sendikacılığın varlığıdır.

İç sürtüşmeler sonucu yıpranmış yasal iktidarın direncinden çok, İspanyol halkının kahramanca mücadelesiyle, Madrit, Valancia, Barselona gibi birçok büyük şehirdeki askeri ayaklanmanın başarısızlığa uğratılmasmdan sonra, siyasal ve bürokratik iktidar hemen tamamiyle silinmişti. İşverenlerin, işyeri yöneticilerinin çoğunun yurt dışına kaçtığı koşullarda, fabrika seksiyonları, sanayi işçileri sendikası ve tarım işçileri örgütlerinin ülkedeki ekonomik boşluğu doldurmaları zor olmadı. Siyasal iktidarın engelleyici olmaktan çıkmasıyla, muzaffer işçiler ekonomik iktidarı ele geçirdiler. Başlangıçtaki kapitalist yapıların yerini sendikal yapılar aldı. 19 Temmuz 1936'dan *Pronunciamento*'ya karşı halkın zafer kazandığı 1937 başına kadar İspanya'da

bir çeşit "örgütlü disiplinsizlik" egemendi. La Passionnaria olarak bilinen Dolores İbarruri iç savaşın liberter başlangıcıyla ilgili olarak, "tüm devlet aygıtı tahrip edildi. İktidar sokağa geçti" diyordu.

Federalist ve çok merkezli özyönetimle, merkezileştirici ve planlayıcı devlet arasındaki o zamana kadarki karşıtlık, hiç bu ölçüde saydam ve açık olarak görülmemişti. İşte, devlet otoriterizmiyle kişisel özerkliğe dayalı özyönetim arasındaki bu aşılmaz uçurumu, anarşist Frédérica Monteseny, 21 Temmuz 1937'de, İspanya devriminin kazanımlarının savunusunu yaptığı söylevinde şöyle dile getiriyordu: "Bir yandan devletçe yönetilen bir ekonomi, tüm insanları askerleştirip her şeye burnunu sokan devleti büyük bir patrona dönüştüren totoliter devletin patronları; diğer yanda madenlerin, toprakların, fabrika ve atölyelerin sendikal federasyonlar biçiminde örgütlenerek işçi sınıfının bizzat kendisi tarafından yönetilmesi" diyordu.

Gerçekten devletin yadsınması, İspanya'nın özel siyasi durumu tarafından da büyük ölçüde kolaylaştırılmıştı. Geçmişin tüm ara-iktidar odaklarını çok önceden bertaraf etmiş modern devletlerin tartışmasız mutlak iktidarına sahip olmayan İspanyol devletinin imtiyazları, güçlü federalist ve komünalist gelenek tarafından sınırlanmıştı. Egemenliğini pekiştirmeye giriştiğinde de halkın yaşadığı gerçekle çatışmaya girmişti.

Özyönetim sadece siyasi totaliterizmle değil, bürokratik muhafazakâr sendikacılıkla da çatışır. Donmuş, kemikleşmiş sendikal yapı, işçilerinin her türlü kendiliğinden eylemine meydan okur. Ve tabandan gelen, denetlenemez karşı çıkışlar, daha baştan mahkum edilir. Zaten İşçi Konseyleri de sendikaların, bütünüyle mesleki, ekonomik taleplere yönelmeleri ve devrimci hareketin yedeğinde ol-

malarından kaynaklanıyor.

Oysa, İspanya, I. Dünya Savaşı sonrasının güçlü devrimci sendikacılığına sahip tek ülkesiydi. Anarşist eğilimli Ulusal İş Konfederasyonu CNI ve onun demir yumruğu Iberya Anarşist Federasyonu FAI Cumhuriyetçi İspanya'da işçilerin çoğunluğunu temsil ediyordu. Sosyalist eğimli Genel İşçi Birliği, UGT'nin üye sayısı ise bunların üçte biri kadardı.

Etkin bir devrimci sendikacılığın varlığı, Cumhuriyetçi İspanya'da Sovyetler ve İşçi Konseyleri'yle, parti ve devletin uysal araçları olan sendikalar arasındaki alışılmış çatışmayı önledi. Böyle bir çatışmanın doğal sonucu hep birincilerin ezilmesidir. Bir başka avantaj daha vardır: Yerel, bölgesel ve ulusal planda kurulup kökleşme zorluklarıyla cebelleşirken ekseri dağınık bir görüntü sergileyen Konseyler, kendiliğinden ortaya çıkış aşamasının başlangıcından itibaren, mevcut sendikal yapılanmadan yararlanabilir. Böylece İspanyol özyönetimi kendini inkâr etmeden, yerel birlikler sayesinde yatay, CNT tarafından oluşturulan Sanayi Federasyonları sayesinde de dikey bir örgütlenmeyi başardı. Ekonominin kaçınılmaz planlaması da CNT'nin merkezince üstlenildi.

Siyasal İktidarın Ortaya Çıkışı - İspanyol deneyimi, tanımı gereği *trade-unionist* zihniyetle ve sadece mesleki kaygılarla hareket eden sendikaların tek başlarına toplumun devrimci dönüşümü gerçekleştiremeyeceklerine ilişkin Leninist teorinin tarihsel yalanlanmasını temsil eder. Fakat, bu sosyal ve ekonomik dönüşüm, İspanya Devrimi'nde olduğu gibi bir kere gerçekleşince, aniden ortaya çıkan yeni toplumsal yapının korunması sorunu gündeme gelir. Dolayısıyla, yeni toplumun yaratılması ve onu iç parçalanmalara ve dış düşmanlara karşı koruyacak bir siyasal iktidarın oluşturulması gerekir. Bu yüz-

den 1936'dan 1939'a kadarki iç savaş dönemi, Cumhuriyetçi İspanya'nın tarihi, varolan iktidarın silinmesi, daha sonra yenisinin aşamalı olarak oluşturulması ve nihai aşamada da tarımsal ve sanayi üretiminin yeni oluşan siyasal mercilerle ele alınmasının tarihidir.

"Püskürtülmüş" devletin yeniden geri gelişi, genellikle Sovyetler Birliği'nin müdahalesi ve iç savaşta giderek artan bir rol oynamasıyla açıklanmıştır. Bu yüzden özyönetimci anarşistler Stalin birliklerinin Aragon bölgesinde halka yönelik saldırılarını lanetlemişler ve 11. mekanize tümen komutanı, komünist general Lister'i, büyük umutlar vaadeden, ama Stalinist diktatörlüğün yerleşmesini zorlaştırmak gibi bir günahı olan özyönetimci deneyi boğmak üzere, Bolşevik efendileri tarafından görevlendirilmiş olmakla suçlamışlardır.

Bununla birlikte, doldurulması gereken boşluğun büyüklüğü karşısında, İspanyol anarşistleri de gerilemişler, geleneksel olarak devletçe üstlenilen, ulusal maliye, diplomasi, diş ticaret, özellikle de savaş yönetimi gibi görevlerin ağırlığının farkına varmışlardı. 19 Temmuz 1936'da, devrimin hemen ertesinde şaşkınlıkları öylesineydi ki, kaçınamayacakları bir zorunlulukla, devletin ilham ettiği içgüdüsel kötülükten sakınırken, herkesi şaşırtıcasına, iktidar koridorlarında yürümeyi içlerine sindirdiler. 1937'de komünistlerle anarşistler arasındaki kanlı çatışmaya kadar, Katalonya yönetiminde ve Madrid'deki *Frente Popular* (Halk Cephesi) hükümetinde anarşist bakanlar görev almıştı. Böylece, bakan koltuğuna oturan anarşistler içinden çıkılması zor bir çelişkiye düştüler. Siyasal gücü sendikal hareketin hizmetine sunmaya devam ettiler. Oysa, işlevleri böyle bir şeyin gerekliliğinin inkarı olmalıydı.

Sosyalizasyona Karşı Devletleştirme - Fran-

cocu *pronunciamento*'ya karşı, 19 Temmuz 1936'da kazanılan zaferden sonra, yurtdışına kaçan sanayiciler ve büyük toprak sahiplerinin yerine sendikalar almış ve sahipsiz kalan mallara el koymuştu. Bu sendikalaştırma geçici de olsa başarıyla sonuçlandı. Bu sayede ayaklanmadan iki gün sonra birçok sanayi işletmesi, özellikle de kamu hizmetleri faal duruma gelmişti.

Sağlık hizmetleri, demiryolları, kent-içi ulaşım araçları, Alicante bölgesindeki Alcoy gibi sanayi işletmeleri uzun zamandan beri CNT tarafından oluşturulup hazırlanan özyönetimi uyguluyordu. İşçi meclislerine dayanan yeni bir sosyal ve ekonomik piramit oluştu. Bu piramit tepeye dayanmak yerine, tabandan hareket eden ve mahalli birimlerden bölge birliklerine doğru aşağıdan yukarı yükselen federasyonlar biçimini aldı. Her türlü hiyerarşi ve iktidar yokluğunda özyönetim, uygulanabilir yegane formül olarak ortaya çıkıyordu. Dönemin tüm tanıkları özyönetimle yürüyen sanayilerin ve kamu hizmetlerinin iyi işlediğini söylemişlerdir.

Anarşist düşünceden esinlenmiş İspanyol sendikacılıkları, bir sosyalizasyon sürecine girildiğinin ve üretim araçlarının, onları çalıştıranlarca sahiplenildiğinin bilincindeydiler. Sözkonusu olan şey devletleştirmelerden farklı, birçok bakımdan da onun karşıtıydı. Zira, bu sonuncu durumda üretim araçları, devletin, dolayısıyla da sömürücü bürokrasinin mülkü haline gelir. Bir kaç ay sonra, hükümet toprakları millileştirmeyi tasarladığında, devrimci sendikaların sert tepkisiyle karşılaştı.

"İktidar bilmelidir ki, 19 Temmuz kesin olarak demokratik yasallığa son vermiştir. Eski sosyal düzenin ayrıcalıkları miadını doldurdu. Yeni bir yaşam filizleniyor. Tarım işçileri sendikaları toprağı ve ürünü kollektifleştirdiler. Şimdi de hükümet

devlet adına toprağa el koymaktan söz ediyor. Bu durum işçilerin devrimci taleplerinin anlaşılmamış olduğunu gösterir. Şu slogan sürekli duyulmalıdır: *Toprakların işçiler tarafından işçiler için sosyalizasyonu!* Devletleştirme değil *sosyalizasyon!* üretimin *işçi sınıfı örgütlerince ele alınması...*"

İspanyol Özyönetiminin Tarihçesi - 19 Temmuz'dan sonra kendiliğinden ortaya çıkan İspanyol özyönetimi, hemen sonrasında tarımda ve sanayide büyük boyutlara ulaştı.

Özyönetim özellikle CNT'nin kalesi Katalonya'da yaygın olarak ortaya çıktı. Temmuz'dan Ekim'e kadar geçen birkaç ayda işçi kontrolü bütünüyle uygulandı. Barselona'daki fabrikalar, oluşturulan devrimci komiteler tarafından devletin müdahalesi dışında, dahası uzman bir yönetimin katkısı olmadan, işçilerce yönetiliyordu. Ekim 1936'da, işletmelerin kendiliğindenci sosyalizasyonun yasallaşmasını sağlamak amacıyla Barselona'da toplanan sendikalar Kongresi'nde 600 bin işçi temsil edilmişti.

Tarımda ise, özyönetim çok daha kalabalık köylü ve tarım işçisini kapsıyordu. Tarımsal birlikler ki - sayıları yüzbinleri buluyordu- Aragon, Levant ve Katalonya'da hem ekonomik, hem de yerel bir yönetim görevi üstlenmişlerdi. Ekonomik işlevlerine gelince, her köy, tarım işçileri genel kurullarınca seçilen komiteler tarafından yönetiliyordu. Yerel idari işlevler de köy sakinlerince düzenli olarak toplantıya çağrılan genel kurullarca gerçekleştiriliyordu. Köyler (komün) bucaklar (kanton) federasyonunu oluşturuyordu. Onların da üstünde bölge federasyonları bulunuyordu.

İspanya Cumhuriyeti'nin yasal mevzuatı, geçici başarılarına rağmen, çoğu zaman, çabaları çelişen ve birbirini etkisizleştiren içinden çıkılmaz bir karışıklıkla son bulan bir özyönetim deneyinden iç sa-

vaşın gerekli kıldığı devletleştirmelere yönelen bir katı yönelişi yansıtıyordu.

7 Ekim 1936'da gerçekten Cumhuriyetçi merkezî hükümet, tarımsal kollektivizasyonun bir bölümüne yasallık kazandırmışsa da, dayatılan koordinasyon devlet denetiminin ilk adımını oluşturuyordu. 24 Ekim 1936'da Katalonya hükümetinin bir kararnamesi özyönetimin yasallığını kabul etmekle birlikte daha da ileri gidip hükümet denetimini kurumsallaştırıyordu. Aslında sözkonusu olan, ezilmesi kolay olmayan özerk yönetim isteğiyle, aynı derecede güçlü ve üstelik iç savaşın da zorladığı devlet himayeciliği arasında geçici bir uzlaşmaydı.

Özyönetimi sınırlama isteği, sosyalist sektörün yanında özel sektörü koruyarak iki ekonomik sektör oluşturmada da kendini gösteriyordu. Bununla birlikte sosyalist sektör daha önemliydi ve 100'den fazla işçi çalıştıran işletmeleri kapsıyordu. 50 ile 100 arasında işçi çalıştıran işletmelerde de işçilerin dörtte üçü istek belirtmesi durumunda sosyalist sektöre katılabiliyordu. Halk mahkemeleri tarafından sahipleri bozguncu ilan edilen, veya sahipleri tarafından terkedildiği için sahipsiz kalan fabrikalar da aynı kapsama alınıyordu. Nihayet ulusal ekonomi için önemli tüm işletmeler bu gruba dahil edilmekteydi.

Özyönetime tabi işletmelerin yönetimi üç aşamalıydı: Genel kurul tarafından her yıl yarısı yenilenen, iki yıllık bir yönetim komitesi oluşturuluyordu. Yönetim komitesi tarafından atanan bir müdür, komitenin yetkilerinin bir bölümünü veya tamamını kullanabiliyordu.

Katalonya'da az sayıda bağımsız zanaatkâr ve küçük sanayi atölyelerini kapsayan özel sektördeki üretim ve çalışma koşulları ise, seçilmiş bir işçi komitesi tarafından denetleniyordu. Bu denetim "işve-

renle yakın işbirliğiyle" sağlanıyordu.

Özyönetime cepheden saldırı, Mayıs 1937'de anarşistlerin yenilgiye uğratılıp, işçilerin Stalinistlerin komutasındaki güvenlik güçleri tarafından silahlandırılmasından sonra hızlandı. Artık bu aşamadan sonra zafer, merkeziyetçi eğilimindi. 22 Ağustos 1937 tarihli bir kararname, metalurji ve maden işletmelerinde Ekim 1936'daki Katalonya sosyalizasyon kararnamesinin uygulanmasını, "anayasanın ruhuna aykırı düştüğü" gerekçesiyle iptal etti. Nihayet 11 Ağustos 1938 kararnamesi, savaş sanayilerini silahlanma bakanlığına bağlıyarak, sosyalizasyondan devletleştirmeye tedrici geçişi tamamladı. Bunula birlikte, diğer sanayi dallarındaki Katalonya özyönetimi, cumhuriyetçi İspanya'nın ezilmesine kadar şu ya da bu biçimde varlığını sürdürebildi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YUGOSLAV VE CEZAYİR ÖZYÖNETİMLERİ

I. Yugoslav Özyönetimi

Bahşedilmiş Özyönetim - Yugoslavya'da özyönetim Sovyet modelini tersinden izleyen bir süreçtir. Yugoslavya özyönetimi, Ekim Devrimi'yle kendiliğinden ortaya çıkan Sovyetler gibi devrimci sürecin başlangıcından değil, partinin ekonomiyi ve devleti sıkı denetim altına aldığı bir merkeziyetçilikten hareketle oluşmuştur. 1936 Sovyetler Birliği Anayasası'nın bir kopyası niteliğindeki 1946 Yugoslav Anayasası'nın, çoğunlukla birbiriyle çatışan değişik etnik grupların birarada yaşadığı bir ülkede, katı merkeziyetçi, zorlayıcı karakteri çarpıcıdır. Devletleştirme biçimini alan millileştirilmiş üretim araçları, 1947 beş yıllık plan hedeflerine uygun olarak, ekonomiyi, merkezileşmiş bir planlamaya ve idari bir denetime tabi kılıyordu.

1948'den itibaren Kominform'la çatışmaya giren Tito, Sovyetler Birliği ve halk demokrasilerindeki devlet sosyalizminden farklı yeni bir sosyalizm biçimiyle, ulusal bağımsızlığı korumayı amaçlıyordu. Zaten merkezîleştirme politikasının başarısızlığı da böylesi bir tercihi gerekli kılıyordu. Tito 26 Haziran 1950'de Yugoslav federal devletleri ulusal meclisindeki ünlü söylevinde, iflas etmiş bir devlet sosyalizminden sosyalist ideale uygun düşen tek etkin yöntem olan özyönetimin gerekliliğini vurguluyordu.

"Ekim Devrimi, diyordu Tito, üretim araçlarının devletin eline geçmesini sağladı. Fakat üretim araç-

ları 31 yıl sonra hâlâ devletin elinde bulunuyor. Bu, "Fabrikalar İşçilere" sloganının gerçekleşmesi midir? Şüphesiz ki hayır. Fabrikalar devletçe atanan memurlarca yönetiliyor ve işçilerin işletmelerin yönetiminde hiçbir söz hakları yok. İşçiler sadece çalışma imkanına ve hakkına sahipler ki, bunun kapitalist ülkelerde işçilere verilen rolden büyük bir farkı yok. Bir tek fark var, o da Sovyet yöneticileri, sosyalist bir ülkede olması gerektiği gibi fabrika ve işletmelerin yönetimini devletten alıp, işçilere vermeyi başaramadılar. Öyle görünüyor ki, Sovyet yöneticileri devlet mülkiyetini sosyal mülkiyetin en üst aşaması olarak kabul ettikleri için, üretim araçlarının yönetimini işçilere bırakıyorlardı. Zaten, bu onların devlet makinesini güçlendirme isteğiyle de tam bir uyum halinde."

1950'de kamuoyuna duyurulan özyönetim, hemen arkasından da yasallaştırıldı. Gerçekten bir özyönetimden söz edilebilir mi? Şüphesiz, Tito'nun gözüpeklikle aldığı bir viraj sayesinde merkezî sistemin katılığı yerini, işleyişte büyük bir esnekliğe bıraktı. Ne ki, sözkonusu özyönetim işçilerin insiyatifi ve kendi kendilerini yönetme isteğinin sonucu olarak ortaya çıkmıştı ve kendiliğinden bir oluşum olmaktan çok, hükümet tarafından alınmış bir idari önlem olduğu için, daha başlangıçta bahşedilmiş olmanın kusurunu taşıyordu. Kurumsaldı ve yukarıdan dikte ettirilmişti. Tabanın özgür seçiminin sonucu değildi. Basit bir iktidar devriydi ki, işçiler onu kendilerine verilmiş sıradan bir yönetim yetkisi olarak algıladılar. Büyük ve zorlu bir mücadelenin sonucunda elde edilmemiş oluşu ve daha çok özyönetimin geçerli olduğu işletmelerdeki tüm işçiler için bir zorunluluk oluşu yüzünden içtenlikli katılım ve kitlesel coşku eksikliği her zaman kendini hissetirecekti.

Devlet mülkiyetinin yerini sosyal mülkiyetin alması, işçiler arasmda mesleki ve ulusal dayanışma duygusunu geliştirmek bir yana, devlet sosyalizmine özgü sorumsuzluk ve kapitalizme özgü bencillik eğilimlerini daha da güçlendirdi.

Milojko Durloviç, Yugoslav özyönetim deneyiyle ilgili olarak, 1973'de şunları yazıyordu: "Son özyönetim kongresinde söz alan bir delege sosyal mülkiyetin herkese ait olması dolayısıyla hiç kimseye ait olmaması gerektiği biçimindeki tanımını işçilerin bazen şu şekilde yorumladığını söyledi: Yararlanma sözkonusu olduğunda, "herkese ait, o halde bana ait", zarar veya sorumluluk alma sözkonusu olduğundaysa, "kimseye ait değil"! Delege sözlerini şöyle bitiriyordu: "Özyönetimci bir toplumda sorumluluk dayanışmanın; başkasının yararını düşünme, toplumsal sorumluluk ya da mesleki beceriksizliklerin arkasına gizlenmenin bir aracı haline getirilmektedir. Bu anlamda Yugoslav özyönetimi en uygun yol ve yöntemleri üretebilmiş değil."

Yugoslav Özyönetiminin Tarihçesi - 30 Haziran 1950 tarihli temel yasa, işletmelerin yönetimini işçilere veriyordu. Aşamalı olarak tüm kamu kuruluşlarına, sağlık alanına, sosyal güvenliğe, bankalara, idari mercilere, okul ve üniversitelere yaygınlaştırıldı.

İşletmelerin önemine göre, özyönetim üç aşamalı bir yapı üzerine oturmuştu. İşleyiş, hem doğrudan demokrasiyi hem de temsili demokrasiyi yansıtıyordu. Temel, referandumla doğrudan ya da delege seçimi yöntemiyle dolaylı olarak seçilen işçi birliği tarafından oluşturuluyordu. Referanduma da, üretim faaliyetinin değiştirilmesi, başka işletmelerle birleşme veya bütünleşme, işletme merkezinin yerinin değiştirilmesi, ya da sosyal nedenler gibi, işçilerin önemli sorunlarla ilgili görüş bildirmesi gerektiği

durumlarda başvuruluyordu.

İşçi Birlikleri işletmenin temel politikalarını oluşturan, üretim planlarını hazırlayan, personel alımına karar veren, fiyatları tesbit eden ve yatırım hacmini saptayan İşçi Konseyleri'ni seçme veya gerektiğinde görevden alma yetkisine sahiptiler.

İşçi Konseyleri de, İşçi Konseyleri'nce alınmış kararları uygulayacak "yönetim komitesi" üyelerini seçiyordu. Tüzük hazırlamak, diğer iç işleyiş kurallarını belirlemek, kalkınma plan ve programlarına ve çalışma koşullarına açıklık getirmek, İşçi Konseyi'nce alınan kararları uygulamak, müdürler ve orta-kademe yöneticileri denetlemek gibi görevleri olan "Yönetim Komiteleri"nin belirli özerkliği de vardı.

İşletme müdürü, işletmenin büyüklüğü elverdiğince işçi birlikleri tarafından ya da İşçi Konseyleri tarafından kamuya açık olarak seçilirdi. Seçim ilkesi böylece korunmakla birlikte, kamuya açık bir önseçimle işletme müdürlerinin uzmanlıkları konusundaki kuşkular giderilmek istenirdi. Fakat, bu işe alma yöntemine her zaman uyulmuyordu. Çok büyük işletmelerde müdür, doğrudan merkezî yönetim tarafından atanıyordu ve yerel yönetim konseyi başkanlığıyla birlikte bu görevi de sürdürüyordu.

Nihayet, büyük işletmelerin az kişiden oluşan ve işçilerin işletme yaşamına aktif katılımlarını sağlamayı amaçlayan -"çalışma birimi" denilen grupları da zikredelim. Doğrudan demokrasinin temel çekirdekleri olan çalışma birimleri, üyelerinin birbirlerini karşılıklı denetlemek ve şevklendirmek, üretimi artırmak ve her birinin girişim yeteneğini geliştirmek, herkesin katkısı esnasına göre yapılan ücretlere saydamlık kazandırmak bakımından önemli işlevlere sahiptiler.

1954-1964 arasında Gayri Safi Milli Hasılası'nı

ikiye katlayan Yugoslavya'daki özyönetim, 1960'-dan sonra yeni bir döneme girdi. Artık kalite ve rekabet edebilirlik, sadece üretim hacmini artırmayı amaçlayan yaklaşımın yerini alıyordu. Planlı ekonominin peşisıra gelen başarısızlığının ardından Yugoslavya, liberal ekonomilere özgü teşvikleri, henüz üretim araçlarının kamuya aidiyeti bakımından sosyalist sayılan bir ekonomiye monte ederek köklü bir ekonomik reforma girişti. Artık, "Sosyalist pazar ekonomisi" denilen yeni bir modelden söz ediliyordu.

Böylece pazar ekonomisi yeniden kuruldu. Her türlü merkezî planlama terkedildi. Sınırların açılmasıyla Yugoslav ürünleri kapitalist ülkelerinkilerle rekabete zorlandı. Bundan sonra Yugoslavya da ücretler malın pazardaki fiyatına göre belirlenecek, istihdam işletmenin satış hasılatına bağlanacak, pazardaki fiyatlar arz ve talebe göre oluşacaktı. Ne var ki, kâr kavramı devreye girse de, üretim araçları işçiler tarafından yönetildiğinden, Yugoslav ekonomisi sosyalist karakterini koruyordu.

1971'de Yugoslav özyönetimi yeni bir aşamaya girdi. Anayasal değişikliklerle özyönetim siyasal üst-yapılara da yaygınlaştırıldı. Yugoslavya'nın özelliğini oluşturan, halkların ve etnik grupların iç içe girmişliğine de uygun olarak, konfederal cumhuriyetler, bölgeler, özellikle de komünler lehine merkezî karar odaklarının yetkileri dağıtılarak adem-i merkeziyetçi eğilim daha da güçlendirilip federal hükümet demokratikleştirildi.

Bunun sonucunda özyönetim sadece işçileri kapsamaktan çıkarak, "sosyal yönetimin" eşdeğeri haline geldi. Artık bu aşamadan sonra bir işletmenin müdürü işçi ve komün temsilcileri ikilisi tarafından atanıyordu. Yönetim üçlü bir nitelik kazanmıştı: Devlet, işçiler ve tüketiciler veya kamu hizmetlerin-

den yararlananlar.

Yugoslav Özyönetimi'nin Belirsizlikleri - Yugoslavya endüstriyel demokrasiyle siyasal totaliterizmin biraradalığından kaynaklanan sorunu çözmeyi başaramadı. Eğer özyönetimciliğin özünü, sosyal pramidin tabandan tepeye doğru kurulması oluşturuyorsa, bir Yugoslav özyönetiminden söz etmek olanaksız değilse de çok zordur. Milovan Djilas'ın deyimiyle "içerikten yoksun bir yapı" sözkonusudur. Merkezî iktidar asla İşçi Konseyleri'nden türeyen bir şey değildi. Ya partiye,ya orduya ya da karizmatik bir şefin prestijine dayanıyordu ve yerel yönetim grupları karşısında ezici bir üstünlüğe sahipti.

Bununla birlikte, belirli bir noktaya kadar, devletle özyönetime dayalı taban arasında bir iktidar paylaşımından söz edilebilir. Büyük önem taşıyan kararlar merkezî otorite tarafından, küçük ve önemsiz kararlar da daha çok özyönetimci taban tarafından alınıyordu. Birinci gruba giren kararlar merkezileştirici nitelikte olup, daha çok temel üretim tercihleriyle ilgilidir. Bunlar arasında partinin himayesine aldığı, işletme yöneticilerinin bölgesel ve federal yöneticileri ataması vb. vardır. İşçi Konseyleri'ne veya yerel ekonomik birimlere bırakılanlarsa, daha çok işletme düzeyinde işçilerin çıkarlarının korunmasını amaçlayan kararlarıdır.

II. Cezayir Özyönetimi

Merkezî devlet iktidarı tarafından oluşturulan Yugoslav özyönetiminin tersine, Cezayir özyönetimi özgür gelişmenin nesnel koşullarını bulmuştu. Siyasal ve ekonomik iktidarın zayıflığı, "kitlelerin kendiliğinden eyleminin" büyük bir engele takılmadan gelişmesine olanak verdi. 1962'de boş kalan sa-

hipsiz mülklere el kondu, aynı yılın sonbaharından başlayarak da, işletilmeye başlandı. Özyönetim böylece yabancı tarım işletmelerinin tamamını kapsıyordu ama, sanayi sektöründe sadece birkaç yüz küçük işletmeyle sınırlı kalmıştı.

Özyönetim Ekim 1962'de yasallık kazandı. 22 Ekim 1962 tarihli karar tarım sektörü için yönetim komiteleri oluşturulmasını öngörüyordu. 23 Ekim 1962 kararları da sanayi yönetimi komitesinden söz ediyordu. 22-28 Mart tarihli kararnameler sözkonusu özyönetimin resmi ve yasal çerçevesini oluşturuyordu. Yeni ekonomik yapılar Yugoslav modelinden esinleniyordu. İşçi özyönetiminin üç çarkı sözkonusuydu: Işçi Birlikleri, her yıl üçte biri yenilenen ve genel kurulcu seçilen İşçi Konseyleri, yine İşçi Konseyleri'nce üç yıllığına seçilen ve her yıl üçte biri yenilenen Yönetim Komiteleri. Yönetim iki kişi tarafından sağlanıyordu: Her yıl yönetim komitesi tarafından seçilen bir başka, işletmede devleti temsil eden ve merkezî otorite tarafından atanan bir müdür. Teorik olarak müdür sadece uygulama yetkisine sahipse de aynı zamanda işçilerin üç organının sekreteri ve yönetim komitesinin de yasal üyesi olduğundan, gerçek yetkileri yasanın ona verdiğinin çok ötesine geçiyordu.

Cezayir Özyönetiminin Yok Oluşu - 1963'ten itibaren devlet özyönetimin kanatlarını budamaya başlıyor. Merkezî iktidarın otoritesini güçlendirme arzusu FNL'nin (Ulusal Kurtuluş Cephesi) 1964'deki kongresinde oluşturulan programda açıkça görülüyordu. Hâlâ özyönetime saygıdan söz ediliyorsa da bu, sözcünün temkinliliğini yansıtmaktan öte bir anlam taşımıyordu. Gerçekte özyönetimle, işletmeleri merkeziyetçi ve müdahaleci devletin himayesi altına alınmayı sağlayacak bir formüle yönelinmişti.

Bu ele alışın görünürdeki gerekçesi de hazırdı: Son derece zor koşullar altında oluşturulup yürütülen özyönetim, işçilerin sefaleti yüzünden, bunların toplum çıkarını gözetmelerini engelliyordu. Dolayısıyla olumsuz bir tablo sözkonusuydu. Özyönetim tehlikeli bir gerilemeye doğru gidiyordu. Tarım kesiminde, özyönetimle yürüyen sektörde üretimde değer olarak yüzde 46'lık bir düşüş kaydedilmişti. 1965'de tarımsal özyönetim 194.000 kişi çalıştırıyordu. Bu, tarımsal nüfuzun beşte biriydi. Ama Cezayirlilerin sadece yüzde 7'sini besleyebiliyordu. Sanayi alanındaysa kapitalist sömürünün yerini işçi egoizmi almıştı, işçiler genel çıkarlar için ödenmesi gereken vergiye, üretim araçlarının amortismanına ve gerekli yatırımlara karşı kayıtsızdılar. Üstelik verimlilik de sürekli düşüyordu.

Özyönetimin soluğu, 19 Haziran 1965'de Ben Bella'yı iktidardan uzaklaştıran Bumedyen'in askeri darbesiyle tamamen kesildi. Bumedyen'e göre güçlü tarımsal ve endüstriyel yapı -ki, bu ülkenin yaşaması için gerekliydi-, her şeyi denetleyip himaye altına alan merkezileşmiş enerjik bir devletle mümkündü.

Yine de özyönetim, işlenen toprağın verimliliği ve modern tekniklerin kullanılması sayesinde, Cezayir tarımının bazı sektörlerinde, bağcılık, narenciye ve daha az önemde olmak üzere sebzecilikte varlığını sürdürebildi. Ancak özyönetim kötü niyetli, gübre ve yedek parça sağlamakta keyfi davranan sorumsuz bürokrasi tarafından, neredeyse kısırlaştırıldı. Ve iç dinamizmini bütünüyle yitirdi. Özyönetime tabi Cezayir çiftlikleri çoğu zaman kendi öz tüketimleri veya karaborsayla sınırlı kaldılar.

Özyönetimci ideale çekingen bir geri dönüş 1971'in sonunda yeniden belirdi. Sanayide millileştirilmiş işletmeler yeni bir statüye kavuşturuldu.

Buna göre işçi meclisleri ve daimi komisyonlar, "işletmelerin sosyalist örgütlenmesinde" demokratik katılımının yolunu açıyordu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AFRİKA SOSYALİZMİ

Kırsal Cemaatler - Sömürgeciliğin tasfiyesinden sonra, Afrika ülkelerinin çoğu, sömürgeci güçler tarafından oluşturulmuş eski merkezî yapıyı muhafaza ettiler. İvedilikle kurulan yeni Afrika Devletleri, içinde bulundukları koşullara uyum sağlayacak durumda değillerdi. İdari mekanizmanın kötü işleyişi, ülkenin ekonomik kalkınmasını ele almaya olanak verecek yeterli kaynağın bulunmayışı, sağlık, eğitim, alt-yapı gibi, temel gereksinimlere cevap vermeyi engelliyordu. Bu yüzden, bazı ülkelerde, özellikle de Afrika sosyalizminin babası Julius Nyerere'nin itmesiyle Tanzanyada ve Madagaskar'ın sosyalist devrimci teorisyeni, başkan Didier Ratsiraka'nın etkisiyle de Madagaskar'da, Üçüncü Dünya'nın özel koşullarına uygun bir kalkınma modeli benimsendi. Kendi müdahale araçlarının yetersizliğinin bilincinde olan merkezî iktidar, iktidarının büyük bir bölümünü kırsal cemaatlere devretti.

Sömürgeciliğin sürüp gelen baskısını ortadan kaldıran bu yeni siyasal yöneliş, halk tarafından da olumlu karşılandı. Fakat temel gücünü atadan kalma geleneksel aile özerkliğine dönüşten alıyordu. Soy ağacı kavramı benimsenmeden önce antropologlar, birçok Afrika toplumunu devletsiz (stateless) olarak tanımlıyorlardı. Gerçekten, her zaman özerk kırsal cemaatler Afrika yaşamının esas çerçevesini oluşturdular. Bu yüzden özyönetim kolaylıkla yerini aldı. Afrika'da, topluluk (cemaat) duygusunun çoktan yok olduğu ve topluluğun yerini birbirini ta-

nımayan bireylerin aldığı sanayileşmiş ülkelerdeki gibi, topluluklar (cemaatler) oluşturmada karşılaşılan büyük sorunlar sözkonusu değildi. Cemaat mistik olduğu kadar, ekonomik bir grup da olan, kırsal cemaat üyelerinin tartışılmaz ve tartışılamayan eşitlik ve dayanışmasına dayanır. Cemaatte tüm kararlar uzun tartışmalardan sonra demokratik olarak, çoğunlukla da oybirliğiyle alınır.

Yine de, doğası gereği muhafazakâr bir köylülüğün var olduğu gelişmekte olan ülkelerde, sadece geleneksel cemaat ideolojisine dayanmak olanaksızdır. Bakunin geçen yüzyılda bunu denedi. Gençliğinde, henüz olgunlaşmamış bir özyönetimciyken, Slav tarım cemaati *mir*'e dayanarak toplumu tabandan hareketle yeniden kurmayı tasarlamıştı. Panslavist devrimci gelenek yanlısı olarak, *mir* modelini esas alan bir köylü demokrasisi düşlemişti. 1848 devrimi deneyinde, Slav köylü kitlelerin gericiliğin hizmetine girmekte tereddüt etmediğini gördüğünde ise, devrimin kaderini ahlaki çöküntü içine düşmüş *mir*'e teslim etmeden önce, onu çürüten otoriterizmden temizlenmesi gerektiğini ileri sürmüştü. Içerde, aile reisine mutlak itaate dayalı pederşâhîlik, dışarda da halkın babası olarak kabul edilen Çar kültünün egemenliği sözkonusudur. Pederşâhîlikten ötürü zaten zayıflamış olan *mir*, devlet tarafından da geri dönüşü olmayan bir tarzda soysuzlaştırılmış, bir bakıma Bakunin'in imgesel benzetmesindeki gibi bir "sépulcre blanchi (İsa'nın mezarı)" haline gelmişti.

Şüphesiz bu durgunluk Afrika kırsal toplulukları için de geçerliydi. Sosyalizme geçiş ve eskimiş, çoğunlukla köhneleşmiş yapıyı canlı, dinamik bir kalkınma birimi haline getirecekti. Aslında bu deneye Afrika sosyalizmi demek mümkündür. Zira, mistik ekonomik ailesel, demokratik, dahası tinsel, bütü-

nüyle Afrika'ya özgü geleneksel yapılar üzerine kurulmuştu. İlginç bir şey de, bu yeni sosyal organizasyon biçiminin benimsendiği ülkelerde, dinle sosyalizmin mükemmel uyuşmasıdır.

Ujamaa'lar - Afrika'ya özgü ilk katıksız sosyalizm girişimi, 1962'den beri Tanzanya devlet başkanı olan Julius Nyerere tarafından gerçekleştirildi. Ünlü 1967 Arusha Bildirgesi'nde ve 1970 *Mwalimu*'sunda (öğretmen, Julius Nyerere politikaya atılmadan önce öğretmendi). Nyerere, siyasi tercihlerinin ana ilkesini: Ekonomik bağımsızlığı güvence altına almayı sağlayacak yatırım ve tüketim alanında kendi kendine yeterlilik; köy toplulukları, *ujamaalar* (ki Swaheli dilinde geniş aile üyelerini birbirlerine bağlayan anlamına gelir) tarafından gerçekleştirilen ortaklaşa üretim; siyasal ve idari merciler üzerinde halk denetimi; eğitim ve sağlık hizmetleri reformu olarak ilan ediyordu.

Bu şekliyle 1970'den 1976'ya kadar uygulanan özyönetim, Tanzanya'yı kalkınmanın zorlu yolunda ilerletti mi? Arusha Bildirgesi'nden on yıl sonra, 1977'de, Nyerere, Tanzanya'nın kesinlikle ne sosyalist ne de kendi kendine yeter durumda olduğunu söyleyecekti. Olumsuz ekonomik koşulların baskısıyla bir kötüye gidiş sözkonusuydu. Bu yüzden, kollektivizasyondan hızla uzaklaşma sürecine girildi. 8000 *Ujamaa* köyünden, Dar-es Salam'a 40 kilometre kadar uzaklıktaki Mwendapole'deki iki pilot uygulama -ki bunlar gerçek yapılarını koruyorlardışındakiler tasfiye edildi. Benzer bir süreç komşu Mozambik ve Angola için de geçerlidir.

Yine de, Tanzanya deneyinin kesin başarısızlığından söz etmek, fazlaca ileri gitmek olur. İngiliz eğitimi almış, sorunlara pragmatik yaklaşmayı bilen Nyerere, özyönetimin dayanağı olan doğrudan demokrasi ilkelerine bağlı kalmak koşuluyla yeni

durumlara uyum sağlamada tereddüt etmiyor.

Fokonolona'lar - *Fokonolona* örgütlenmesi *-fokonolona* Madagaskar dilinde geleneksel tarım ünitelerini ifade eder-, birbiri ardından iki çıkış yaptı. "Toplumsal çekirdek" olarak nitelendirilen "kalkınmayı halkın eline verecek tarım dünyasının yapılanması" olan *fokonolona*, Madagaskar hükümetinin yasa gücünde bir kararnamesiyle 24 Mart 1973'de hayata geçirildi. Halk örgütlenmesi sadece idari-politik işlevler için değil, özellikle *fokonolona*'ların özyönetime dayalı olarak üretim ve dağıtımı gerçekleştirmesine olanak verecek ekonomik karar merkezi olarak tasarlandı.

Kanun koyucunun başlangıçtaki amacı, köy seviyesinde özyönetimin işlerliğini sağlamak, üretim ve dağıtım şebekelerinde zincirleme bir dönüşüm sağlayarak, ekonomik bağımsızlığı güçlendirmekti. Ne var ki ideolojik temel eksikliği ikili sapmaya neden oldu. Bir yandan köy konseyleri, hızla kırsal alanın nüfuzlu kişileri tarafından sömürgeleştirildi. Diğer yandan, *fokonolona*'ların ataleti, devleti ticareti sağlamaya ve otoriter bir biçimde ekonomik kararlar almaya yöneltti. *Fokonolona* çoğunlukla az sayıda toprak sahibinin hesabına işleyen yarıcıların basit bir örgütü haline geldi.

Fokonolona'yı yüksek düzeyde moral kişilikle donatmak yeterli değildi. İdeolojik kararsızlığın da aşılması gerekiyordu. Bugünkü başkan tarafından sunulan ve 21 Aralık 1975'de Madagaskar halkı tarafından kabul edilen, *Madagaskar Sosyal Devrim Belgesi fokonolona*'ya ideolojik bir temel destek sağlıyordu. Belgede "*Sadece fokonolonadaki sosyalizme özerk, adil ve dengeli bir toplu kalkınmayı gerçekleştirmenin* en etkin ve süratli yoludur" deniyordu. Aynı dönemde kabul edilen Demokratik Cumhuriyetçi Madagaskar Anayasası da birinci maddesinde

de Devlet'in, *sosyalist ve demokratik* bir cemaat olan *fokonolona* üzerine kurulduğu ifade ediliyordu.

Madagaskar'ın siyasal yeniden örgütlenmesi, ayrıntılara varıncaya kadar iktidarı üstlenen halk ve bölge konseylerinin 1977'de seçilmesiyle tamamlandı. Köyden bölgeye kadar "özerkleştirilmiş kollektiviteler", artık müşavir konumuna indirgenmiş memurlar tarafından değil, seçilmiş konseylerce yönetiliyordu. Kamu güvenliği bile, kısmen konseylerce seçilen yürütme komitelerinin sorumluluğundaydı.

"Özerkleştirilmiş kollektiviteler" dörtlü bir yapı içine yerleştirilmişlerdi. İlk aşama diğer üç üst aşamaya kumanda ediyordu. Temelde *fokonolona*'lardan oluşan bir *fokontany* bulunuyordu. Birkaç *fokontany* bir araya gelerek, *firaisana*'yı oluşturuyordu. Bir kaç *firaisana* da eski kaymakamlıklara tekabül eden *fivondromana*'yı oluşturuyordu. *Faritany*'e gelince birden çok *fivandromana*'yı biraraya getirerek eski eyaletlere denk düşen bir yapıyı temsil ediyordu.

Madagaskar'ın gerçekleştirmeyi amaçladığı özyönetimci sosyalizm, zorunlu olarak karar merkezlerinin dağıtılmışlığıyla, ulusal planlamayı sürdürme gereğinin dengelenmesi gibi bir zorlukla karşılaşıyordu. *Madagaskar Sosyalist Devrimi Belgesi*'yle, tavan ve taban aynı olarak sosyalizm anlayışında birleştikleri sürece, böyle bir sorunun da sözkonusu olmayacağı dile getiriliyordu. "Bu çerçevede yazar, sosyalist devlet-sosyalist *fokonolona* çelişkisinden kimsenin şikayet etmemesi gerekir. Eğer *fokontany* köyler düzeyinde devrimci iktidarsa, devlet de ulusun tamamı için devrimci iktidarı temsil ediyor" diye de ekliyor. "Köy düzeyinde devrimci iktidar" kurmanın en iyi yolu "şüphesiz, *fokonolona*'yı "sosyalist üretim kooperatifleri" kurmaya yöneltmektir. Madagaskar hükümeti bu oluşumu teşvik etmektedir.

Böylece 1978'de geniş ekilebilir alanlar sosyalist kooperatifler formülüne göre düzenlenip işletildi. Elbette *fokonolona*'lara bırakılan özyönetimin bir de karşılığı olacaktı.

"Özerkleştirilmiş kollektiviteler" kendi ayakları üzerinde durmak, kendi öz güçlerine güvenmek zorundadırlar. Resmi istatistiklere göre, sonuçlar oldukça umut verici görünüyor. 1976'dan 1978'e *fokonolona*'ların çabaları sonucu temel eğitim kurumları 4 binden 8 bine çıkarak ikiye katlandı. 1978'de *fokonolona*'lar kamu yararına olmak üzere 500 km yol inşa ettiler.

BEŞİNCİ BÖLÜM
KİBBOUTZİM

Kollektif Bir İdealin Gerçekleşmesi - İsrail'in kendi kendilerini yöneten tarım toplulukları olan kibboutzim, özyönetim açısından istisnai bir örnek oluşturur ve az çok yakın bir gelecekte, özyönetim projesinin gerçekleştirmeyi amaçladığı sosyal ve politik sonuçları hedef alan bir ahlâkî anlayışın sonucudur.

Chaluzm'leri ve öncüleri ayaklandıran bir cemaatçi atılımdır. Kurucu babaları tarafından, öncelikle baskıların zorlaması ve bir geleneğin sonucu olarak, toplumun ancak, amacı kâr olan ticaret sayesinde yeniden canlanabileceği düşüncesi olarak algılanan Siyonizm karşısında *chaluzim*, Yahudi geçmişinden ikili bir kopuşu temsil eder. Bir kere toplumsal yaşamı kişisel dürtü ve kişisel çıkar üzerine değil, topluluk çıkarı ilkesine dayanarak kurmayı amaçlar. Diğer yandan da Yahudi çoğunluğun o zamana kadar dışına çıkmadığı entellektüel emeğin (kafa emeği) yerine, günahtan arındırıcı olarak kabul edilen kol emeğini, özellikle de tarımsal çalışmayı ikame eder.

Kibboutz'lar Ulusal Yahudi Fonu'na ait topraklar üzerinde daha ilk kuruluş aşamasından başlayarak, özyönetimin sağlıklı işlemesinin zorunlu koşullarından bazılarını gerçekleştirdi. Bir toplumsal dönüşümü zorunlu kılan diğer özyönetim deneylerinden farklı olarak, Kibboutz ne kapitalist rejimin ne de devlet sosyalizminin yerini alır; *ex nihilo* bir kuruluştur ve tam bir hareket yeteneğine sahiptir.

Kibboutz'da Yaşam - Özel mülkiyet en alt düzeye indirilmiştir. Tüm üretim araçları, topraklar, tarım makineleri, konutlar ve tüketim malları kollektif mülkiyete tabidir. Sadece mobilyalarla özel eşyalar kişisel mülkiyet konusudur.

Topluluk her türlü otoriter zorlamayı reddeder ve herkesin ortak rızasına dayanır. Her üye istediği zaman Kibboutz'dan ayrılabilir. Yakın zamana kadar, istifa eden üye sadece şahsi eşyalarını götürebiliyordu. Yeni bir kararname, Kibboutz'a, ayrılan üyeye kaldığı süreyi kapsayacak bir ödeme zorunluluğu getirdi.

Çalışmanın ücret veya başka bir biçimde herhangi bir karşılığı sözkonusu değildir. Sadece cep harçlığı olarak çok küçük bir ödeme yapılmaktadır. Zaten Kibboutz'larda olduğu gibi, herkesin tüm ihtiyaçlarının karşılandığı bir ortamda paranın varlık nedeni de ortadan kalkar. Çalışma, yaşam standardının kademeli olarak yükseltilmesinde karşılığını bulur. Fakat bu, toplumun tamamı veya belirli kesitleri, örneğin yaşlılar ve çocuklar için eşzamanlı olarak gerçekleşir.

Ücretin bu biçiminde dışlanması, toplumsal çabayla onun karşılığı olan ödeme arasındaki ilişkinin koparılması, komünist toplumun ütopik ufku olan eski "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar" aksiyonuna da uygundur.

Çalışma süreleri herkes için eşittir. Bu sadece topluluk dayanışmasının değil, işlerin (amaçların) parçalanmış olmasının da bir gereğidir. Yine de katı bir işbölümünün neden olabileceği uzmanlaşmayı engelleyecek sınırlı bir rotasyon sözkonusudur.

Eşitlik ilkesi sadece sosyal yaşamı değil, aile yaşamını da harekete geçirir. Zira, kuruculardan biri olan Joseph Russel, ""Kibboutzcu hareketin amacı, özyaşamımızı nasıl düzenleyeceğimiz, sosyal eşitliği

ve cinsiyetler arası eşitliği nasıl oluşturacağımız konusunda bizi yetenekli kılmaktır" diyor.

Kadınların tam eşitliğini sağlamanın koşulu, çocukların eğitimini topluca gerçekleştirmeye bağlıdır. Bu sayede Kibboutz, çok küçük yaşlardan itibaren çocukları sosyalleştirmeyi amaçlar. Hemen hemen kibboutz'ların tamamında oyun salonları, derslikler ve uyuma odaları bulunur. Uzun bir dönem boyunca çocuklar ebeveynlerinin yaşadıkları evlerde kalmadılar. Çocuklarla ebeveynler özellikle akşamları evlerde veya çimenler üzerinde buluşuyorlardı. Kibboutz'larda yaşam başlangıçtaki öncü karakterini kaybettikçe, aile yaşamı da yeniden geleneksel biçimini aldı. Çocuklar daha küçük yaşlarden itibaren kendi kendilerini yönetmeyi öğreniyorlar. Genellikle kendilerine ayrılan küçük çiftliklerde ortaklaşa üretimi gerçekleştiriyorlar.

Her türlü sosyal hiyerarşiye boyun eğmeme temeline dayalı bir iç örgütlenme, Kibboutz'ları doğal olarak özyönetime götürüyor. Daha açık olarak, hiçbir düzenleme sözkonusu değil. Kollektif bir ideal arayışına yönelik ideolojik bir konsensüs olduğu sürece, zaten varlık nedeni de ortadan kalkar. Her hafta tüm Kibboutz üyelerinin katılımıyla gerçekleşen genel kurul, hem karar hem de denetim yetkisine sahiptir. Kibboutz'un üretim, eğitim, ekonomik planlama gibi çeşitli amaçları için bir veya iki yıllığına sorumlular seçilir.

Kibboutz'ların dikey örgütlenmesiyse, bütünüyle özyönetim ilkelerinden esinlenir. Sosyal, politik ve dinî nitelikleriyle uyumlu olarak, özgürce oluşan federasyonları kapsar. Federasyonlar küçük küçük demokratik topluluklar oluşturan Kibboutz'ların iç işleyişine müdahele etmez. Yetkileri, sadece onlara mali ve teknik yardımda bulunmak, malzeme alımı ve ürünün satışını gerçekleştirmekle sınırlandırıl-

mıştır.

Kibboutz Hareketinin Aşamaları - Çok sayıda üyeye sahip olmayan, Kvoutz (grup) denilen ilk tarımsal topluluk 1909'da Degania Aleph'de, Tiberya gölü yakınında kuruldu. 200 ile 300 yetişkini içine alan ilk Kibboutz 1921'de Harod'da ortaya çıktı. Böylece, Filiştin'de Yahudiler'in tarımsal alandaki gelişmesinin, etkin aracı haline gelen sözkonusu hareket, hızla yayıldı. Bağımsızlık döneminin başında 291 Yahudi köyünden 149'u Kibboutz'du. O zamandan bu yana Kibbouzlar'ın öncü ruhunun aşınması ve tüketim toplumu tarafından pompalanan yapay tüketim artışı gibi değişik nedenler sonucu Kibboutz nüfusunda, özellikle de toplam nüfusa oranla göreli bir düşüş gözleniyor. Halen Kibboutzlar'da İsrail nüfusunun yüzde 4'ünü oluşturan 80.000 kişi yaşıyor.

Bununla birlikte, Kibboutz'larla ortaya çıkan özgün özyönetim deneyinin sönmekte olduğunu söylemek için henüz vakit erkendir. Sözkonusu özyönetimin dayanıklılığı, ki, yarımyüzyıllık uzun geçmişi buna tanıktır, günümüzde tarımsal işletmelerin tamamlayıcısı tarımsal sanayilere doğru, en dinamik Kibboutz'ların faaliyet alanlarını çeşitlendirmelerinde kendini gösteriyor. Bu sürecin sonucunda 1970'de Kibboutz'ların yarısı agro-endüstri (agrindu) haline geldiler.

Bu formül sayesinde batı-tipi toplumların en büyük eksikliği olan kır-kent, tarım-sanayi dengesini kurmada oldukça büyük bir mesafe kaydedildiği görülüyor. Birinci sektörü ikinci ve üçüncü sektöre, tarımı sanayiye, kır'ı kente feda etmeden, agro-endüstri hem büyük kent (métaville) hem de büyük kır'dan (métacampagne) oluşan bir sosyal yönetici-iş-uygulayıcı-iş ikiliğini de aşmaya yöneliyor.

1948'de İsrail Devleti'nin kuruluşundan bu yana,

moshavim denilen değişik bir tarımsal işletme biçimi ortaya çıktı. Sıradan kooperatif köyleri olan *moshavim*'lerde üyeler özel mallara sahip olabiliyorlar. Bunlar, mülkiyeti devlete ait olan ve kollektif biçimde işletilmeyen çiftliklerden oluşuyor. Aile yaşamını muhafaza eden bu model, kooperatifleşmeyi özendirerek 1948-49'da İsrail'e büyük bir göç dalgasına neden oldu. Halen 17.000 çiftliği kapsayan, toplam nüfusu 120.000 olan bu çiftlikler 50.000 çalışır durumda üyeye sahip 350 köyü kapsıyor. Bu kooperatif ve kollektif işletmeler dışında, şüphesiz özel mülkiyete dayanan üçüncü tip köyler de sözkonusu.

Kibboutzlar'ın Üçlü İddiası - Kibboutz deneyi öylesine öğreticidir ki, özyönetimci özgünlüğünü kaybetmeden üçlü bir badireyi atlatmayı başardı. İsrail Devleti'nin kuruluşuna kadar Kibboutz'lar sadece kendi güçlerine dayanmak durumundaydılar. Planlama, savunma, yeni gelen göçmenleri topluluğa yerleştirme ve mesleki eğitim kendi arzusuyla insanî ve ulusal bir ideal etrafında toplanmış insanlar tarafından sağlanıyor ve hiçbir güçlükle karşılaşılmadan doğrudan demokrasi uygulanıyordu. Daha önce Kibboutz'a ait kimi işlevlerin devlet tarafından ele alınmasıyla, artık birçok ayrıcalıklarından ve sorumluluklarından mahrum kalan sözkonusu örgütlerin sıradan kooperatifler haline gelmeleri tehlikesi belirmişti. Fakat, Kibboutzlar'ın devlete sağladığı çok sayıda askeri ve sivil yönetici yüzünden, devlet özyönetimci Kibboutzlar'ın atılımını frenlemek yerine, bunların daha da yaygınlaştırılmasını sağladı.

Başlangıçta İsrail Devleti'nin sosyalist bir ülke olarak tasarlanması ve yaşayabilmek için kapitalist ekonomi ile bütünleşmesi, kibboutzlar'ın varlığını tehlikeye atar gibiydi. Daha çok kişisel zenginleşme

isteğinin kural olduğu bir ortamdan kopuk, kişisel şansa dayalı ve tek kaygının daha çok tüketim malına sahip olmak olduğu bir ortamda kapitalist yaşam tarzının saldırısına nasıl karşi koyabilirdi ki? Birçok yönden materyalist saldırıya açık Kibboutz idealinin, Kibboutzlar'ın öncü ve toplumcu idealine ters bir ideolojinin saldırısı karşısında yara almadan varlığını koruması kolay değildi.

Nihayet, Kibboutzlar'ın kademeli olarak sanayileşmesi, bunlar içinde de ücretliliğin ortaya çıkmasına neden oldu. Oysa harekete yön veren ilkeler böyle bir şeyi doğal olarak yasaklıyordu. Yoğun bir sanayileşmenin gerektirdiği yeterli işgücünü kendi içlerinden sağlamakta zorlanan Kibboutzlar kendi üyeleri dışından ücretli işçi istihdam etmek zorunda kaldılar. Şüphesiz eşit hak ve sorumlulukla topluluk yaşamına katılmak yerine, çalışma karşılığında ücret alan yabancı unsurların katılması, uzun vadede özyönetim idealini zedeleme potansiyeli taşıyordu.

Ekonomik zorluklar ve yeni gelen göçmenleri massetmek gibi ulusal dayanışma gerekçesiyle ücretli işçi çalıştırma, Kibboutzlar'ın ortadan kaldırmayı amaçladığı sosyal farklılaşmayı yeniden hortlatma riski taşır. Bu durum hem ücretlileri yöneten Kibboutz üyeleriyle işi yapan ücretliler arasına, hem de Kibboutz üyeleri arasındaki gelir eşitsizliğini derinleştiriyor. Gerçekten dışarıdan gelen işgücünü yönetmek durumunda olanları rotasyona tabi tutmak artık olanaksızdır. *Agrindus*'ların kurulması, özyönetim deneyinin kısmen veya tamamen terkedilmesiyle mi sonuçlanacak, yoksa birçok badireyi atlatmayı başarmış Kibboutz idealinin gücü mü galip gelecek? Şimdilik bunu kestirmek zor.

ALTINCI BÖLÜM
İŞBİRLİĞİ

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında işçi hareketine damgasını vuran, işçilerin kendi güçlerine dayanarak kendi kendilerini kurtarabilecekleri konusundaki temel düşünce işçilerin, kapitalist toplumda, yöneticilerin kendi aralarında seçtikleri işletmelere sahip olması gibi, sık sık yinelenen deneylere esin kaynağı olmuştur. Böylece üretim ve tüketime dönük işçi kooperatifleri ortaya çıkmıştır.

İnsan yaşamının ekonomik zorunluluklardan ziyade, özgür seçimin insanın elinde olan bir ahlaka bağlı olduğu inancından hareket eden kooperatif üyeleri, kendi dayanışma ve bağımsızlık, örneklerinin az çok uzun bir süreçte, başkaları tarafından da izleneceğini kapitalist sömürünün şiddete dayalı bir el koyma ve geçmişle de herhangi bir kopuşa gerek kalmadan son bulacağını umuyorlardı.

Kooperatifçilik, öncelikle kapitalizmden uzaklaşmanın yollarını arıyordu. Kooperatifçilik işçilerin haklı bir ücret, tüketicilerin de uygun bir fiyata haklarının olduğu bir süreçte, kâr'ı inkar eder. Geçici olarak kapitalist bir dünyada yaşamaya mahkum kooperatifler, iktidar delegasyonu yöntemini uygulayarak, iç işleyişlerind hiyerarşiyi koruyarak, yöneticilerin yetkilerini saptayarak, pazarın baskılarına boyun eğiyorlar. Serbest rekabet kurallarına uyum sağlıyorlar.

Kooperatifçilik, işçileri ücretlilik konumundan uzaklaştırmak, onları "eşit" ve "özgür" bir işbirliği amacıyla biraraya getirmek gibi farklı özgün deney

arayışlarını gündeme getirmiştir. Bu anlamda kooperatifçilik, özyönetimin gerçek yaşama ilk uygulama girişimidir. İşçilerin yönetime atılması, verimlilik arttırmaya dönük ortak çabalar, ortaklık temelinde yönetim organlarının seçimi, herkesin bir oy sahibi olması ilkesine dayanan tüm ortakların tam eşitliği, işletme amaçlarının ortak saptanması, sorumluluk alanlarının rotasyonu... İşte çağımız özyönetimcileri tarafından da benimsenen kooperatifçiliğin bazı buluşları.

Kooperatifçiliğin Tarihçesi - Kooperatifler, Hı-ristiyanlık'tan esinlenen dernekçi sosyalizmin etkisiyle ortaya çıktı. Hıristiyan sosyalist Buchez, 1831'de, *Siyaset ve Ahlâk Bilimleri Gazetesi*'nde, bir üretim kooperatifinin işleyişinin nasıl olması gerektiğini anlatıyordu. Oná göre, makine ve sermayeye dayalı sanayi işletmesi bir yönetici olmadan yürüyemez, ücretler de, işçi temsilcileriyle işveren delegeleri tarafından oluşacak bir karma kurul tarafından belirlenmelidir.

Buchez'den esinlenen ilk üretim kooperatifi, "Hıristiyan Altın Mücevhercileri Derneği" adıyla, dört işçi tarafından 1834'de Paris'de kuruldu. Ilk tüketim kooperatifi de Manchester'in banliyösü Rochdale'da 28 dokuma işçisi tarafından "Rochdale Haksever Öncüler Topluluğu" adıyla, 1844'de kuruldu.

Kooperatifçiliğin gerçek özünü korumayı amaçlıyan Rochdale'ın ortaya attığı dört ünlü kural şunlardı: 1) Açık kapı, yani herkesin kooperatife üye olabilmesi; 2) Demokratik iktidar, yani her üyeye bir oy kuralı; 3) Herkesin yaptığı çalışmaya göre kârdan eşit pay alması; 4) Faiz haddinin sınırlandırılması.

Nihayet 1864'de Heddendorf (Ren Havzasında) belediye başkanı Raiffeisen köylüleri tefeciliğin baskısından kurtarmak üzere ilk kredi kooperatifini

kurdu.

Kooperatifçilik ilerki aşamada, özel işletmelerin örgütsel işleyişine daha çok yaklaştı. Zaten özel mülkiyete ve işin hiyerarşik yapısına dayalı işleyişi hiçbir zaman reddetmemişti. Bununla birlikte, II. Dünya Savaşı sonrasında Valence'da saat kutusu üreten ünlü Boimondeau Birliği hatırlanmaya değer.

Kurtuluş sonrası siyasal ve sosyal bir yenilik arayışı içine giren Fransa'da, büyük insani ideallerle kurulan bu kooperatif, yeni toplumsal ilişkileri yerleştirecek bir model olarak algılanmıştı. Üyelerinin kültürel ve insani eğitimi konusundaki düzenli çabasıyla ve ortaklık paylarını üyelerde değil, işletme yönetim komitesinde toplayarak, mülkiyetin kollektif karakterini daha da güçlendiren sözkonusu deney, önemli kararlarda da oy birliğini zorunlu saymasıyla temayüz etmişti.

Günümüzde en çok üretim kooperatifi, oldum olası "Proudhoncu" geleneği sürdüren Fransa'da bulunuyor. Halen sayıları 520'ye varan ve 35.000 işçinin çalıştığı kooperatifler, daha çok pahalı olmayan makineler, ama yüksek düzeyde mesleki yetişkinlik ve meslek bilinci gerektiren sanayi dallarında toplanmış durumdadır.

En büyük kooperatif olan ve 1895'de işten atılmak zorunda bırakılan işçilerin girişimiyle kurulan, merkezi Paris'te olan "Hassas Aletler İşçileri Birliği," 1600'ü Paris bölgesinde olmak üzere 4.700 işçiyi kapsıyor. Her çalışan ücretinin yüzde 5'ini kooperatife vermek koşuluyla pay sahibi olabiliyor.

Ortaklaşmacılık - Proudhon, daha *Bir Devrimcinin İtirafları*'nda (1849) "her ortağın işletmenin yönetimine katılması ve kârdan pay alması" ilkesinden söz etmişti. Fakat, 1848 sonrası birbiri ardından gelen devrimci gerilemeye hâlâ direnmeyi

sürdüren işçi derneklerine, 1856'da yaptığı ziyaret sonrasında, sözkonusu derneklerin yapısını, onları harekete geçiren ilkeleri ve iç disiplinini daha yakından incelemeye karar verdi. Sonuçta, varlıklarını sürdürmelerine karşın, birçok derneğin "sonu gelmez tartışmalar, anlaşmazlıklar, düşmanlıklar, kopmalar ve ihanetler ortamında çalıştığını" yazmaktan kendini alamamıştı. Yine de sözkonusu deneyde, tüm Fransa'yı içine alacak bir öz olduğu inancını da korumuştur.

İşçi Sınıfının Siyasal Yeteneği (1865) adlı eserinde, karşılıklı yardım (mutualité) ve karşılıklılık ilkesini "yeni demokrasinin" temeli sayar. Devlete gelince, devlet müdahalesini reddetmekle birlikte, onun sadece "işçi sınıfının ekonomik ve sosyal eğitimiyle uğraşmasını" ister.

Proudhon'un işçi kooperatifleriyle ilgili olumlu yargısı, I. Enternasyonal'in 1866 Cenevre Kongresi'ne sunulan kooperatifçilikle ilgili metinde de kısmen ifadesini bulmuştur. Bununla birlikte, sözkonusu metnin yazarları, bir başına kooperatifçiliğin köklü bir sosyal dönüşümü gerçekleştiremiyeceği, ona siyasal iktidarı ele geçirme eyleminin de eşlik etmesi gerektiği görüşündeydiler.

I. Enternasyonal'in kooperatifçilik hareketiyle ilgili yaklaşımı şöyleydi:

a) Kooperatifçilik hareketinin, uzlaşmaz sınıf çelişkilerine dayalı bugünün toplumunu dönüştürücü bir güç olduğunu kabul ediyoruz. Kooperatiflerin büyük önemi, emeği sermayeye bağımlı kılan, despotik ve yoksullaştırıcı, mevcut sistemin yerini özgür ve eşit üreticilerin birliğinden oluşan cumhuriyetçi bir sistemin alabileceğini pratikte göstermiş olmalarında kendini gösteriyor.

b) Fakat, küçük ekonomik kalkınma birimleri aşamasını geçemeyen kooperatifçilik hareketi üç-

retli adacıkları oluşturarak, bir başına kapitalist toplumu dönüştürme gücünden mahrumdurlar. Sosyal üretimi büyük ve uyumlu bir ortak çalışma sistemine dönüştürmek, toplumun örgütlü gücünü harekete geçirmeden olanaklı değildir. Dolayısıyla kapitalistlerin ve büyük toprak sahiplerinin elinden alınan siyasal iktidar, işçilerin kendi elleriyle yönlendirilmelidir.

c) Biz, işçilere tüketim kooperatiflerinden çok, üretim kooperatifleri oluşturmalarını salık veriyoruz. Nitekim birinciler sadece mevcut sistemin dış görüntüsüne dokunurken, ikinciler temeline saldırıyorlar.

d) Bizim, tüm kooperatif topluluklarına kaynaklarının bir bölümünü ilkelerinin propagandası yapmak amacıyla kullanmalarını, yeni kooperatiflerin kurulmasında insiyatif almalarını, propagandayı da sözlü veya yazılı basın aracılığıyla yapmalarını salık veriyoruz.

e) Kooperatif topluluklarının sıradan bir burjuva şirketi (Komandit Şirket) haline gelip soysuzlaşmamaları için, çalıştırılan her işçi ortak olsun veya olmasın, aynı ücreti almalıdır. Geçici bir uzlaşma için, ortakların çok düşük bir kâr payı almalarını kabul ediyoruz.

Kooperatifçiliğin Teorisyenleri - Yüzyılın başında Charles Gide (1847-1932) ortaklaşmacılığın öncülüğünü yaptı. Ona göre, bıkıp usanmadan ortaklarca sürdürülecek düzenli propaganda sayesinde, tüm üretimi ve ticareti kapsayacak daha çok sayıda kooperatifi içine alacak bir kooperatifçilik akımı başlatılabilir. Kendi yaratıcı dinamizmine ve kendi gücüne dayalı bir kooperatif, hammaddelerin elde edilmesinden, nihai aşamada ürünün tüketiciye ulaştırılmasına kadar tüm işlemleri gerçekleştirebilir. Madenlere, yüksek fırınlara, tarlalara, fab-

rikalara, bankalara, satış mağazalarına sahip olabilir... Bu kooperatifler federasyon biçiminde biraraya gelirler. Faaliyet alanları da hem kapsam hem de içerik olarak büyür. Herkesin kooperatif ortağı hali-ne geldiği bir ortamda da, kapitalizm, sosyal barış hiçbir sarsıntı geçirmeden ve herkesin ortak istek ve arzusuyla ortadan kaldırılabilir.

Georges Sorel *Modern Ekonomiye Giriş* (1903) adlı eserinde, Charles Gide'in kooperatifçiliğin toplumsal kötülüklere bir çare olacağı konusundaki coşkusuna katılmaz. Ona göre kooperatifçilik, sadece harcı alem malların ve kitle tüketimine yönelik ürünlerin ticaretinde başarılı olabilir. Yazar, kooperatifleri daha çok yeni sosyal düzenin hazırlayıcıları olarak görüyor. Gerçek anlamlarına ve etkinliklerine tam anlamıyla, ancak sosyalist kurumlar içinde kavuşabileceklerini söylüyor. Ona göre, daha çok üretim kooperatifleri sosyalist bir toplum oluşturmaya katkıda bulunabilirler. Sorel böylece, kooperatifçiliği sosyalizmin hizmetine sunan Marx'ın görüşüne katılıyor.

"72. sayfanın altındaki notta" genellikle diyor, Marx'ı dükkan sahiplerini hor görmekle suçlarlar. O, sosyalist kurumlar bütünlüğü içinde yer almadıkça, kooperatifçiliğin fazla önemli olmadığını görmüştü."

YEDİNCİ BÖLÜM
ALMANYA'DA İKİLİ KARAR

Emekle Sermaye Arasında Uzlaşma - II. Dünya Savaşı sonrasının baştan sona yıkılmış Almanyası'nın yeniden inşası isteğinin ivediliği, tüm Almanlar'da sosyal uyuşmazlıkların silinmesi düşüncesini yerleştirmişti. Yine de sermaye ile emek arasında geçici de olsa uyum sağlama şansı oldukça sınırlı görünüyordu. Alman sosyal demokrasisi 1946 programında, o dönemdeki Marksist inançlarına uygun olarak, sosyalizasyon ve planlama öneriyordu. Oysa, 1948 para reformunun hemen sonrasında profesör Ehrhardt, sosyalist buyrukları dikkate almak bir yana, bilinçli olarak sosyalizmin tam karşıtı özel teşebbüse ve rekabete dayalı bir sosyo-ekonomik sistem olan liberal modeli seçiyordu.

Yine de, çözümsüz gibi görünen bu çatışmalı durumdan hareketle, Almanya'da emek-sermaye yakınlaşması devam etti. Sınıf mücadelesi yerini, şüphesiz sert, ama yine de "sosyal taraflar arasında" açık bir tartışmaya bıraktı. Bir yandan ikili karar hakkına dayanarak işçiler, ekonominin demokratikleştirilmesini sağlarlarken, diğer yandan da 1959 Godesberg Kongresi'nde sosyal demokrasi de sınıf savaşının erdemlerine dayalı Marksist inançtan uzaklaşarak, cömert bir sosyal mevzuatla düzeltilmiş "sosyal pazar ekonomisini" benimsedi. "Adil bir sosyal düzen kurmaya engel teşkil etmeyen üretim araçlarının özel mülkiyetinin korunup özendirilmesinin gereği" kabul edildikten sonra, Bad

Godesberg programı "serbest rekabet ve müteşebbislerin serbest girişiminin sosyal demokrat politikanın önemli unsurları olduğunu" açıkça ifade etmekte bir sakınca görmüyordu.

İkili Kararın Aşamaları - Alman yasallaştırması, sürekli geçerliliği olan bir ikili karar mevzuatı oluşturmadı. Pragmatik bir yol izleyerek ülkenin sosyo-politik evrimine uyum sağlamayı yeğledi.

21 Mayıs 1951 yasası, maden ve demir-çelik sanayilerinde işverenlerle işçilerin eşit sayıda temsil edildikleri ikili karar mekanizmasını kurumsallaştırdı. Yasa, yasama yetkisi olan gözetim konseylerine (Aufsichtsrat) ve yürütme yetkisi olan yönetim konseylerine (Vorstand) işçilerin katılımını öngörüyordu. Denetim konseyleri, işletmenin büyüklüğüne göre on bir veya daha fazla üyeden oluşuyordu. Dağılımı da şöyleydi: Sermayenin beş temsilcisi vardı. Bunlardan dördü işletmenin ortakları tarafından tayin ediliyordu. Beşinci üye dışardan geliyordu. İşçilerin de beş temsilcileri vardı ki, bunların da ikisi işletme konseyi tarafından seçiliyordu (bir işçi ve bir memur), geri kalan üçü de en az biri dışarıdan gelmek kaydıyla sendika tarafından belirleniyordu. "Tarafsız" sayılan sendika ve işletmeler dışından gelen on birinci kişi (örneğin yerel yönetimlerden vb.) daha önce seçilmiş ve aralarında en az üç işçi temsilcisi olan (gözetim konseyinde beş işçi temsilcisi vardır) üyelerin önerisiyle pay sahipleri genel kurulunca seçiliyordu. İşletme üç kişilik bir direktuvar (Vorstand) tarafından yönetilir ki, teknik müdür ve ticari müdürün yanında, çalışma ilişkileri ve sosyal sorunlar alanında uzman, gözetim komitelerindeki işçi temsilcilerinin arzusuyla seçilip görevden alınan bir de çalışma müdürü bulunuyordu.

Alman ikili karar sistemi tam anlamıyla işletmelerin kuruluşuna ilişkin 11 Ekim 1952 tarihli bir

yasayla (Betriebsverfassungsgesetz) yürürlüğe kondu. Bununla birlikte sözkonusu yasa 5'ten çok işçi çalıştıran tüm işletmeleri kapsamayı amaçlıyorduysa da, bunların üçte biri smırlı bir ikili karar sistemi öngörüyordu. Gözetim konseyi de altısı pay sahipleri temsilcisi, üçü işçi temsilcisi olmak üzere dokuz kişiden oluşuyordu. Güçler dengesi bu ölçüde bozuk olduğunda elbette bir hakeme gerek yoktur. Aynı yasa tüm Alman işletmelerindeki işçilerin tamamı tarafından seçilen bir işletme konseyi (Betriebsrat) öngörüyordu. 49. madde de "İşveren ve işletme konseyi geçerli toplu sözleşmeler çerçevesinde işletmede temsil edilen sendikalar ve işveren dernekleriyle, işletmeyi, çalışan işçileri ve genel çıkarı gözeterek *tam bir güvenle* işbirliği yaparlar. İşveren ve işletme konseyi işletmenin faaliyetine zarar verecek ve düzeni tehlikeye atacak nitelikteki hareketlerden sakınırlar. Özellikle de, işveren olsun, işletme konseyi olsun sınıf mücadelesi yöntemlerine baş vurmaları yasaktır" deniyor.

İşveren ve işletme konseyi kurumun ve çalışanların iyiliği için, güven duygusu içinde çalışmalıdır. Yasa, uyuşmazhk halinde, uzlaşma ve hakemlik usullerini de içeriyor. Buna göre, üçüncü bir bağımsız kişinin (Einigungsstelle) başkanlığında uzman bir karma komisyon çalışma anlaşmazlıklarını barışçı yollardan çözmekle görevli bir birim olarak görev yapar.

İşletme konseyi en basit enformasyon hakkından ikili yönetim hakkına, dinlenilme hakkından istişare hakkına kadar bir dizi ayrıcalığa sahiptir. Tüm ilgili işletmeler için en önemli görev çalışma koşullarının düzenlenmesiyle ilgili görüşmelerde ikili yönetimin uygulanması biçiminde ortaya çıkar. İşletme konseyi geçerli toplu sözleşme çerçevesinde (Betriebsvereinbarung) işverenle kuruma ilişkin bir

anlaşma imzalar.

İkili yönetimin diğer görevleri 20'den fazla seçmenin bulunduğu kurumlara uygulanır. İşletme konseyi, personelin durumu, işe almalar, yeniden gruplandırma, transfer ve toptan işten çıkarma, ekonomik bakımdan personelin durumunu etkileyecek personel kısıntısı yapma, faaliyetin geçici veya süresiz durdurulması, işletmenin başkasıyla birleşmesi, temel kuruluş değişikliği veya bütünüyle yeni çalışma yöntemlerinin devreye sokulması gibi konularda ikili karar yetkisine sahiptir.

Yüzden fazla ücretli çalıştıran işletmelerde sosyal taraflar arasında ekonomik alanda, çalışma ve üretim yöntemleri, üretim programları, işletmenin ekonomik durumu, üretim ve pazar durumu ile personelin temel çıkarlarını ilgilendiren sorunlarla ilgili ekonomik konulara ilişkin haber akışını sağlamaktan sorumlu bir ekonomik komisyon (Wirtschaftsausschuss) bulunur.

4 Ağustos 1976 yasası, pariter ikili kararın, tüm büyük işletmelere yaygınlaştırılması konusunda uzun bir mücadelenin sonucudur. Sözkonusu yasa anonim, hisseli komandit, sınırlı sorumlu şirketlere ve 200'den fazla işçi çalıştıran kooperatiflere uygulanır.

Gözetim konseyi düzeyinde ikili yönetim, kurumun asıl yönetim organı durumundaki direktuvarı seçip denetlemesi yoluyla gerçekleşir. Gözetim konseyi, sayıları işletme büyüklüğüne göre değişmek koşuluyla, eşit sayıdaki pay sahipleri ve ücretli temsilcilerinden oluşur. 10 binden az ücretli çalışan işletmelerde her iki taraftan 6'şar temsilci, 10 ila 20 bin ücretli işçi çahştıran iş yerlerinde 8'er temsilci, 20 binden fazla ücretli çalışanlarda da 10'ar temsilciden oluşan gözetim konseyleri görev yapar. Ayrıca, birinci durumda ücretli temsilcilerinin 4'ü işlet-

meden diğer ikisi sendikadan gelir. (diğer iki durumdaysa dağılım 6+2 ve 7+3 şeklindedir.) Ücretlilerden oluşan her üç grup (işçi, memur, yüksek düzeyde teknisyen) gözetim konseyinde en az bir temsilci bulundurur. Gözetim konseyi başkanı ilk turda üye çoğunluğunun üçte iki oyuyla seçilir. Eğer birinci turda çoğunluk sağlanamazsa, başkan sadece pay sahipleri tarafından seçilir. Ücretli temsilcileri de kendi paylarına başkan yardımcısını seçerler.

Direktuvar, gözetim konseyi üyelerinin üçte iki çoğunluğunca seçilir. İkinci turda başkan, başkan yardımcısı, pay sahipleri ve ücretli temsilcilerinden birer kişiden oluşan komisyon, gözetim konseyine yeni bir teklif getirir. Bu durumda salt çoğunluk yeterlidir. Üçüncü turda ise başkanın oyu belirleyicidir.

Gözetim konseyi, kararlarını, oy çokluğuyla alır. Eşitlik durumunda başkanın oyu belirleyicidir.

Halen maden ve demir-çelik sanayilerinde uygulanan yürürlükteki 21 mayıs 1951 yasasına göre, direktuvar bir çalışma direktörü öngörüyor. Fakat yeni yasa onun için temsilcilerinin güvenine sahip olması konusunda bir açıklık getirmiyor. Bu yüzden, genel kural onun bir sendika temsilcisi olması şeklindedir.

4 Mayıs 1976 yasası üç kesimin temsil edildiği parlamentoda değiştirildi ama, Alman işverenleri, yasanın ikili kararla ilgili hükümlerini temel yasada güvence altına alınan, özel mülkiyet, ortaklık kurma hakkı, girişim özgürlüğü olarak anlaşılması gereken özgürce meslek seçme hakkı, daha genel olarak da temel haklara aykırı olduğu gerekçesiyle 1977'de Karlsruhe Anayasa Mahkemesi'ne itirazda bulundu.

1 Mart 1979'da Anayasa Mahkemesi işverenlerin şikayetini reddetti. Karar Alman ikili-karar siste-

mine açıklık getirmesi bakımından da önemlidir. Mahkeme, işverenlerin iddiasının tersine 4 Mayıs 1976 yasasının, işletmelerin, işçilerle patronların ortak yönetimini amaçladığını, sadece gözetim konseyi düzeyinde işçileri yönetime dahil ettiğini belirtiyordu. Öte yandan özel mülkiyete getirilen sınırlamaların da çok önemsiz olduğu, buna karşılık toplumsal işlevinin önemi vurgulandıktan sonra, "mülkiyetin kullanılmasının topluma da hizmet etmesi gerektiği" görüşüne yer veriliyordu. Dolayısıyla mülkiyetin verdiği haklarla, yüklenmesi gereken sorumluluk arasında bir denge olmalıydı. Her ne kadar, son kertede karar verici durumunda olan mülk sahibiyse de, varlıkları işletmede harcadıkları emeğe bağlı olanlara karşı da sorumlulukları olmalıydı. Mahkemenin bakış açısına göre sermaye, ancak onu verimli kılan emek sayesinde bir anlam ve değer kazanıyordu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM
FRANSA'DA KATILIM

II. Dünya Savaşı sonrası Fransız yasal mevzuatı, katılıma önce örgütsel, daha sonra da mali bir veçhe kazandırdı. Ama, hiçbir zaman karar verici konumuna getirmedi. Bu yüzden Almanya'da derin ve kalıcı yankılar uyandıran ikili karardan farklı olarak, Fransa'da katılım kavramı pek rağbet görmedi. Bir sosyal ilerlemeden çok, az çok başarılı ama genellikle uzlaşmacı, sonucu olmayan girişimler olarak kaldı.

Örgütsel Katılım - II. Dünya Savaşı sonrasında ulusal topraklar düşmandan temizlendikçe, kendiliğinden yönetim komiteleri oluştu. Ulusal Direniş Konseyi de anonim şirketlerde gerçek bir ikili işçi yönetiminden yana tavır aldı. İşte böyle bir ulusal ve toplumsal yenilenme ortamında en az 50 ücretli çalıştıran işletmelerde faaliyet gösterecek işletme komiteleri kurulmasını öngören 22 Şubat 1945 kararları kabul edildi.

Kararların gerekçesinde, işletme personeliyle yönetim arasında meşru bir işbirliği oluşturmanın gerekliliğinden söz ediliyordu. "Ortak eser" olarak gösterilen işletmenin sağlıklı işlemesi için, sözkonusu metinde "işletme yöneticisiyle ücretliler arasında işbirliğine ilişkin yeni yöntem ve tutumlar"dan söz ediliyordu.

İşletme komitesinin ekonomik ve sosyal işlevi şu sözcüklerle ifade ediliyor: "İşletme Komitesi, her türlü sosyal amaçlı faaliyeti güven altına alır veya denetler... İşletmenin örgütlenmesi, yönetimi ve bir

bütün olarak genel gidişiyle ilgili zorunlu danışma merciidir... İşletmenin sağladığı kâr ve kârın kullanımı konusunda da bilgilendirilmesi zorunludur."

İşletme Konseyi ekonomik ve mesleki sorunlara ilişkin öneriler getirebilir ama, karar yetkisi sadece gerçekleştirdiği sosyal amaçlı işlerle sınırlıdır. Metin işletme komitesinin işlevinin sadece danışmayla sınırlı olduğunu gizlemiyor. "Yönettiği işin sorumluluğunu taşıyan işletme yöneticisinin sorumluluğuna denk düşen yetkilere de sahip olmasının" gerekliliği metinde belirtiliyor.

22 Şubat 1945 kararları daha ilk ilan edildiği tarihten başlayarak, sendikalarca çok yetersiz bulundu. Bu tepki karşısında hükümet, 16 Mayıs 1946 yasasıyla yeni kurumun işleyişiyle ilgili bazı iyileştirmeler yaptı.

18 Haziran 1966 tarihli yasa, istihdam konusunda personelin çıkarlarının korunmasıyla ilgili işletme komitesinin rolünü arttırdı ama, ekonomik konulardaki işlevinin sadece danışmanlıkla sınırlı kalmasını sürdürdü.

500'den fazla ücretlinin çalıştığı işletmelerde, işletme komitesinin seçimi için ücretliler iki veya üç meslek grubu olarak biraraya geliyorlardı. Mühendisler, servis şefleri ve benzer statüdekiler, en az seçilmiş bir temsilci tarafından temsil ediliyorlardı.

Sadece seçilmiş ücretli temsilcilerini değil, işletme yöneticileriyle, sendika ve işletme arasında bağ kurmakla görevli, istişari oy hakkına sahip bir de sendika temsilcisinin katıldığı işletme komitesi, karmaşık bir kompozisyona sahipti. Bu melez nitelik, işletme komitesini, sendikaların toplu sözleşme yetkisinden kaynaklanan, işletme yöneticisi karşısında "sosyal taraf" olma işlevinden yoksun bırakıyordu.

İşletme komiteleri özyönetim açısından değerlen-

dirildiğinde, hem oluşumları, hem de yetkilerinin sınırı bakımından tam bir belirsizlik sergiliyorlar. Oysa bunlar direniş hareketinin cömert isteklerinin sonucuydular. Ulusal Direniş Konseyi tarafından 1943'de hazırlanan *Savaş Sonrası Ekonomi Politikası Üzerine Rapor*'un yazarı R. Courtin "İşçilerin işletmelerin sosyal, ekonomik ve teknik sorumluluğuna katılmaları ertelenemez" diyordu. Bu taleplerden esinlenen yasal düzenlemeyse, Kurtuluş'un işçilerde yarattığı umudun çok gerisinde kalan bir çekingenliği sergiliyordu. Hiç değilse teorik planda yönetim konseylerinde sınırlı karar verme yetkisi tanınan millileştirilmiş şirketler de sözkonusuydu. Gerçekten 5 yıllık planlar hazırlanırken hükümetin danıştığı ekonomik ve sosyal konseyde temsilci bulunduran sendikalar genel ekonomik politika oluşturmada belirli bir ağırlığa sahiptiler. Ne var ki, işveren ve hükümet temsilcileri karşısında azınlık konumunda olmaları, uyumsuzluk halinde görüşlerinin dikkate alınma şansını ortadan kaldırıyordu.

İşletme komiteleri, hiç değilse başlangıçta iki karşıt eğilim arasında bocaladı. Her sınıftan ve çevreden tüm Fransızlar'ı biraraya getiren direnişin yarattığı coşkuyla işletme komitelerini "herkesin yararı" için tüm işletme çalışanlarının işbirliği yaptığı bir kurum yapmaya kararlıydılar. Oysa, karar aşamalarına katılmaları reddedilen insanlardan risk altına girmelerini, kendi iradelerini aşan bir topluluğun kaderine ortak olmalarını beklemek olanaksız değilse bile zordur. Bu yüzden işletme komiteleri giderek "sınıf savaşının" kapalı alanı haline geldiler. Yasa koyucunun beklentisinin tersine endüstriyel ilişkiler iyileşmedi.

Mali Katılım - V. Cumhuriyet tarafından ortaya atılan ve ücretlilerin maddi çıkarlarının işletmenin elde ettiği kârla doğrudan bağlı olduğunu ileri sü-

ren yeni bir katılım politikası gündeme getirildi. 6 Ocak 1959 tarihli, Gaullecü ideolojiden esinlenen bir ilk kararname, işletmeleri verimlilik arttırıcı ve sonucundan işçileri yararlandırıcı sözleşmeler yapmaya çağırıyordu. Bu ilk yasallaştırma çok sınırlı bir kabul gördü ve yapılan sözleşmeler 200'le sınırlı kaldı.

17 Ağustos 1967 yasası aynı amaca yönelik ve mali önlemler aracılığıyla sermayeyle emek arasında daha sıkı ve daha açık biçimde tanımlanmış bağlar kurmayı amaçlıyordu. Sosyal sorunun çözümünün sermayenin kamulaştırılmasından değil, fakat daha geniş kesimlere yaygınlaştırılması ilkesinden hareket eden sözkonusu yasa, işçileri işletmelerin ortağı konumuna getirmeyi amaçlıyordu. Bir işletme öz sermayesinin yüzde 5'inden çok kâr ettiğinde, katma değeri, İşçilerin katkısının fonksiyonu olarak (ortalama yüzde 25), işçilerle işletme arasında paylaşılıyordu. işçilerin kâr payı, işverenle sendika delegeleri veya işletme komitesi arasında imzalanan bir sözleşmeyle, hisse senedi, işletme hesabında bloke etmek şeklinde veya kıymetli senetler biçiminde beş yıllığına bloke ediliyordu.

İşçilerin işletmelerin sermayesinin bir bölümüne sahip olmaları halinde, mülkiyet karşısındaki tavırlarının da değişeceği beklentisi, 31 Ekim 1978'de Bakanlar Kurulunca kabul edilen bir kanun tasarısına da esin kaynağı olmuştu. Sözkonusu tasarı çok sınırlı miktarda hissenin işçilere bedava dağıtılmasını öngörüyordu.

Katılımcı Yönetim - Eğer Fransa'da katılım işçilere, yönetimin kararlarını daha kolay kabul ettirme amacı taşıyorsa da, bu, özyönetim idealinin gizli kaldığı anlamına gelmez. Bazen Lip olayında olduğu gibi yüze çıktığı olur, bazen de Mayıs 1968'de olduğu gibi bir patlamayla da ortaya çıkar. Üstelik

sadece sola özgü bir şeyde değildir. Hükümet üyesi Chalandon da özyönetimi katılımın temeli yapmakta tereddüt etmiyordu. "Katılım, insiyatifi tavandan tabana taşımak, kararları ortak almak ve özyönetim birimlerini çoğaltmaktır" diyordu.

1968 olayları sırasında gündeme getirilen bazı özyönetim talepleri yasallık kazandı. 1968 Yönlendirme Yasası öğrencilerin, öğretim üyelerinin, kamu yararı temsilcilerinin katılımıyla üniversitelerde özyönetimi gerçekleştirdi. Basın sektöründe de bazı basın organlarında redaktörler, ortaklıklar oluşturarak, gazete ve dergilerin politikalarında söz sahibi oldular.

DOKUZUNCU BÖLÜM
ANGLO-SAKSON ÖZYÖNETİMİ: SELF MANAGEMENT

Düşünsel planda olduğu gibi, pratik planda da sorunlara pragmatik yaklaşmanın bir gelenek haline geldiği anglo-sakson ülkelerde özyönetim ideali, her türlü devrimci özünden arınarak, önce siyasal alanı, sonra da ekonomik ve sosyal alanı kapsayan yavaş ama süreklilik gösteren bir demokratikleşme süreciyle bütünleşmişti: Sürekliliği güvence altına alan bir yaklaşımla, geçerli değerler ve kurallardan ani bir kopuşu reddeden özyönetim, kapitalist düzeni ortadan kaldırmayı değil, süreç içinde geliştirilecek teknikler sayesinde kurallarından arındırmayı amaçlar. Bu yüzden ekonomiye uygulandığında self-management, özel mülkiyetle ondan kaynaklanan karar verme gücünün bütünleşmesini engellemeyi, en azından önemini azaltmayı ve neden olduğu yöneten-yönetilen ayrımını yok etmeyi, en azından hafifletmeyi amaçlar.

Artık, işçilerin sermayenin insafına bırakılmışlığı durumu önemini yitirir, işçiler sermaye ve sermaye sahibi için çalışıp yaşayacaklarına, sermaye, işçilerin hizmetine girer.

Sanayi Örgütlenmesi - 1930'lardaki kriz, toplumsal güç ilişkilerinin ne kadar önemli olduğunu gösterdi. Yönetilenlerle yönetenler arasındaki ayrımın uzlaşmaz çelişkiye dönüştüğü, sadece yöneticiler tarafından planlamanın, uygulayıcıların gizli veya açık düşmanlığını çektiği görüldü. Kesin bir sosyal hiyerarşinin korunması verimli işbirliğini engellediği gibi, ekonomik yaşamda alt edilmez is-

raflara da neden olur.

Ortaya çıkan "yeni sanayi örgütlenmesi" kavramıyla, işçi konseyleri gibi geçmişteki siyasal deneylere değil, eğitim sonucu bir "iletişim ikileminin" mümkün olacağı umulan beşeri birimlere gönderme yapıyordu. Amerikalı sosyolog E.Mayo, 1924-1936 yılları arasında Howthorne'daki Western Electric'de 12 yıl süreyle yaptığı deneylerden hareketle "Beşeri İlişkiler" doktrininin temelini oluşturdu.

Taylor ve izleyicileri için pek önemli olan, her türlü insan davranışını, korunma içgüdüsünden kaynaklanan maddi çıkar arayışının yönlendirdiğine ilişkin "ekonomik insan" kavramına E.Mayo, "psikolojik insan" kavramıyla karşı çıkmıştı. Ona göre, insan hareketini asıl belirleyen sınanmış duygular ve sahip olunan bilinçtir.

Ahlâkî ilişkilere dayalı "insan ilişkileri" teorisi ekseri Robert Owen'ın *Yeni Dünyanın Kitabı*'nda geliştirdiği işbirliği sistemine atfedilmiştir. Nitekim, orada insan ilişkileri yüksek bir ahlaka boyun eğer. Her işletme işçi, patron ve yöneticilerin işbirliği ettiği "geniş ailenin baba evidir". İnsan ilişkileri teorisinde işçi ve işverenlerin "ortak çıkarları", toplumsal ilişkilerin temel unsuru sayılmıştır.

"İnsan İlişkileri" kavramı savaş sonrası dönemde özellikle de 1960'lara kadar revaçtaydı. Fakat, 1968'in hemen sonrasında, *Uluslararası Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* insan ilişkilerinin sevimsiz bir renk aldığını yazıyordu. Gerçekten "insan ilişkilerinin" sosyo-psikolojik temeli ona belirli bir etkinlik sağlıyorduysa da "ekonomik insanı" önemsemeyişi, sonucu, insanın maddi gerekliliklere boyun eğme durumunu gözardı edişi, onu gerçek yaşamdaki ekonomik ve toplumsal sorunlardan tehlikeli bir biçimde uzaklaştırıyordu. Bu yüzden "insan ilişkileri" eskimiş bir makinenin ömrünü uzatmak için gelişti-

rilmiş yağ, ya da ameliyat olması gereken hastanın acısını hafifletecek bir ilaç olarak nitelendirilmiştir.

Tersinden Taylorizm - Yeni toplumsal ilişkiler kavramıyla başlatılan işletmelerin demokratikleştirilmesi, bizzat işin kendisinin dönüştürülmesi sayesinde sürdürülebilirdi. Taylorizm sadece emredenle uygulanan arasında büyük bir ayrım ortaya çıkarmakla kalmadı, işbölümünü de aşırıya vardırdı. İşte, "işin rasyonel örgütlenmesi" denilen bu yöntem, robotlaşma ve ruhi kirlenme tehdidi altındaki işçilerin gizli isyanına neden oldu. İsraf, işçilerin işi yapmaktan çekinmeleri, verimlilik düşüşü karşısında telaşa kapılan Amerikalı işverenler, sosyal bilim uzmanlarından, işbilimi uzmanlarından, iktisatçıladan ve sosyologlardan, işçilerin çalışmaya karşı ilgisizliklerini giderecek etkin yöntem ve araçlar önermelerini istedi.

Araştırmaların vardığı ilk sonuç şuydu; sosyalfizik üzerine oturan ve işçinin ücret dışında herhangi başka bir motivasyona sahip olmadığı düşüncesine dayanan Taylorizm, işçilerin maddi gereksinmeleri belirli bir düzeyde karşılandığı seviyeden sonra geçerliliğini kaybediyordu. Bu aşamadan sonra yüksek düzeyde psikolojik sürükleyiciler işe yarayabilirdi.

Yeni bir bilim dalı olan sosyal psikoloji, sadece işletme içindeki gerilimi hafifletmeyi, insan ilişkilerini iyileştirmeyi değil, özellikle örgütlenme ve yönetim sorununu çözmeyi, işyerine endüstriyel demokrasiyi sokmayı amaçlıyordu. Psikososyologlara göre, zincirleme çalışmanın ortadan kaldırılması, işçinin işinde kendini bulmasına olanak veren amaçların çeşitlendirilmesi için zorunludur. Özerk ekipler oluşturmak ve kararların desantralizasyonu yoluyla, hiç değilse görünüşte belirli bir katılım sağlanacağı gibi, üretim sürecinde yaratıcılığın gerçekleş-

mesine de olanak verir.

Bu alanda farklı deneyler sözkonusuydu. 1960'-lardan sonra Hollanda'da Philipps'de ve Norveç iş-letmelerinde yöneten-uygulayan ayrımına son veril-mek istendi. Işçilere hiç değilse kısmi bir öz-insiyatif yeteneği kazandırmak amacıyla, özerk üretim grupları oluşturuldu. Bunlar kendi kendile-rini denetleyip toplu olarak verilen primin dağıtımı-nı yapıyorlar. Grup içinde de çalışma ödüllendiriliyor. Özyönetimin geçerli olduğu atölyelerde yönetici kadro emir vermiyor sadece yardımda bulunuyor.

Shell'de de uygulama ve üretim işlevinin iletişim ve sorumluluk işlevine dönüştürülmesi yolu denen-di. P. Hill, *Yeni Bir Yönetim Felsefesine Doğru* (1971) adlı eserinde, şunları yazıyordu: "Shell rafi-nerisinde görevlerin tanımı gösteriyor ki, bu tip bir örgütlenmenin temel koşulu teknik sistemle sosyal sistemi uyumlu bir bütünlük içinde ele almakla en yüksek seviyede insiyatif ve yaratıcılığı gerçekleş-tirmek mümkündür. Bazen bu teknik olanakları (bilgisayarlar gibi) sonuna kadar kullanmaktan vazgeçmek bile gerekebilir.

Amaca Göre Yönetim - İşletmenin temel amaç-ları ve diğer üyelerin tercihleriyle uyumlu olmak kaydıyla, işletme çalışanlarının işletmenin amaçla-rının belirlenmesi ve sözkonusu amaçlara ulaşmada gerekli araçların da seçimine katılma isteği, Avru-pa'da Management olarak kamuoyuna mal edilen amaca göre yönetim denilen bir yönetim tekniğinde somutlandı. Bu biçimde tasarlanan özyönetimin ha-rekete geçirici motorunun kâr olduğu bir sistemle bütünleşmesi çok kolaydır. Amaca göre yönetim, ki-şisel sorumluluk kavramını işletmenin işleyişine dahil etmekle kalmaz, onu bireyin yaratıcı ve keşfe-dici yeteneğinden de yararlandırır.

İşletmede Yurttaş (1974) adlı eserin yazarı Gé-

rard Donnadieu'ye göre amaca göre yönetimin beş temel ilkesi şunlardır:

"- İşletmenin genel hedeflerini dikkate alarak, çalışanların kendi amaçlarını oluşturmalarına katılmalarını sağlamak;

- Amaçlara uygun araçları birlikte saptamak;

- Denetim araçlarına birlikte açıklık getirmek ve kendi kendilerini denetleme araçları oluşturmak;

- Elde edilen sonuçları dikkate alarak, uygulayıcıların değer ve etkinliğini saptamak."

İşletme amaçlarının tesbitine personeli kattığı ve onun sonucu olan özdenetimi içerdiği için, amaca göre yönetim de özyönetim düşüncesini içerir. Bu yüzden, amaca göre yönetim çoğunlukla "katılımcı amaca göre yönetim" olarak da ifade ediliyor.

Liberal ekonominin işleyişine, özyönetimci kaygılardan esinlenen bazı önlemlerin dahil edilmesine ilişkin farklı girişimler, bir doktrin bütünlüğü içinde J.Vanek tarafından *General Theory of Labor Managed Economics*, (Özyönetimci Pazar Ekonomileri Genel Teorisi) adlı eserde biraraya getirildi. İnanmış bir özyönetim yanlısı olan yazar, işletmelerin yönetimini işçilere bırakmayı, geliri tüm işletme çalışanları arasında eşit olarak bölüşmeyi, kararları mümkün olduğunca merkezilikten kurtarmayı amaçlıyor. Yine de liberal ekonominin temel ilkelerine bağlı kalıyor. Ona göre ekonomik sistemin dinamizmini korumak için, pazar ekonomisi gereklidir. Aynı şekilde, artık karar verme gücü kalmayan sermaye de risksiz bir biçimde varlığını sürdürebilir.

Zira, işletmenin faaliyeti için gerekli makineler, binalar, arazi gibi sıradan bir üretim aracı haline gelmiştir. "Eğer diyor Vanek, işçiler işletmeyi yönetirse, sermaye sahipleri de işletme içinden veya dışından kişiler olabilir. Aktiflerini kullandırma kar-

şıhğında bir gelir elde ederler."

Sonuç olarak, J.Vanek'e göre doğayı dönüştüren çalışmaya doğrudan bağlı olan özyönetimin hayatı geçirilmesi için planlı bir sosyalist ekonominin önceliği de gerekli değildir. "En büyük yarar, diyor Vanek, işin niteliği düzeyinde optimal özendiriciler yaratma yeteneğidir."

SONUÇ
ÖZYÖNETİM: DÜNÜN ÜTOPYASI VEYA YARININ TOPLUMSAL GERÇEĞİ

Kapitalizm-sosyalizm katı ayrımının toplumsal dokuyu mevcut şemalar dışında yeniden yapılandırmayı yasakladığı bir dünyada özyönetim, tarihsel kökenleri geçen yüzyılın anarşizm düşüncesine kadar uzanan geçmişe ait bir proje gibi görünüyor. Marksist-Leninistler özyönetimi" Marx'ın Proudhon'da mahkum ettiği küçük burjuva sosyalizminin yeniden gündeme getirilmesi" olarak gördüklerinde, toplumsal çıkarların kişisel bencilliğin yerini alması gerektiğine ilişkin gerçek Marksist gelenekte yer alıyorlar.

Albert Garand, 1974'de yayımlanan *Özyönetim* adlı eserinde, işçilerin çıkarlarıyla toplumsal çıkarın bağdaştırılamayacağı düşüncesinden hareketle, klasik liberalizmin savunuculuğunu yapar duruma geliyor.

"Hiçbir öneri yoktur ki, bu ölçüde temelsiz ve yanlış olmasın ve kanıtlama olanağı bulunmasın. Bir işletmenin personeli işletmede ve ulusal planda sadece özel çıkarları temsil eder. Tekil çıkarların toplamından da genel çıkara varılamaz. Sosyal psikoloji bize, özellikle doğrudan sorumluluk sözkonusu olmadığı durumlarda insanların haklı veya haksız ama mutlaka özel ve kısa vadeli çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini gösteriyor."

Eğer herhangi bir hareket kendisini ancak uygulamada kanıtlıyorsa, özyönetim böyle bir sınama olanağı bulmadı ve henüz hiçbir yerde de gerçekleşmedi. Her ne kadar global bir proje olarak mevcut

olsa da, onu düşsel belirsizliklerden çekip çıkarmak olanaklı değildir. Zaten mantığı da ona belirli özellikler atfetmeyi yasaklıyor. Zira böyle bir şey ilgililerin karar verme özgürlüğüne müdahale anlamına gelir.

Özyönetimi belirleyip uygulanabilirliğini saptamak üzere başarı ve başarısızlıklarını genelleştirmek, bu amaçla özyönetim düşüncesinden esinlenen çok sayıdaki deneyden hareket etmek gerekmez mi? Ne var ki, bu alanda da büyük belirsizlikler var. Önemli dersler çıkarılabilecek, iki önemli deney hiç şüphesiz hem uygulama kapsamı hem de ekonomik zorlamalara uyum sağlamaları bakımından, Yugoslav özyönetimi ve Alman ikili kararıdır. Fakat endüstriyel bakımdan geri bir Yugoslavya ile endüstriyel geçmişiyle gururlu bir Almanya nasıl aynı kefeye konup benzer bir analize tabi tutulabilir?

Kendi kaçınılmaz yasalarına boyun eğen bir ekonomik sistemin evriminin kaçınılmaz kötülükleri karşısında, insanın değişmez eğilimlerini egemen kılmayı amaçlayan özyönetim, çağımızın sorunlarına çözüm getirmekten uzak kaldığı ölçüde ütopik sayılabilir. Aşırıya vardığından sanayileşme ve robotlaşmaya karşı, işçileri özgürce, doğrudan ve daha büyük sorumlulukla üretim sürecine katılmaya çağırıyor. Merkezî iktidarın sayısız bürokratik sapmaları sonucu ortaya çıkan krizi aşmak üzere adem-î merkeziyetçiliği, dahası, çok merkezliliği hayata geçirmeyi amaçlıyor.

Özyönetim, hem liberal hem de sosyalist ülkeler için çözüm getirmek istediği sorunlar *grosso modo*, ortak olduğu sürece, dünyanın iki hasım bloka bölünmüşlüğünü de aşıyor. Ne var ki, sözkonusu sorunlara getirilecek çözümler siyasal iktidarın niteliğine ve üretim araçlarının mülkiyetinin kimin elin-

de olduğuna göre değişeceği için, kendi içlerinde çeşitlilik gösteren ama, yine de ortak özellikleri olan sosyalist ve liberal iki özyönetim modelinden söz edilebilir.

Sosyalist Model - Özyönetimci sosyalizmin temel özelliği, her şeyden önce üretim araçlarının özel mülkiyetine son verilmiş olmasıdır.

"CFDT ve Özyönetim adlı eserde, özyönetim üretim ve değişim araçlarının özel mülkiyetinin ortadan kaldırılmasını varsayar deniyor."

Bununla, birlikte, özyönetimci sosyalizmin asıl karşı çıktığı devlet sosyalizmi, sadece üretim yapılarının dönüştürülmesinin bir ülkeyi sosyalist yapmaya yetmediğini gösteriyor. Dolayısıyla özyönetimin özgünlüğü, kapitalist toplumda mülkiyet hakkıyla, ona bağlı karar verme hakkının birbirinden ayrılması esasına dayanır. Üretim araçlarının özel mülkiyetinden kaynaklanan ve ona meşruluk kazandıran karar verme yetkisi işçilerin eline geçiyor.

Özyönetimci sosyalizm, ekonomik liberalizme karşı çıktığında, bunun doğal sonucu olarak pazar ekonomisinin yerine, planlamayı koymak durumunda. Böylesi bir seçim yapıldığında ise bir iç çelişkiyle karşılaşılıyor. Zira özyönetim merkeziyetçi olmayan ve kararların tabana yayıldığı bir ekonomi öngördüğü halde, planlama ancak yukardan aşağı doğru gerçekleşebilir.

Özyönetimci sosyalizm bu çatışmayı demokratik planlama kavramına başvurarak çözmeyi umuyor. Aşırı merkeziyetçi bir bürokrasi tarafından üst seviyede hazırlanan emredici planlamaya karşılık, demokratik planlama teorik olarak özerk gruplar tarafından önce yerel, sonra bölgesel ve nihayet ulusal düzeyde alınan tüm kararların eşgüdümünü sağlar.

Yine de Yugoslav deneyi ne kadar demokratik

olursa olsun her türlü planlamanın, özyönetimci toplum üzerinde sürekli bir tehdit oluşturduğunu ortaya koyuyor. Karar verme yetkisi mikro-ekonomik düzeyden makro-ekonomik düzeye çıktığında gerçek bir üst iktidar tarafından da üstlenmediğinde tam bir başarısızlıkla sonuçlanır. Sosyalist bir ülkedeyse, sözkonusu yetkili merci, tek parti ya da onun oluşturduğu bürokratik devlet olabilir. Böylece, tabanda ortadan kaldırılan merkezî iktidar ve her tarafa dalbudak salmış bürokrasi tavanda tekrar ortaya çıkıyor. Sürekli bürokratik müdahaleler sonucu tehlikeye giren özyönetimci deneyimini sürdürmek isteyen Yugoslavya, liberal pazar ekonomisinden farklı olarak, üretim araçlarının sosyalist mülkiyetini koruduğundan, kibarca "sosyalist pazar ekonomisi" denilen bir modele geri dönmek zorunda kaldı.

Yugoslav özyönetimcilerinin de şikayet etmeye başladıkları liberalizme dönüşle ilgili yorumların çeşitliliği, özyönetimci sosyalizmin kuramsal zayıflığının da bir göstergesidir. Ernest Mandel'e göre Yugoslavya pazar serbestisini yeniden kurmakla hata yaptı. *İşçi Kontrolü, İşçi Konseyleri, Özyönetim* (1973) adlı eserinde, "Marksistler, ekonominin işçiler tarafından yönetilmesinin kararlı taraftarıdırlar. Oysa Yugoslav yöneticileri sosyalist pazar ekonomisi" kavramıyla özyönetim kavramını anlamsız bir biçimde birleştirerek özyönetim idealine en büyük kötülüğü yaptıkları düşüncesindedirler. Çalışmanın gerçek anlamda proletersizleşmesi, sadece üretim araçlarının özel mülkiyetinin ve ekonominin bürokratik yönetiminin ortadan kaldırılmasını değil, aynı zamanda meta ilişkilerinin ve sosyal işbölümünün sönüp yok olmasını da gerektirir" diyor.

Soyut bir doktrine değil, özyönetimin biçimlendirdiği haliyle kendi ülkesinin sosyal gerçeğine gön-

derme yapan Svetozar Stojanivic, tam tersi bir görüş ileri sürüyor. Ona göre özyönetim, pazar tarafından uyarılıp düzeltilmelidir.

Sosyalizmin Geleceği ve Eleştirisi (1973) adlı eserinde, pazar rekabetinden yoksun, özyönetimci topluluklar gerçekleştirdikleri üretimin tüketim değerine kayıtsız kaldılar. Bu nedenle tekil ekonomik çıkarları karşılıklı bir bütünleşmeye olanak vermedi. Özyönetim sadece devletçe müdahaleler tarafından değil, özyönetim gruplarının rekabet olmadan da verimlilik koşullarına uygun olarak üretebilecekleri konusunda bazıları tarafından ileri sürülen insan doğasıyla ilgili ütopik görüşler tarafından da tehlikeye atıldı. Rekabetin olmadığı bir sistemde dayanışma, onun karşıtı olan parazitlik lehine olarak ortadan çekiliyor" diyor.

Milojko Drulovic'in *Uygulamada Özyönetim* (1973) adlı eserine yazdığı önsözde Michel Rocard da ulusal planlamayla adem-i merkeziyetçiliği bağdaştırmayı deniyor. Bu bağlamda, devletçi sosyalizme özgü emredici planla, tabanın kararlarına saygılı yol gösterici plan ayrımı yapıyor.

"Açıktır ki, özyönetim sadece kendi erdemleriyle yetinemez. Ulusal ekonomik gelişmenin eşgüdümü, dolayısıyla planlama gereklidir. Burada ne ben ne de Drulovic, işletmelerin faaliyet ve satışlarından bağımsız, ulaşmaları gereken hedefleri dikte ettiren ve onların yerine geçen Sovyet tipi bürokratik planlamayı kasdetmiyoruz. İşletme kararlarında ve üretimlerini pazarla uyumlu hale getirmede söz sahibi olmalıdır. Bu düşünceden hareketle, plan amaçlarının kararlılığı, kredi, vergi, dış ticaretin teşviki, yeni yatırım izinleri, ekonomik risklere karşı sigorta gibi uyarıcı ve cezalandırıcı önlemler adem-i merkeziyetçi ekonomik kararları toplumsal tercihlerle uyumlu hale getirmenin güçlü araçlarıdır."

Liberal Model - Liberal model özel teşebbüs mantığını reddetmez. Üretim araçlarının özel mülkiyetine saygılıdır. Pazar yasalarına boyun eğer ve hiyerarşik yapıyı korur. Bütün bunlar sosyalist eleştiricilerin gözünde, gerçek bir özyönetimin gerçekleşmesinde esaslı engelleridir. Onlara göre; üretim araçlarının özel mülkiyetinin korunması "mülk sahipleri ve yöneticilere işçileri ezme hakkı vermek", anarşik rekabetin irrasyonalizminden doğan pazarın para, bilgi ve iktidara göre belirlenmesi", "efendi-bağımlı ilişkisine dayanan kumanda hiyerarşisi" demektir.

Liberal rejime özyönetime özgü yöntemlerin sokulmasının, sosyalist model savunucuları tarafından, tarihsel evrimin mahkum ettiği bir ekonomik ve sosyal sisteme istikrar kazandırmaya, işçilerin kendi kendini sömürüsüne olanak vererek gerileyen verimliliği arttırmaya yönelik kurnazca bir taktik olarak görüp, şiddetle karşı çıkmaları şaşırtıcı değildir.

Bu sosyalist suçlama karşısında, liberal model lehine savunma ne olabilir?

Özyönetimci sosyalistler, özellikle mülkiyet ve iktidarın aynı ellerde toplanmasına neden olan üretim araçlarının özel mülkiyetinin aşırılıkları üzerinde duruyorlar. Oysa, bir yandan devlet ve sendikaların ikili baskısı, özellikle de teknolojik gelişmenin, iktidarı giderek işi gerçekleştirenlere kaydırarak patron otoritesini geriletmesi, diğer yandan da bağımsız çalışma grupları gibi, işletme içinde yeni örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkması ve işin yapısının yeniden biçimlendirilmesi, eskiden sadece üretim bandından ibaret olan gerçek bir meslekî özyönetimi içeriyor. Ayrıca özyönetimin, genellikle ekonomik iktidarın diğer iktidarlardan görece bağımsızlaştığı bir durumda daha iyi uygulandığı dik-

kate alındığında, bunun endüstriyel demokrasiyle sürekli çatışma halindeki sosyalist ülkelerden çok, devlet iktidarının sınırlandığı liberal demokrasilerde gerçekleşme şansı daha yüksektir.

Zaten, ekonomik sürecin dinamizmini, işletmelerin de uyum yeteneğini devam ettirebilmek için sermayenin korunması kaçınılmazdır. Özel mülkiyet bir kere toplumsal mülkiyete dönüşünce kim yeni bir işletme kurma girişiminde bulunacak?

"Albert Garand, *Özyönetim* (1974) adlı eserinde, özyönetimci bir rejimde herhangi birinin yeni bir işletme kurması kesinlikle olanaksızdır diyor. Sınırlı da olsa sermayeyi nasıl bulacak? Özellikle de tek bir işçi çalıştırmaya kalktığında, işçinin onayı olmadan hiçbir karar alamaz! Dolayısıyla yeni özyönetim olası kişisel insiyatifleri kıran bir makineye dönüşür."

Zorunlu olarak sermaye tarafından gerçekleştirilen ve kâr amacını da içeren yatırımlarla ilgili olarak da aynı şey sözkonusudur. Zira, özyönetimin geçerli olduğu bir firmada işçiler, ücretlerinin yüksek tutulmasını isteyeceklerdir.

"İşletmede güçlükler ortaya çıktığında diyor, Albert Garand, işletme çalışanları hemen her zaman işletmenin değil, kendi çıkarları yönünde tavır alırlar. Örneğin, nasıl olsa mali yükümlülüğün birileri tarafından omuzlanacağını düşünerek, özkaynakları ücrete dönüştürmeyi yeğlerler. İşletmeyi kurtaracak ama kendilerine de külfet getirecek her türlü dönüşüme karşı çıkarlar. Ücretleri arttırmak için yatırımları aşırı ölçüde kısarlar."

Özyönetimci sosyalistlerin reddettiği, ama Yugoslav deneyinde olduğu gibi, sonuçta yeniden başvurmak zorunda kaldıkları piyasa ekonomisi, gerekli düzeltim ve cezalandırmalara olanak verdiği ölçüde ekonomik yaşam için kaçınılmazdır. Her tür-

lü insan faaliyeti gibi, ekonomi de insan zaaflarından arınmış değildir. Dolayısıyla yönetim hataları, uygulamada ihmaller ve tembellik kaçınılmazdır. Bu olumsuzluğu aşmada sosyalistlerin de, liberallerin de kendilerince çareleri vardır.

Sosyalistlerin başvurdukları çare, ekonomik başarısızlığın sorumlusu saydıkları bozguncuları tasfiye etmektir. Liberallerse, rekabeti devreye sokarak, yumuşak ama süratli bir cezalandırmayla özdüzeltim amaçlıyorlar. Bu iki tip önlemin eşdeğerde oldukları söylenebilir mi? Sosyalist ülkelerin deneyleri, "bozguncu" avının ekonomiyi kötülüklerden arındırmaya yetmediğini gösteriyor.

Hiyerarşik yapıların reddi boş dilekler kategorisine dahildir. Sosyal bilimlere göre toplumsal bir eklemlemeye dayanan karmaşık toplumlarımız için hiyerarşi gereklidir. Gerçeği pek dikkate almayan, sosyalist model yanlıları da, el işçilerinin işletmeyi tabandan yönetmelerini savunan mutlak özyönetim yanlıları da dahil, artık farklı düzeylerde çalışanların ortak yönetimini kabul ediyorlar.

Daniel Chauvey *Özyönetim* (1970) adlı eserinde bir işletmede, genel yönetim veya 'karar vericiler grubu, *de facto* kararlara katılan teknostrüktür (technostructure) ve yukarıdan gelen kararları uygulayan sıradan işleri yapmaya mahkum alt-seviye (sıfır seviye) olmak üzere personeli üç farklı kategoriye ayırıyor. Yazar her ne kadar karar verme yetkisini birinci grupta topluyorsa da, "temel kararları almaya yetkili", doğrudan demokrasiyi oluşturan işletmenin tüm üyelerinden söz ettiğinde yeteri kadar inandırıcı değil. Zira, teknisyenler tarafından hazırlanan "rasyonel", "mantıklı" kararları dışlamadığı sürece, bunların doğrudan yönetimin ortağı olmaları mümkün değildir.

Liberal modelin temel taşını oluşturan amaca gö-

re yönetim de bundan farklı bir yol izlemez. O da işletmenin tüm çalışanlarını farklı hiyerarşik düzeylerde yönetime dahil ediyor. Bir farkla ki, bunların hepsi aynı topluluğu oluşturmuyor. Herbiri kendi seviyesinde kararların oluşumuna katılıyor. Zira kararların kendi aralarında uyumlu hale getirilmesi gereklidir. Bu yüzden de hiyerarşi zorunludur. Böyle bir bütünlük içinde genel yönetim düzeyinde, verimlilik veya büyüme oranı gibi, işletmenin uzun dönemli hedefleri sözkonusudur. Hemen bir alt seviyede, bir ürüne uygulanan veya bir dizi uygulamaya yönelik orta-vadeli stratejiler sözkonusudur. Servis düzeyinde ise, her işe veya her üretim ünitesine göre hedefler belirlenir. Nihayet, atölye şefi seviyesinde, üretim maliyeti, kalite gibi iyileştirici amaçlar esastır.

Şüphesiz iktidarın adem-i merkezileştirilmesini, işletme çalışanları arasında dağıtılmasını içeren bu yönetim tarzı, tavanın genel karar verme yetkisini ortadan kaldırmaz. Yine de, her seviyedeki işletme çalışanının kendi seviyelerindeki yönetim sorunlarıyla ilgilenmeleri ve sorumluluk almaları, öz-insiyatif sınırlı kalsa da, hiyerarşik yapı korunsa da, kendilerini sosyal bir bütünün parçası olarak hissetmelerine olanak veriyor.

Sosyal Demokrat Model - İdeolojik evriminin işçi sınıfının kaderinde önemli yer tuttuğu Alman sosyal demokrasisi, İskandinav ülkelerindeki ilke ve uygulamalardan büyük ölçüde esinlenen bir sosyo-ekonomik model oluşturmayı başardı. Sosyal demokrat model genellikle liberal modele bağlıdır. Ondan ayrıldığı tek yan, sosyal adalete daha büyük önem atfediyor olmasıdır. Üretim araçlarının özel mülkiyetine karşı değildir. Özel mülkiyeti ortadan kaldırarak en üst düzeyde eşitlik sağlamak yerine, sözkonusu model, müterakki vergiler yoluyla ulusal

gelirin daha büyük bir bölümünü işçilere aktarmayı amaçlar. Emredici planlamaya karşıdır. Liberalizmin aşırılıklarını törpüleyip etkisizleştirmek gibi, geçici durumlar dışında devlet müdahalesini benimsemez.

Giderek olgunlaşan yasal düzenlemelerle hem ekonomik alanda hem de siyasal iktidarın işleyişinde demokrasiyi geliştirmeyi amaçlar. İkili karar mekanizmasıyla işçileri daha yakından ekonomik yaşama ortak ederken, "yerel yönetimin geliştirilmesi"de kamusal sorunlara yurttaşları daha fazla sokarak onların, siyasal iktidara katılmalarını kolaylaştırır.

Çekiciliğini tek bir teorik metnin erdemlerinden çok, 30 yıllık bir dönemde gelişip olgunlaşan katılım sürecinin kurulmuş olmasından alır. Dinamizmi az çok süreklilik gösteren bir toplumsal uzlaşmaya dayanır. Sınıf mücadelesi inkâr edilmekle birlikte sabırla oluşturulan diyalog mekanizmaları sayesinde, sınıfsal düşmanlar, giderek, anlaşmazlık halinde görüşüp uzlaşmaya hazır "sosyal taraflar" haline dönüştürüldü.

Şüphesiz hâlâ kendini arıyan bir Avrupa'da, farklı ülkelerin ekonomik ve sosyal sistemlerinin zaman içinde uyumlandırılmasına doğru gidilecektir. Yine de, dünün ütopyası olan özyönetimin, çağımızın kimi temel özlemlerini içeren ve az çok Alman ikili-kararına yaklaşan bir versiyonuyla yaranın sosyal gerçeğini oluşturacağını düşünmek olasıdır.

BİBLİYOGRAFYA

Bourdet, Yvon; *Pour l'autogestion*, Paris, Ed. Anthropos, 1974.

Charzat, Michel; Chevènement, Jean-Pierre; Toutain, Ghislaine; *Le Ceres, un combat pour le socialisme*, Paris, Calmann-Lévy, 1975.

Chauvey, Daniel; *Autogestion*, Paris, Le Seuil, 1970.

Drulovic, Milojko; *L'autogestion à l'épreuve*, Paris, Fayard, 1973.

Garand, Albert; *L'autogestion*, Paris, Ed. France-Empire, 1974.

Mandel, Ernest; *Contrôles ouvriers, Conseils ouvriers et autogestion*, Paris, Maspero, 1973.

Maire, Edmond; Krumnow, Alfred; Détraz, Albert, *La CFDT et l'autogestion*, Paris, Les Ed. du Cerf, 1975.

Sallon, Michel; *L'autogestion*, Paris, PUF, 1976.

Stojanovic, Svetozar; *Critique et avenir du socialisme*, Paris, Le Seuil, 1971.

DERGİ VE BROŞÜRLER

Autogestion et socialisme.

Cahiers du CERES.

Quinze thèses sur l'autogestion, Paris, Le Poing et la Rose, 1975.

La liberté guide nos pas, Paris, Parti communiste français, 1977.

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

CEP ÜNİVERSİTESİ

1990-31 YAYIN PROGRAMI

P.BURNEY
Aşk ÇIKTI

G.BETTON
Sinema Tarihi ÇIKTI

H.MICHEL
Faşizmler ÇIKTI

M.SÖNMEZ
Gelir Eşitsizliği ÇIKTI

J.MORGEON
İnsan Hakları ÇIKTI

D.SIMONNET
Çevrecilik ÇIKTI

M.TUBIANA
Kanser ÇIKTI

N.BENSADON
Kadın Hakları ÇIKTI

J.F.DRUESNE
Ortak Pazar ÇIKTI

T. TİMUR
Çok Partili Hayata Geçiş ÇIKTI

B. ROSIER
İktisadî Kriz Kuramları ÇIKTI

R. PERNOUD
Burjuvazi ÇIKTI

H.ARVON
Özyönetim ÇIKTI

J. CORRAZE
Eşcinsellik

C. DAVID
Hitler ve Nazizm

D.BUICAN
Darwin ve Darwinizm

L.GALLEN
Cinsellik

H.ARVON
Anarşizm

P.BENICHOU
Muhafazakârlık

D.L.SEILER
Avrupa'da Siyasal Partiler

[illegible]
Bireysel Kültür ve Kitle Kültürü

P. GAILLARD
Gazetecilik

H.LEVY-BRUHL
Hukuk Sosyolojisi

A.DECOUFLE
Devrimler Sosyolojisi

P.LEPINE
Virüsler

J.P.HATON
Yapay Zekâ

M.OFFERLE
Siyasal Partiler

ISBN 975-470-088-5